

Jezični savjeti u Filologičkom iverju Tome Maretića

Štancl, Bernardica

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:793352>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-22**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

Filologičko iverje Tome Maretića

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-a

Bernardica Štancel

Zagreb, 12. lipnja 2018.

Mentor

Dr. sc. Krešimir Mićanović, izv. prof.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Jezik u drugoj polovici 19. stoljeća.....	2
3. Purizam i jezično savjetništvo u hrvatskome jeziku.....	7
4. Tomo Maretić.....	11
4. 1. Školovanje i profesionalno djelovanje.....	11
4. 2. Stvaralaštvo.....	13
5. Filologičko iverje.....	16
5. 1. Pravopisna razina.....	21
5. 2. Fonološka razina.....	23
5. 3. Morfološka razina.....	28
5. 4. Tvorbena razina.....	34
5. 5. Sintaktička razina.....	36
5. 6. Leksička razina.....	42
5. 7. Brozov kritički stav spram Maretićevih jezičnih savjeta.....	54
6. Zaključak.....	60
7. Literatura.....	63
Bibliografija članaka.....	67
Sažetak.....	70
Summary.....	72

1. Uvod

Razdoblje 19. stoljeća obilježeno je raspravama, polemikama i borbama triju filoloških škola (Zagrebačke, Riječke i Zadarske) oko izbora jednoga zajedničkog jezika, a pred kraj stoljeća pojavljuje se i škola hrvatskih vukovaca, koja je izborila konačnu pobjedu, čime je hrvatski standardni jezik napokon kodificiran. Njihova pobjeda označava zaokret u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, odnosno promjenu norme kako ju je propisivala Zagrebačka filološka škola. Konačnoj kodifikaciji hrvatskoga standardnog jezika pridonijeli su hrvatski vukovci trima djelima – *Hrvatskim pravopisom* (1892) Ivana Broza, *Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) Tome Maretića te Broz-Ivekovićevim *Rječnikom hrvatskoga jezika* (1901).

No znatno prije spomenutih objavljenih djela kodificiranju hrvatskoga standardnog jezika, odnosno usmjeravanju procesa standardizacije hrvatskoga jezika, uvelike je pridonio Tomo Maretić, najveći hrvatski jezikoslovac, svojim normativnim i purističkim člancima u časopisu *Vienac* objavljujući svoje jezične savjete u rubrici pod naslovom *Filologičko iverje* – 1883, 1884. i 1886. godine – koji se smatraju prvim nizom normativnih jezičnih savjeta u hrvatskoj jezičnoj povijesti, a koji u jezikoslovnoj literaturi do sada nisu dovoljno obrađeni. Stoga ovaj rad donosi prikaz jezičnih članaka Tome Maretića prikupljenih u fondu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te tako pridonosi cjelovitosti opisa rada na kodifikaciji hrvatskoga standardnog jezika. Maretić pripada prvim štokavskim puristima koji svoju jezičnu koncepciju temelje na štokavskome narječju u duhu Karadžićeve i Daničićeve koncepcije književnoga jezika. Maretić tako iz jezika nastoji izbaciti sve ono što nije u „duhu narodnoga jezika“ – provincijalizme, arhaizme, dijalektalizme, neologizme, a sve ih je nazvao „barbarizmima“, no pod tim je nazivom prvenstveno podrazumijevao riječi koje su „načinjene prema duhu kojega stranoga jezika“. Prikaz jezičnih savjeta donosi se u središnjemu dijelu rada (peto poglavlje) u kojem su, radi lakše preglednosti, podijeljeni na jezične razine – pravopisnu, fonološku, morfološku, tvorbenu, sintaktičku te leksičku razinu. Savjeti se uspoređuju sa suvremenom normom na temelju suvremenih normativnih priručnika te se tako prikazuje i sudbina pojedinih Maretićevih jezičnih savjeta. Donosi se i prikaz Brozove recepcije Maretićevih jezičnih savjeta, također hrvatskoga vukovca, koji se kritički osvrnuo na Maretićeve članke u časopisu *Hrvatski učitelj* te se uspoređuju njihovi pristupi hrvatskome jeziku. Da bi se razumio kontekst djelovanja Tome Maretića, prije središnjega dijela rada, u drugome poglavlju, donosi se prikaz stanja u hrvatskome jeziku u drugoj polovici 19. stoljeća do pojave hrvatskih vukovaca, što uključuje kratak prikaz djelovanja pojedinih filoloških škola i njihovih predstavnika te njihovih pogleda

na koncepciju hrvatskoga književnog jezika i pravopisa. U trećemu poglavlju rada ukratko se prikazuje povijest jezičnoga purizma i savjetništva u hrvatskome jezikoslovlju kako bi se razumjelo i mjesto Maretićevih savjetodavnih i purističkih članaka unutar nje. U četvrtome dijelu rada donosi se filološko i jezičnopolitičko djelovanje autora istraživanih članaka – Tome Maretića, jednog od najvažnijega, ali i najosporavanijeg hrvatskoga jezikoslovca koji je obilježio hrvatsko jezikoslovlje u drugoj polovici 19. stoljeća – donosi se i njegov životni put i djela kojima je utjecao na hrvatski standardni jezik. U zaključku se donose spoznaje na temelju analize te se odgovara na pitanje u kojoj su mjeri Maretićevi savjeti općeprihvaćeni, a u kojoj ne, te se pokušava utvrditi uzrok tome. Na kraju se donosi bibliografski popis istraženih Maretićevih članaka, kronološki poredan prema brojevima, odnosno godištima u kojima se rubrika *Filologičko iverje* nalazi.

2. Jezik u drugoj polovici 19. stoljeća

Razdoblje 19. stoljeća obilježeno je standardizacijskim procesima – odabiranjem najprikladnijega puta za konačno normiranje hrvatskoga standardnog jezika. Rasprave oko toga vodile su se među trima filološkim školama: Zagrebačkom, Riječkom, Zadarskom te školom hrvatskih vukovaca, koja je pred kraj stoljeća izborila konačnu pobjedu, čime je hrvatski standardni jezik napokon kodificiran. Kako je tekao taj razvoj donosi se u ovome poglavlju.

Nakon odluke Sabora o proglašenju hrvatskoga jezika službenim 1847. godine završilo je prvo razdoblje preporodnoga doba u Hrvatskoj pod tzv. „ilirskim pokretom“. Ilirizam nije ostvario jedinstvo jedne ilirske književnosti i zajedničkoga jezika, ali je ostvarena jedinstvena književnost među Hrvatima (usp. Vince 2002: 287). Milan Moguš u *Povijesti hrvatskoga književnoga jezika* ističe: „Dvije su stvari dotada bile riješene. Prvo, kajkavski je književni jezik, u koji su bila inkorporirana nastojanja ozaljskoga književnojezičnoga kruga, definitivno prestao biti standardnim jezikom manjinskoga, kajkavskoga dijela sjeverne Hrvatske. Njegovu je ulogu na tom području preuzimala jekavska novoštokavština. Drugo, za jekavsku je novoštokavštinu kao za osnovicu književnoga jezika svih Hrvata priređena nova, zajednička (orto)grafija“ (Moguš 1995: 167). Preporodne ideje nastavljaju strujati i u drugoj polovici 19. stoljeća pod Zagrebačkom filološkom školom koju je predvodio Adolfo Veber Tkalčević, ali se istovremeno pojavljuju i suprotni stavovi oko toga u kojemu bi smjeru standardizacija hrvatskoga jezika trebala biti usmjerena, čiji su nositelji bili okupljeni u Zadru (Zadarski jezično-kulturni krug) te u Rijeci (Riječka filološka škola), a pojavljuje se i djelovanje Vuka Stefanovića Karadžića čiji su nasljedovatelji, na čelu s Tomom Maretićem, u Hrvatskoj

prozvani hrvatskim vukovcima. Njihovom pobjedom pred kraj stoljeća, nakon brojnih polemika među tadanjim školama, hrvatski standardni jezik uglavnom se ustalio.

Zadarski jezično-kulturni krug okupio se u Zadru oko časopisa *Zora dalmatinska* (1844) što ga je pokrenuo i vodio Ante Kuzmanić koji se suprotstavljao ijekavskoj orijentaciji iliraca i Gajevoj reformi grafije. Kuzmanić se zalagao za ujedinjenje južnih Slavena na osnovi štokavske ikavice. „Jer, štokavska je ikavica književna tradicija najvećeg dijela Hrvata te je, s tim u vezi, dalmatinsko-slavonska grafija najrasprostranjenija hrvatska grafija. Naravno da se za volju sloge može nešto i žrtvovati. Budući da se Dalmacija nikako ne može odreći svoga tipa književnoga jezika, kompromis je moguć samo u pogledu grafije. Stoga Kuzmanić predlaže da Zagreb prihvati ikavicu, pa će Dalmacija prihvatiti Gajevu reformu grafije“ (Moguš 1995: 164). Nije došlo do sporazuma. Pet godina nakon početka izlaska i *Zora dalmatinska* počela je objavljivati članke pisane grafijom zagrebačkoga kruga, ali je i dalje upotrebljavala štokavsku ikavicu kao osnovicu za hrvatski književni jezik pozivajući se na brojna popularna književna djela koja su bila napisana upravo na štokavskoj ikavici.¹ Stav Ante Kuzmanića promijenio se nakon što je Karadžić objavio knjigu *Srbi sva tri zakona* (1849) i u njoj članak *Srbi svi i svuda*² u kojemu iznosi postavku da narodi koji imaju jedan jezik jesu i jedan narod, a kako dalmatinski Hrvati dijele jezik sa Srbima, oni su upravo Srbi, a ne Hrvati (Moguš 1995: 169). U spomenutom članku Karadžić naziva Hrvate: 1. Čakavce, 2. Kekavce u Kraljevini Hrvatskoj, koji su se na to ime već privikli. Srbi su za njega svi Štokavci bez obzira na to kojoj vjeri pripadali i gdje stanovali (usp. Vince 2002: 317). Kuzmanić je shvatio Karadžićeve namjere te se ubrzo okrenuo Zagrebu kada jekavski oblici prevladavaju nad ikavskima. Ipak, Kuzmanić

¹ Npr.: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* Filipa Grabovca i *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića. „Toj je ikavici bliska također čakavska ikavica u čijoj književnoj stilizaciji ima, još tamo od petrarkističkih vremena, dosta štokavskih elemenata“ (Moguš 1995: 169). Osim toga Kuzmanić je surađivao i sa slavonskim piscima ikavcima poput Antuna Kanižlića, Matije Antuna Reljkovića i Vida Došena te slavonskim gramatičarima poput Ignjata Alojzija Brlića koji je napisao knjigu *Grammatik der Illyrischen Sprache* (1833). Ispravnost svoga odabira štokavske ikavice kao standardnoga jezika Hrvata dokazivali su i prijevodom *Svetoga Pisma* Matije Petra Katančića te još jednim potpunim prijevodom zadarskoga kanonika Ivana Matije Škarića.

² „(...) U tekstu 'Srbi svi i svuda' Karadžić je, nasljeđujući slavističku misao Dobrovškoga, Kopitara i Šafaříka, vezao štokavski govor uz srpsko stanovništvo i sve štokavce proglasio Srbima. Budući da su štokavski govori, zbog migracija vlaškog stanovništva, bili najrašireniji među južnoslavenskim narodima, dobio je sliku srpstva koja je impresionirala prostornošću i raspaljivala velikosrpske strasti, a drugu stranu, svedenu na šačicu čakavskih 'ostrvljana', nagonila na dokazivanje svoga postojanja i identiteta prekapanjem po povjesnici i traženjem dokaza da je štokavština podjednako svojina hrvatskih kao i srpskih govora. (...)“ (Bašić 1991: 102).

od svojih pogleda na hrvatski književni jezik nije nikad odstupio te ih je zastupao i kao urednik novih časopisa: *Glasnika dalmatinskoga*, a kasnije i *Pravdonoše*.

Riječka filološka škola, čiji je predvodnik Fran Kurelac, zalagala se za poseban, umjetni tip književnoga jezika s obiljem arhaizama u glasovima, oblicima, sintaksi i leksiku na podlozi štokavskoga narječja kojim bi stvorili zajednički južnoslavenski književni jezik koji bi imao što više zajedničkih elemenata s ostalim sjeverozapadnim i istočnim slavenskim jezicima. Svoje postavke Kurelac iznosi u raspravi pod naslovom *Kako da sklanjamo imena ili greške hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito 2–a padeža množine* (1852) te u knjizi *Recimo koju* (1860) u kojoj pripadnike Zagrebačke filološke škole podrugljivo naziva „ahavcima“.³ Zalagao se za upotrebu starijih oblika s ništičnim morfemom u genitivu množine (npr. *mnogo jelen, mnogo žen, mnogo sel*), ali i za arhaične oblike u drugih vrsta riječi (1. lice sg. prez. na -u: *ja pletu*, isti oblik za 2. i 3. lice imperativa: *ti budi, on budi*; tvorba kondicionala s oblicima *bin, biš, bi, bimo, bite, bi* i dr.) (v. više Moguš 1995: 171). Iako je Kurelac ostao vjeran svojim jezikoslovnim pogledima sve do smrti, ipak je ostao sam i napušten jer „budućnost se jezičnoga standarda nije mogla dalje izgrađivati zanesenjačkom restauracijom dijelova nečega što je kao književna stilizacija živjelo u prošlosti“ (Moguš 1995: 173).

Pripadnici Zagrebačke filološke škole, s predvodnikom Adolfom Veberom Tkalčevićem, nastavljajući su ilirskih jezičnih i ideoloških koncepcija – provode koncepcije Ljudevita Gaja, V. Babukića i A. Mažuranića kako bi dovršili jezičnu standardizaciju na temelju njihova programa. Zastupala je u imeničkom genitivu množine morfem -ah (npr. *mnogo jelenah, mnogo ženah, mnogo selah*) zbog čega su ih pripadnici Riječke filološke škole, kao što je već rečeno, pogrdno prozvali „ahavcima“. Zalagali su se za hrvatski standardni jezik oslanjajući se prvenstveno na štokavštinu, ali su također uzimali oblike iz čakavskih i kajkavskih krajeva. Branili su, u skladu s ilirskim jezičnim koncepcijama, i znak *ě* za refleks jata (jer je, kao što ističu, teško razlikovati duge i kratke slogove) te pisanje *ě*r za vokalno *r*. Adolfo Veber Tkalčević napisao je *Skladnju ilirskoga jezika za niže gimnazije* (1859) koja je kasnije preimenovana u *Slovnícu hěrvatsku* (1871) i koja je bila prihvaćena kao udžbenik. Među pripadnicima Zagrebačke filološke škole bili su i August Šenoa, Ivan Mažuranić, Bogoslav Šulek te Vatroslav Jagić. Kasnije će Bogoslav Šulek, mimo Veberove volje, u 16. broju *Nevena*, 20. 4. 1854, u članku *O dvoglasu ie*

³ Na Kurelčevo djelo osvrnuo se Vatroslav Jagić u *Narodnim novinama* (usp. Vince 2002: 433–435). Kurelčeva knjiga za njega je „novim dokazom, kako i najoštroomniji čovjek, makar na hiljade starih i novih knjiga pročitao i proučio, ipak može strahovito tumarati, kad si jednom ubije u glavu krive misli o jeziku i stvarih gramatičnih.“ Jagiću se ne sviđa ni etimološki pravopis, što ga naziva „krivopisom“, a prigovorio mu je i zbog arhaiziranja jezika.

preporučiti pisanje *ie* za duge slogove, a *je* za kratke. Kasnije će to predložiti i Vatroslav Jagić 1864. godine u raspravi *Naš pravopis*. Ilirske jezične koncepcije tako polako gube svoje pristaše i ustupaju mjesto novim idejama koje će se pojaviti sedamdesetih godina nakon dolaska Karadžićeva učenika Đure Daničića u Zagreb. No prije toga Ivan Mažuranić⁴ 29. listopada 1862, naredbom Dvorske kancelarije, kojoj je on bio na čelu, odlukom broj 3180, propisuje za škole ilirsku ortografiju s *ě* i *ě*-om i morfonološki pravopis te se tako činilo da je ilirska koncepcija pobijedila, međutim Vatroslav Jagić se, u već spomenutom članku *Naš pravopis* (1864) u *Književniku*, okreće novom pristupu hrvatskome jeziku koji se pojavljuje dolaskom Đure Daničića u Zagreb na mjesto prvoga tajnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (1866) (usp. Malić 1975: 146), jer su snovi o zajedničkom književnom jeziku južnih Slavena postali irealni te sada treba rješavati pravopisne i jezične probleme samo za Hrvate i Srbe koji imaju zajednički jezik. Stoga se on izražava protiv gen. množine na *-ah*, protiv *ě*, a za *ie* i *je* kao Šulek, protiv popratnog vokala uz samoglasno *r*, za *ć*, a ne za *tj*, i za ublaženi etimološki pravopis (Jonke 1965: 50).

Godine 1877. Daničić je izabran za voditelja izradbe *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije, a sljedeće godine objavljuje *Ogled* u kojemu piše o koncepciji njegove izrade te uvodi četiri nova slova za hrvatsku latinicu: *đ* (mjesto *dj*), *l* (mjesto *lj*), *ń* (mjesto *nj*) i *ǵ* (mjesto *dž*). „Upravo Daničićovo djelovanje u Akademiji, pogotovo njegovo uređivanje i izdavanje njezina *Rječnika* potkraj sedamdesetih i u početku osamdesetih godina XIX. stoljeća, izravno je išlo na ruku širenju Karadžićeva nauka te sumišljenicima davalo argumente u polemikama sa zagovornicima stajališta Zagrebačke filološke škole“ (Samardžija 2001a: 45).

Budući da je u školama vladalo šarenilo oko upotrebe pravopisa, 1877. godine vlada je pozvala Zemaljski školski odbor na izjašnjavanje o tom problemu jer se odluka o uvođenju ilirskoga pravopisa iz 1862. te ponovno 1864. nije poštovala. Taj je odbor, na čelu s Adolfom Veberom Tkalčevićem, uz neke izmjene, u osnovi prihvatio „ilirski“ (tj. umjereno

⁴ Ivan Mažuranić bio je jedan od potpisnika *Književnoga dogovora*. Naime u Beču su 28. ožujka 1850. Vuk Stefanović Karadžić, Đuro Daničić, Franjo Miklošić i hrvatski književnici Ivan Mažuranić, Dimitrije Demeter, Ivan Kukuljević te Vinko Pacel i Stjepan Pejaković potpisali *Književni dogovor* čime su utvrđene osnovne smjernice za zajednički razvoj književnoga jezika i pravopisa za Hrvate i Srbe na temelju Karadžićevih jezičnih i pravopisnih koncepcija (ima pet točaka: 1. ne valja miješati narječja; 2. u dugim slogovima piše se *ije*, a u kratkima *je*; 3. glas *h* piše se ondje gdje mu je po etimologiji mjesto; 4. u genitivu množine nije potrebno pisati glas *h*; 5. vokalo *r* piše se bez popratnih vokala) (Jonke 1965: 45). Filološke škole taj dogovor nisu prihvatile.

morfonološki) pravopis, čemu se jedino usprotivio Armin Pavić koji je tvrdio da je fonološki („fonetski“) „stari pravopis hrvatski“. Pravopisno pitanje tako nije još bilo riješeno. Godine 1879. Mirko Divković objavljuje svoj udžbenik *Oblici hrvatskoga jezika za srednje škole* prema koncepciji Vuka Karadžića čime je istisnuo Veberov zbog čega ga je Maretić u *Narodnim novinama* (1881) hvalio (usp. Vince 1986: 412). Pobjedi hrvatskih vukovaca pridonio je i Akademijin rječnik čiji je prvi svezak objavljen 1880. godine. Sljedeće godine Mirko Divković objavljuje i *Sintaksu*, a godine 1883. dolaskom na vlast Károlya Khuena-Hédervárya i unionista, političke prilike potpuno se mijenjaju u korist vukovaca koji su pripadali njegovoj unionističkoj, mađaronskoj stranci. Te godine umire Adolfo Veber Tkalčević, predvodnik Zagrebačke škole i zagovaratelj morfološkoga pravopisa (Samardžija 2001c: 140). Maretić, uz pomoć Stjepana Speveca, predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu, postaje profesor slavenske filologije, a Armin Pavić revizorom svih školskih knjiga. Vlada, na čelu s Arminom Pavićem, naručuje od Ivana Broza izradbu novoga pravopisa na fonološkim načelima. *Hrvatski pravopis* Ivana Broza zasnovan na fonološkom načelu izlazi 1892. godine, a Maretić 1899. izdaje *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Iste godine izlazi osmo izdanje Divkovićeve *Gramatike* koju sada Maretić, koji ju je prije hvalio, kritizira jer želi da u škole uđe njegova gramatika (v. više Vince 1986: 411–417). Godine 1901. izlazi i Broz-Ivekovićev rječnik. Ta tri djela označuju konačnu pobjedu hrvatskih vukovaca kojima je uvedeno fonološko načelo pisanja umjesto morfološkoga, pisanje *ije, je* umjesto *ie, je* kako je zastupala Zagrebačka škola; uvedeni su sinkretizirani oblici za množinu u dativu, lokativu i instrumentalu (npr. *sestrama* mjesto *sestram, sestrah, sestrami*) te je potpuno ukinut *-h* u genitivu množine.

Ipak, zbog pretjerana glorificiranja Vuka Karadžića, čime je neopravdano zanemarena jezična i književna baština starije hrvatske književnosti, javljaju se kritike Antuna Radića i Vatroslava Jagića. Ističu kako je usmjerenost isključivo na korpus Vuka Karadžića „moglo dovesti i do krivog i netočnog zaključka da je Karadžić bio jedini učitelj i jedini autoritet, te se u dedukciji mogla stvoriti misao kako Hrvati zapravo i nemaju svoga književnog jezika kada preuzimaju sve samo od Karadžića“ (Vince 1975: 146). Za ilustraciju takva stanja Vince (1975: 148–149) spominje tiskano izdanje Šenoina *Zlatareva zlata* koje je „sasvim prerađeno: stilski, gramatički, leksički, tako da je to već drugo djelo“ posve prilagođeno srpskoj publici do te mjere da se umjesto „Šenoina Đure Draškovića pojavljuje *Đorđe* (...)“ te da „umjesto karakterističnih riječi i termina povezanih uz izraze katoličke crkve dolaze nazivi za pravoslavnu, pa je u srpskoj preradi *biskup – vladika, fratar – kaluđer, slika – ikona* (...)“ te je

tako izdavač Šenoino djelo nazvao „književnim velikanom braće Srba katoličke vere (...)“ onako kako je Hrvate pedesetih godina 19. stoljeća nazivao Karadžić u članku *Srbi svi i svuda*.

Katičić (prema Piškorec 2015: 23) tvrdi da oslanjanje na vukovsku koncepciju jezika ipak nije „značilo preoblikovati standardni jezik. Bilo je to zapravo pitanje pravopisa i normalizacije množinskih padeža. U oba su ta pitanja Karadžićeva rješenja ležala na općem smjeru hrvatskoga razvoja i bila u skladu s njegovim tendencijama (...)“. I Brozović (1985: 8) piše da bi već u 19. stoljeću bez Gajeve reforme fonološki princip i sinkretski množinski padeži prevladali.⁵

Mirko Peti (prema Piškorec 2015: 35–36) u izostavljanju hrvatske književnosti iz korpusa za *Gramatiku* tvrdi da je to „radikalan prekid s postojećom hrvatskom književnom i jezičnom tradicijom“, ali ga, poput Katičića, smatra „logičnome u datome jezikoslovnom, jezičnopovijesnom i sociolingvističkom kontekstu“, a razloge ignoriranja hrvatske jezične tradicije tumači time da ih „Maretić iz purističkih i metodoloških razloga, koji su filološki itekako opravdani, nije mogao uvrstiti u gramatiku kao uzor onoga tipa jezika koji normativno kodificira“.

U tim prilikama, ističe Brozović (1985: 12), prirodno je da hrvatski književnici i hrvatske kulturne i političke snage zauzimaju protiv Maretićeve škole neprijateljski stav, iako je ta škola objektivno „stajala na pozicijama u skladu sa stvarnim razvojnim tendencijama i stvarnim potrebama standardnoga jezika, bez obzira što je pri tom imala i druge, svoje posebne ciljeve.“

3. Purizam i jezično savjetništvo u hrvatskome jeziku

Jezični purizam „obuhvaća svako 'nastojanje oko čišćenja jezika od inojezičnih elemenata'⁶ ili zahtjeve i zahvate oslobađanja jezika od vlastitih elemenata koji imaju prizvuk vulgarnosti ili se pak rabe u kojem dijalektu ili socijalnoj skupini i konačno suprotstavljanje svemu onome što onemogućuje da jezik što samostalnije i bolje zadovoljava potrebe u komunikacijskoj i ekspresivnoj službi, tj. da bude polifunkcionalan“ (Turk 1996: 63). Težnja za jezičnom čistoćom u hrvatskome jeziku obilježila je čitavu njegovu povijest u implicitnom ili eksplicitnom obliku, i to različitim intenzitetom u pojedinim razdobljima. U povijesti hrvatskoga jezika purizmu su bile podvrgnute posuđenice, prevedenice i neologizmi te

⁵ „Bez Gajeve reforme fonološki bi princip u tijeku 19. stoljeća vjerojatno prevladao, najvjerojatnije u ne tako radikalnom obliku kao u Karadžića, ali to je otprilike bio razvojni smjer“ (Brozović 1985: 8). Gaj je zaustavio prirodni razvoj jezika uzimajući morfonološki pravopis te nesinkretske množinske padeže kako bi platio cijenu idejne mobilizacije koja je bila potrebna za uspjeh (*ibidem*).

⁶ Simeon, R. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, sv. II (P-Ž), Zagreb, 1966, s. v. *purizam*.

dijalektalizmi. Turk (1996: 68) ističe kako se u povijesti purizam „često poistovjećivao s otporom prema posizanjima drugih entiteta i asimilacija hrvatskog jezika izloženog utjecajima latinskoga, talijanskoga, turskoga, mađarskoga, njemačkoga, srpskoga jezika“. U drugoj su se polovici 18. stoljeća hrvatski puristi borili protiv brojnih i nepotrebnih turcizama, a u 19. stoljeću, uz turcizme, borba se nastavlja i protiv germanizama, talijanizama i latinizama. U 20. stoljeću nastavlja se otpor prema germanizmima, kasnije će na udar doći i srbizmi te u novije doba i anglizmi.

Purizam iz predstandardnoga razdoblja obilježen je implicitnim oblikom – književnici i pisci u svojim djelima kritizirali su prevelik utjecaj stranih elemenata na hrvatski i zalagali se za bolji položaj hrvatskoga jezika u kulturnim sredinama koje daju prednost stranim jezicima (latinskom i talijanskom) (Zoranić, Baraković, Vitezović i drugi). U razdoblju 19. stoljeća traju paralelno implicitni i eksplicitni purizam, ali je u vrijeme preporoda i u početku druge polovice stoljeća češća prva vrsta koju možemo pratiti već od prvoga izlaska *Danice horvatske, slavonske i dalmatinske* (10. 1. 1835), književnoga priloga uz drugi broj *Novina Horvatskih*, a unutar koje je, umjesto brojeva 51 i 52, objavljena *Sbirka nekih riječi, koje su ili u gornjoj ili u donjoj Ilirii pomanje poznane* koju je sastavio najvjerojatnije Antun Mažuranić izražavajući jasnu sklonost purizmu jer neke riječi upućuje na druge za koje misli da su bolje (*harati* upućuje na *trti*, *rušiti*, *hiljada* upućuje na *tisuća*, *jezero*), a objavljen je i kratak popis turcizama s hrvatskim zamjenama (usp. Samardžija 1993: 9, Turk 1996: 70). Jasan puristički stav ima i većina hrvatskih leksikografa preporodnoga i poslijepreporodnoga doba (Mažuranić i Užarević, *Němačko-ilirski slovar*, Zagreb 1842; J. Drobnić, R. Fröhlich), a najveće zasluge za purifikaciju hrvatskoga jezika pripadaju Bogoslavu Šuleku. Svojim dvama rječnicima (*Deutsch-kroatisches Wörterbuch*, I–II, 1860. i dvosveščanim trojezičnim *Hrvatsko-njemačko-talijanskim rječnikom znanstvenog nazivlja*, 1874–75) „zaslužio je Šulek jedno od najuglednijih mjesta i u povijesti hrvatske leksikografije i među hrvatskim puristima, jer je zahvaljujući upravo velikom njegovu maru hrvatski standardni jezik stigao na kraj XIX. stoljeća oslobođen mnogih stranih naplavina, ponajviše njemačkih, i osposobljen za odgovore izazovima novog doba“ (Samardžija 1993: 10). Glavna značajka hrvatskoga purizma od preporoda do kraja 19. stoljeća jest opiranje germanizmima pa je i Šulekova puristička skrb najviše bila usmjerena protiv utjecaja njemačkoga jezika.⁷

⁷ „Uzimajući iz Karadžićeva *Rječnika* pravilne narodne riječi, Šulek turcizme, germanizme i romanizme zamjenjuje narodnom riječi ili kovanicom, pa mjesto Karadžićevih riječi *boja*, *bakar*, *cigla*, *čilim*, *odžak*, *pendžer*,

Leksikografi Dragutin Parčić i Fran Kurelac također su doprinijeli očuvanju hrvatskoga jezika od stranih utjecaja. Predvodnik Riječke filološke škole, Fran Kurelac, žestoki je purist koji se protivi izravno primljenim riječima stranoga podrijetla, naročito germanizmima i talijanizmima te prevedenicama. U svom članku *Mulj govora nespretna i nepodobna* (1873) osuđuje neologizme koje je uveo Bogoslav Šulek. Kurelac se zalagao za upotrebu starih riječi iz bogate hrvatske pisane tradicije čakavskih i kajkavskih govora hrvatskoga jezika ili iz slavenskih jezika. U svojoj raspravi *Vlaške reči u jeziku našem* (1872) izdvojio je oko 300 talijanizama za koje je tražio zamjenu u hrvatskom jeziku (Turk 1996: 71).

Zadnja dva desetljeća 19. stoljeća snažan poticaj i znatan prinos purističkim nastojanjima dali su „hrvatski vukovci“ Tomo Maretić, Ivan Broz, L. Zore (*Paljetkovanja*) koji su u svojim djelima zagovarali tzv. štokavski purizam. Štokavski postaje „jedino i nepovredivo mjerilo jezične pravilnosti“. „Puristički su članci toga doba obojeni obvezujućom preskriptivnošću s vrijednosnim kriterijima kojima je uzor stanje u štokavskom narodnom govoru i u jeziku usmene književnosti“ (Turk 1996: 71).

Prema Stjepanu Babiću (usp. Protuđer 2010: 63) Tomo Maretić prvi je počeo pisati jezične savjete u časopisu *Vienac* pod naslovom *Filologičko iverje* (1883, 1884. i 1886) čiji će sadržaj biti predstavljen u središnjemu dijelu ovoga rada. Ivan Broz objavljivao je svoje jezične savjete dijelom istodobno kad i Maretić u *Hrvatskome učitelju* (1886) te u časopisu *Vienac* pod naslovom *Filologijske sitnice* (1889, 1891). Njihovim jezičnim savjetima započinje „zaokret u hrvatskome jezičnom purizmu u kome će otada prevladavati pravila o čistoći i pravilnosti kako su ih postavili vukovci“ (Samardžija 2001c: 136). Vukovci su pravilnost u standardnome jeziku određivali prema stanju u narodnom novoštokavskom govoru, odnosno prema tome kako je zabilježen u djelima Vuka Karadžića, a na udaru su se našli i dijalektizmi. Broz nije bio tako strog prema germanizmima i općenito prema barbarizmima, ali su se i u njega na udaru našli dijalektizmi i to kajkavizmi i čakavizmi (Turk 2013: 123). Unutar svoje *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) Maretić je objavio i *Dodatak stilistici*, poznatiji kao *Antibarbarus* u kojem je „abecednim redom izložio oko 250 jezičnih i stilskih

sat, šećer, štampa predlaže riječi *mast, mjed, opeka, šarenica, dimnjak, prozor, dobnjak, slador, tisak* i sl. Zadovoljavajući hitnu terminološku potrebu, Šulek uvodi i mnoge bohemizme i rusizme, stvara kovanice i izvedenice te osposobljava narodni, seoski govor za potrebe gradske civilizacije i kulture. Nastojanjem Šuleka i njegova radnog kolektiva znatno je obogaćen hrvatski jezični stručni fond, a obogaćena je u znatnoj mjeri pažnja i na potrebu čišćenja jezika od tuđih nanosa“ (Jonke 1965: 21).

pogrešaka ('barbarizama') pronađenih u građi prikupljenoj za gramatiku i stilistiku“ (Samardžija 2001c: 136). *Antibarbarus* je kasnije potaknuo i Vatroslava Rožića koji se svojim *Barbarizmima* (1904) izravno oslanja na njega. Godine 1924. Maretić objavljuje jezične savjete u knjizi *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom* koji je bio veoma utjecajan i ugledan. Nađe se u njemu savjeta koji su imali više i manje sreće – onih potpuno osnovanih na narodnom jeziku koji su usvojeni, tako da se danas čine suvišnima (*poginuti se luči od preminuti*); onih koji se teško usvajaju (*točenje na malo* umjesto *preko ulice*)⁸; takvih kojima novija ispitivanja ne idu na ruku, ali se i danas provlače među poštovaocima (*botanik* mjesto *botaničar*); takvih koji su dopuštali oblik koji se nije digao do književnog jezika (*medecina* uz *medicina*), a i takvih savjeta koji danas imaju vrijednost anegdote (npr. da se upotrebljava *tamniki* ili *tavniki* umjesto *tunel*) (Anić 2009 [1975]: 455). Štokavski purizam hrvatskih vukovaca očituje se i u promjeni izvornih kajkavskih i čakavskih naziva mjesta u štokavski (*Delnice* u *Dionice*, *Split* u *Spljet*), a i jezik književnih djela iz razdoblja romantizma i realizma promijenjen je u skladu s novoštokavskim i fonetskim pravopisom (Roman Ksavera Šandora Đalskoga *Pod starimi krovovi* promijenjen je u naslov *Pod starim krovovima*). Ipak, unatoč velikom prodoru hrvatskih vukovaca u hrvatsku filologiju, mnogi su se hrvatski intelektualci sve više oslanjali na izgrađivanu, tronarječnu književnojezičnu okomicu (Turk 1996: 72).

Prva suprotstavljanja hrvatskim vukovcima, odnosno njihovom hrvatsko-srpskom jezičnom unitarizmu pojavljuju se početkom 20. stoljeća kada Nikola Andrić u *Braniču jezika hrvatskoga* (Zagreb 1911, prvo izdanje) piše o nekim hrvatskim i srpskim jezičnim posebnostima kao o gotovoj činjenici. Nizom od šest članaka sa zajedničkim naslovom *Beograd nam kvari jezik* (*Obzor*, 1923) te člankom *Koje nam beogradske riječi ne trebaju* (*Hrvatsko kolo*, knj. VIII, 1927) upozorio je na nepovoljno stanje hrvatskoga jezika. Vatroslav Rožić je 1921. godine objavio članak *Na odbranu hrvatskoga jezika* u kojemu je upozorio na nepovoljni položaj hrvatskoga jezika u odnosu na srpski jezik (Turk 1996: 72–73). Javlja se i Josip Benaković koji je svojim *Prilozima za čistoću hrvatskoga jezika* (*Nastavni vjesnik*, 1909) prikupio nekoliko stotina stranih riječi te predložio njihove zamjene, a osim toga javlja se i gramatičar Julije Benešić koji je svojoj gramatici hrvatskoga ili srpskoga jezika (*Gramatyka języka chorwackiego*

⁸ I Samardžija (1993: 11) navodi nekoliko primjera Maretićevih savjeta iz *Jezičnog savjetnika* koji do danas nisu zaživjeli – predlagao je *lučarija* ili *zubljarija* umjesto *bakljada*, *cvjetni listić* umjesto *latica*, *lečenje* umjesto *letenje*, *nedjelja* ili *sedmica* umjesto *tjedan* itd.

czyli serbskiego, Warszawa 1937) namijenjenoj Poljacima dodao razlikovni rječnik s oko 1300 riječi (Turk 1996: 73).

U tim prvim desetljećima 20. stoljeća, nakon važnih političkih mijena 1918. (stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca), i 1928. (zaključci Pravopisne komisije kojima je hrvatska tradicija fonološkoga pravopisa prilagođena srpskoj pravopisnoj tradiciji kako ju je oblikovao Belić) definitivno se rasprsnula iluzija o „kanonskoj vukovici“ kao zajedničkomu književnom (standardnom) jeziku hrvatskom i srpskom (Samardžija 2001c: 131). Kasnije se pojavljuje i knjiga *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* (1940) Guberine i Krstića, a nakon proglašenja NDH puristička nastojanja posvećena su protivljenju srbizmima te smanjenju posuđenica (njihovom zamjenom hrvatskim riječima, postojećim ili neologizmima) u hrvatskome jeziku *Zakonskom odredbom o izricanju osuda, o nazivima sudova i o upotrebi čistoga hrvatskoga jezika kod sudova* (1941) (Turk 2013: 126).

4. Tomo Maretić (1854–1938)

4. 1. Školovanje i profesionalno djelovanje

Tomo Maretić – najvažniji je hrvatski jezikoslovac druge polovice 19. stoljeća i jedan od najvećih hrvatskih lingvista. Rođen je u Virovitici 13. prosinca (14. prosinca po krsnom listu) 1854. godine, a umro u Zagrebu 15. siječnja 1938. godine ostavivši iza sebe pedeset godina bogatoga znanstvenog rada. Osnovnu školu pohađao je i završio u rodnoj Virovitici (1863–1867), a gimnaziju u Varaždinu (1867–1868), Požegi (1868–1872) te Zagrebu (1873–1875) gdje je i maturirao. Isticao se u latinskome i grčkome jeziku, a u Požegi je učio i francuski kod učitelja Armina Pavića te se bavio i ruskim. Nakon mature upisuje slavistiku i klasičnu filologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu (1875–1878). Za vrijeme studija vršio

je dužnost pomoćnog učitelja u Velikoj gimnaziji zagrebačkoj gdje 1880, nakon položenoga ispita godine 1879. za učitelja srednjih škola, i to iz grčkoga i latinskoga jezika kao glavne struke te hrvatskoga jezika kao sporedne, postaje „namjesni“ učitelj. Tada se počeo intenzivno baviti slavistikom. Doktorirao je 1883. godine slavistiku i filozofiju te je obranio disertaciju *O nekim pojavama kvantitete i akcenta u jeziku hrvatskom ili srpskom*. U ljetnom semestru 1885. boravio je tri mjeseca u Leipzigu, gdje je studirao sanskrt, litavski kod Leskiena⁹ i gotski (Skok 1949: 316), a školovao se i u Pragu čime je stekao temeljitu filološku naobrazbu sasvim u suglasju s mladogramatičarskim – suvremenim strujanjima u slavistici i cijelome jezikoslovlju (Samardžija 2001c: 131)¹⁰. U razdoblju od 1886. do 1915. vršio je dužnost profesora slavenske filologije („s osobitim obzirom na poviest jezika i literature hrvatske i srbske“), a od 1919. do 1924. i indoeuropske lingvistike na Filozofskom fakultetu. Silić (1986: 395) opaža kako je već tada Maretić napisao molbu za mjesto profesora „istim onim jezikom i pravopisom kojim je napisao sva svoja kasnija djela – 'vukovicom'“, a radnjom kojom se pokazao znanstveno spremnim za preuzimanje položaja sveučilišnoga profesora bila je *Veznici u slavenskim jezicima* (1887). „Ta radnja pokazuje, da se Maretić počeo baviti komparativnim izučavanjem slavenskih jezika i da je pošao putem Miklošiča i Jagića, koji su se također prebacili iz klasične filologije u modernu, na slavistiku“ (Skok 1949: 315). Iste 1886. godine kada postaje profesor, Maretić postaje i dopisni član JAZU-a, na prijedlog Pere Budmanija, 1890. pravi član, a godine 1907, nakon odlaska Budmanija u Zagreb, preuzima uređivanje Akademijina *Rječnika* na kojemu radi trideset godina, sve do smrti¹¹. Od 1915. do 1918. vršio je i dužnost predsjednika Akademije.

⁹ Maretić je studirao litavski kod Leskiena, jednog od najistaknutijih mladogramatičara. Kasniji Maretićevi radovi pokazuju velik utjecaj mladogramatičara na njegovu lingvističku koncepciju, a ono što ih također povezuje jest to što je Leskien također bio velik poštovalac Karadžićeva djela (Silić 1986: 395).

¹⁰ Skok u svom radu o Maretiću također ističe važnost boravka Maretića na studiju u Leipzigu kod Leskiena. Naime, Leskien pripada glavnim predstavnicima „neogramatičke škole u Njemačkoj, koja je proglasila bezizuzetnost fonetskih zakona i, uz G. Curciosa, osnivala na njima etimologiju“. Iz toga se može zaključiti, tvrdi Skok, od kolikog je utjecaja bila lingvistička koncepcija njemačkih neogramatičara na Maretića. „Kad se još zna, da je Leskien nazivao Vukov Rječnik klasičnim djelom, onda se lako razumije prijateljstvo Leskiena i Maretića, koji su, u stvari, obojica bili vukovci, i to jedan hrvatski, a drugi njemački. Mladenačko oduševljenje Maretićevo za sve, što se tiče Vukova i Daničićeva jezika, moglo se tim prijateljstvom samo osnažiti“ (Skok 1949: 317).

¹¹ Obradio je i uredio šest opširnih svezaka s gotovo šest tisuća stranica, od natuknice *maslo* u šestoj knjizi do natuknice *pršutina* u dvanaestoj. Svoja iskustva na uređivanju toga rječnika izložio je u *Crticama* kako bi bila korisna daljnjim nastavljateljima toga rada. U njima je dao i oštru kritiku Daničićeva rada na rječniku (ispuštanje kajkavskih pisaca, loša etimologija i definicije itd.) (Skok 1949: 324).

4. 2. Stvaralaštvo

Već kao srednjoškolski učenik Maretić upoznaje Šenou te objavljuje svoju prvu pjesmu, odu, u njegovu časopisu *Vienac* pod naslovom *Trakom sunčanim* (1874), a objavljivao je i ostale svoje pjesničke radove pod pseudonimom Tomislav te versifikacije narodnoga pričanja, prijevode ruskih, francuskih, njemačkih pjesnika te prijevode latinskih pjesnika Vergilija, Ovidija i Tibula i to prema originalnome metru. U *Viencu* se Maretić, za vrijeme akademske karijere, bavio i čišćenjem jezika, odnosno purizmom svojim člancima koje je objavljivao u časopisu *Vienac* pod naslovom *Filologičko iverje* (1883, 1884, 1886) o čemu će riječi biti nešto više u središnjemu dijelu rada. Za prijevod klasika oblikovao je akcenatski heksametar. Poznao je i poljski, grčki, engleski, ruski, litavski, staroindijski (sanskrt), mađarski¹², gotski, češki, njemački, francuski i možda još koji (Samardžija 2001c: 143). Svoj prvi znanstveni članak objavio je 1879. godine u *Izviješću zavoda o Kraljevskoj velikoj gimnaziji zagrebačkoj za šk. god. 1878./79.* pod naslovom *O akcentu*, i to u sklopu prijevoda prvih dvaju pjevanja Vergilijeve *Eneide* kako bi opravdao štokavski akcent u prijevodu. Dao je i potpun prijevod Homerove *Odiseje* (1882) i *Ilijade* (1883), Ovidijevih *Metamorfoza*, a potpun prijevod Vergilijeve *Eneide* izlazi 1896. Ti se prijevodi drže njegovim najuspješnijim prijevodima zbog kojih se „hrvatski heksametar, stvoren prema grčkom i latinskom uzoru, mora označiti kao životno djelo Maretićevo“ (Skok 1949: 313)¹³. Skok tako ustvrđuje „kako Maretića metrika nuka da se pretvara u lingvista“. „Smatrajući da se hrvatska prozodija treba temeljiti na štokavskom akcentu, a ne na kvantiteti slogova, kako je bilo u staroj metrici, dovodi Maretića do proučavanja štokavskoga akcenta, a time i do proučavanja Vukova i Daničićeva jezika. Daničić je još prije bio objavio svoje poznate akcentološke studije, koje Maretić citira kao vrelo čistog štokavskog akcenta“ (Skok 1949: 313).

U kontekstu zanimanja za narodnu književnost Maretić je objavio radove *O narodnoj zagonetci hrvatskoj* (1881) te *Studije iz pučkog vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba* (1882) u kojima istražuje folklorni dio Karadžićeva rječnika te pokazuje utjecaj jezika na stvaranje zagonetki i narodnoga pričanja (Skok 1949: 314). Što se tiče književnosti, Maretića je, dakle,

¹² Petar Skok donosi podatak da je Maretićeva majka, Ana Kovačićeva, podrijetlom čista Mađarica, rodom iz Pečuha te da je Maretić u djetinjstvu s njom govorio mađarski. S tom činjenicom, tvrdi Skok, stoji zacijelo u vezi to, što je Maretić 1896. sastavio čitanku iz mađarske književnosti (Skok 1949: 311).

¹³ Slaven Jurić proučavajući prodor stranih stihova u hrvatsko pjesništvo piše „kako je Maretić svojim prijevodima Homera potpuno etablirao 'hrvatski akcenatski heksametar kao prijevodni stih antičke epike'“ (usp. Piškorec 2015: 26).

kao vukovca više zanimala folklorna književnost nego pisana, umjetna, a što će kasnije imati utjecaja i na njegov filološki rad. Godine 1889. napisao je raspravu *Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici*, a u proučavanju folklorne književnosti objavio je i *Metriku narodnih naših pjesama* (1907) te *Našu narodnu epiku* (1909).

Osim dijalektologije, usmene književnosti i akcentologije Maretić se bavio i antroponimijom (*O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, 1886), hidronimijom (*Imena rijeka i potoka u hrvatskim i srpskim zemljama*, 1893), čime se uvrstio među utemeljitelje hrvatske onomastike (Samardžija 2001c: 148) te je istraživao rusizme i bohemizme u hrvatskome jeziku (*Ruske i češke riječi u književnom hrvatskom jeziku*, 1892¹⁴). Sve su to radovi u kojima se nastavlja baviti jezičnim purizmom.

Maretić pripada prvim štokavskim puristima. Dakle želi što manje riječi iz kajkavskoga i čakavskoga narječja u standardnome jeziku, a što više iz štokavskoga narodnog jezika kako bi što više približio hrvatski i srpski jezik (Stojić 2008: 361). Osim dijalektalizama kritizirao je i „rđave neologizme“, provincijalizme, arhaizme te gramatičke i pravopisne pogreške uopće. Sve iz je nazvao „barbarizmima“, ali je pod tim pojmom prvenstveno podrazumijevao riječi koje su načinjene prema „duhu kojega stranoga jezika“. Ali i prema dijalektalizmima, provincijalizmima i arhaizmima književni jezik, smatrao je Maretić, treba biti otvoren onda kada nema odgovarajućih zamjena. Ako su takve riječi dobro načinjene prema strukturi književnoga jezika, onda više nisu neologizmi nego činjenice književnog jezika (usp. Silić 1986: 398). Silić navodi neke primjere neologizama koji bi, prema Maretiću, trebali biti zamijenjeni riječima u zagradi: *bezuovjetno* (*svakako*), *bjelanjak* (*bjelance*), *darežljiv* (*podatljiv*, *podašan*), *dijeliti mišljenje* (*misлити kao*), *djelokrug* (*područje*), *dokinuti* (*ukinuti*), *domjenak* (*razgovor*), *domoći se* (*dokopati se*), *doprinositi* (*prinositi*), *dozvoliti* (*dopustiti*), *glasovir* (*klavir*), *hodočasnik* (*crkvar*, *poklonik*), *hodočastiti* (*crkvariti*), *imetak* (*imutak*), *izdašan* (*obilan*), *izdržati* – *napor* (*podnijeti* – *napor*), *izgledati* (*biti kao*) itd.

Bavio se i lijepom književnošću – objavio je studiju o Turgenjevu (1904) te održao predavanja i dva govora o Tolstoju. Osim toga u javnosti je malo poznato da je među prvima u

¹⁴ Rad u kojem razlikuje tuđice od uzajmljenica odnosno posuđenica te stvara zaključak važan za čišćenje jezika ili purizam – samo tuđice (*politika*, *moda*, *oficir*) mogu se zamjenjivati domaćim riječima, a ne uzajmljenice (*car*, *puška*, *vino*), koje su se sasvim prilagodile jeziku i ne mogu se zamijeniti drugima (Skok 1949: 323; usp. Silić 1986: 398). Čin posuđivanja riječi Maretić vidi kao bogaćenje jezika, a ne siromašenje i nema jezika, prema Maretiću, u kojemu ne postoje posuđenice. Apsolutno čist jezik bio bi onaj „u kojem ne bi bilo ni jedne tuđe riječi“, a takav jezik ne postoji (v. više Silić 1986: 398).

povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, ali i europskoga koji se bavio pitanjem umjetnoga svjetskoga jezika u radu *Misli o umjetnom svjetskom jeziku*¹⁵ (1892).

Važan je i njegov rad za povijesnu gramatiku *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima* (1889) u čijem predgovoru brani fonološki pravopis i dokazuje da je u starijim tiskanim djelima hrvatske književnosti prevladao fonološki način pisanja, a to mu je prigovorio Jagić u *Archivu* 1890. godine (v. Jagić, *Izabrani kraći spisi*, 1948, str. 485) jer Maretić nije uzimao u obzir sve hrvatske pisce, nego samo one koji su se uklapali u njegovu tezu.

Kruna njegova rada bila je *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1899) koja je doživjela i drugo (1932) i treće¹⁶ (1963) izdanje. Objavljena je i kao školska gramatika za srednje škole pod naslovom *Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola* (1899).

Maretić je bio pristaša vukovske jezične koncepcije, a njihovoj pobjedi u konačnoj kodifikaciji hrvatskoga jezika velikim dijelom pogodovala je politika – bio je zastupnik Khuenove¹⁷ unionističke stranke (mađaroni) koja se zalagala za političku i gospodarsku povezanost Hrvatske i Mađarske i koja je zahtijevala uvođenje mađarskoga jezika kao službenoga u hrvatske institucije. U razdoblju od 1892. do 1897. (u kotaru gospićkom) te od 1900. do 1906. (u kotaru slunjskom) bio je biran u Hrvatski sabor kao njezin član. Zbog toga su mu i učenici zamjerali o čemu piše Maretićev učenik Stjepan Ivšić u pogrebnom govoru Tomi Maretiću pod naslovom *Moj posljednji oproštaj s drom Tomom Maretićem* u kojemu piše

¹⁵ Više o toj studiji donosi Velimir Piškorec uz suradnju Sanje Janković u knjizi *Tomo Maretić na raskrižju između filologije i jezične politike*. Maretić se zalaže za latinski jezik kao temelj umjetnoga svjetskog jezika kojim bi se sporazumijevali intelektualci i znanstvenici. Za književnost ne vidi osobite koristi jer smatra da je ona usko povezana s nacionalnim jezikom. Maretić je u svom radu iskazao i procjenu devet projekata planskih jezika. To je studija, prema riječima Velimira Piškoreca, „koja zauzima istaknuto mjesto u povijesti europske lingvistike jer je jedna od prvih rasprava etabliranih jezikoslovaca u kojoj se razmatra problematika jezičnoga izumiteljstva, iznimno aktualna u zadnjim desetljećima 19. stoljeća“ (Piškorec 2015: 9). Piškorec piše i kako je Maretićeva studija o umjetnom svjetskom jeziku ostala nezapamćena u povijesti europske filologije iz jednostavnog razloga „što je napisana na hrvatskom jeziku“ (*idem*: 10).

¹⁶ Priredili Mate Hraste i Pavle Rogić.

¹⁷ Károly (Karl, Karlo, Dragutin) Khuen-Héderváry (1849–1918) bio je mađarsko-hrvatski političar koji je dužnost hrvatskoga bana obnašao u razdoblju od 1883. do 1903. godine. Povjesničar Josip Horvat navodi da njegovu vladavinu „suvremenici doživješe i sačuvaše u sjećanju kao crno razdoblje najtežeg podjarmljivanja hrvatstva, kao krutu samovolju i kao zator hrvatskih prava i probitaka na korist mađarstva“ (Horvat prema Piškorec 2015: 20).

da „toplijega strujanja između njega i njegovih slušača nije na žalost bilo i zato, što je pokojnik u dva zasjedanja tadašnjega hrvatskoga sabora god. 1892.-1897. i 1900-1906. bio biran na mladeži mrskom unionističkom programu“ (Ivšić 1938: 272–274).

Maretiću se zamjera što je u gramatičkome i leksikografskome opisu hrvatskoga jezika pretjerano forsirao tekstove iz narodne književnosti te iz Karadžićevih i Daničićevih djela te je tako „zanijekao istinu o višestoljetnom funkcioniranju hrvatskoga književnoga jezika, namećući lažnu nauku da je Vuk Karadžić začetnik i jedini izvor pravilna hrvatskoga književnog jezika“ (usp. Tafra 1993: 373–374; ovdje Piškorec 2015: 17), ali je on, ipak, „uz Vatroslava Jagića, svakako najbolji jezikoslovac i filolog kroatističke orijentacije u cjelokupnoj hrvatskoj znanstvenoj i kulturnoj povijesti“¹⁸ (usp. Pranjković 2006: 145).

5. *Filologičko iverje*

Sedamdesetih i osamdesetih godina prestaju djelovati glavni predstavnici filoloških škola: Kurelac umire 1874, Kuzmanić 1879, a Veberova je djelatnost osamdesetih godina neznatna (v. više Vince 1975: 131). Nakon ilirske zanesenosti i privida konačne pobjede Zagrebačke filološke škole sedamdesetih godina Karadžićeva i Daničićeva načela stječu sve više pristalica i u Akademiji, i u Matici hrvatskoj te u časopisima. Neostvarena ideja o jedinstvenome jeziku za sve južne Slavene sada postaje misao da treba oblikovati zajednički književni jezik samo za Hrvate i Srbe. Oštrina se posebno osjeća 1883. godine, kada u Hrvatsku za bana dolazi Khuen Héderváry (v. više Vince 2002: 633). Iste te godine, u časopisu *Vienac*, Maretić počinje objavljivati svoje jezične savjete, a kasnije, godine 1886. tim poslom počinje se baviti i Broz. Predstavnici mlađe lingvističke generacije tako svojim jezičnim savjetima populariziraju jezične i pravopisne koncepcije Vuka Stefanovića Karadžića i Đure Daničića.

Časopis *Vienac* središnji je književni list hrvatske književnosti i kulture 19. stoljeća. Pokrenula ga je godine 1869. Matica ilirska s podnaslovom „zabavi i pouci“, a izlazio je jednom

¹⁸ Skok je također uspoređivao Maretića s Jagićem (usp. Skok 1949: 322). Međutim dok je Maretić „zagriženi vukovac“ od samih početaka svoje znanstvene karijere, „najdosljedniji njegovatelj kulta Vuka Karadžića među hrvatskim filolozima uopće, njegov nekritički hvalitelj i vrlo ustrajan branitelj“ (Samardžija 2001c: 150), Jagić se imao snage, prema riječima Stjepana Damjanovića (prema Piškorec 2015: 27) suprotstaviti autoritetima (pa i svome gimnazijskome ravnatelju i vođi Zagrebačke filološke škole kojoj je u počecima svojega djelovanja pripadao, Adolfu Veberu Tkalčeviću) onda kada je uvidio da to šteti znanosti. „Poštovao je rodoljubne osjećaje svakoga čovjeka, ali je bio protiv toga da im znanost podilazi i da se u znanstvenoj i stručnoj raspravi nude umjesto argumenata“ (*ibidem*).

tjedno sve do 1903. godine. Za vrijeme Šenoina uređivanja, od godine 1874, Maretić počinje objavljivati svoje prve pjesničke radove te od tada postaje njegov stalni suradnik. Osim toga, za vrijeme akademske karijere, Maretić je u *Viencu* godine 1883. počeo objavljivati savjetodavne članke u vezi s pravilnosti i čistoćom u jeziku pod naslovom *Filologičko iverje*. Babić ih je označio prvim normativnim pisanim jezičnim savjetima u povijesti hrvatskoga jezičnog purizma (Protuđer 2010: 63).

Filologičko iverje naslov je niza relativno dugih purističkih članaka sastavljenih od sitnih bilježaka Tome Maretića, kao da priča (Vince 1992: 122), o pogreškama koje su se pojavljivale u hrvatskome novinstvu i u javnom životu uopće, a ponajviše o germanizmima u hrvatskome jeziku.

Prvi članak *Filologičkoga iverja* objavljen je 1. prosinca 1883. godine¹⁹ (XV. godište, br. 48, str. 788) u kojemu Maretić objašnjava da će donositi „njeke filologičke sitnice, koje će se u ostalom gdjekad obazirati i na vrlo važne stvari u jeziku, protiv kojih se u današnjoj hrvatskoj književnosti nemilo griješi, većinom dakako iz neznanja“. Nastavit će ih objavljivati tijekom 1884. godine (XVI. godište) pa zatim opet, na poticaj „prijatelja naše knjige i čistoga jezika“, nastavlja objavljivati 1886. godine (XVIII. godište) u broju 14 opravdavajući se kako tijekom 1885. godine (XVII. godište) nije mogao ispravljati pogreške u pisanju i govoru jer je te godine bio „mučnim poslovima toliko zaokupljen, da mi pored najbolje volje nije bilo moguće nastaviti

¹⁹ U literaturi će se naći kako je Maretić članke počeo objavljivati 1884. godine. Razlog tomu vjerojatno je taj što su se od te godine članci počeli objavljivati u zasebnom prostoru u *Viencu* pod naslovom *Filologičko iverje* pa je Maretićeva rubrika bila lakše uočljiva nego 1883. godine kada je objavio samo dva članka i to u dijelu *Vienca* pod nazivom *Listak* pa su članci bili manje uočljivi. Potrebno je upozoriti na još nekoliko pogrešaka u literaturi: Vince (1992: 122) piše sljedeće: „Maretić je objavljivao u relativno dugim prilogima, kao da priča, svoje 'Filologičko iverje' u *Viencu* 1884, 1885. i 1886.“ Maretić *Filologičko iverje* nije objavljivao 1885. godine. Istina je da se u tom godištu u dva broja (br. 40, str. 638–639 i br. 42, str. 671) nalazi članak pod naslovom *Filologičko iverje*, ali ga je napisao anonimni autor pišući o dijalektalnim karakteristikama kada se obraća nekome s poštovanjem. Tako ga je naslovio jer ga je inspirirao Maretićev članak iz 1884. godine kada je pisao o tome zašto je ispravno reći *vi ste došli*, *vi ste rekli* umjesto *vi ste došao*, *vi ste rekla*. Tiskarske pogreške nalaze se i u pretisku Brozovih *Filologijskih sitnica* (Broz 2000: 12). Ondje piše da je Maretić pisao u 16. br. *Vienca* od god. 1885. na str. 255 kako je pogrešno pisati *lahak*, *lahka*, *lahko*. Istina je da je to pisao u tom broju i na toj stranici, ali 1886. godine. (U *Viencu* 1886. godine, na početnoj stranici u *Viencu* na kojoj se prikazuje sadržaj piše i da se jedan broj *Filologičkoga iverja* nalazi i na str. 225, no to nije točno, to je tiskarska pogreška *Vienca*. Radi se o 255. stranici, kako je dakle rečeno). Također u pretisku Brozovih *Filologijskih sitnica* (Broz 2000: 13) nalazi se podatak da je o pogrešnom glasu *h* u riječi *vehnuti* Maretić pisao u br. 14 1885. godine, str. 122. Navedena stranica tiskarska je pogreška *Vienca* koju je Broz prepisao. Radi se o 222. stranici 1886. godine (v. Popis Bibliografije).

'filologičko iverje', za koje znam, da se dosta čitalo". Posljednji članak tako je objavljen 18. prosinca 1886. godine (XVIII. godište, br. 51, str. 818–819). Tijekom triju godišta izlaženja *Vienca* (godine 1885. dakle nije objavljivao) Maretić je objavio ukupno 17 poučnih članaka (1883. objavio dva članka; 1884. objavio pet članaka; 1886. objavio deset članaka) savjetodavne naravi o onome što je smatrao jezično pogrešnim, a tiče se pravopisa, glasova, oblika riječi, tvorbenih, sintaktičkih te leksičkih pogrešaka u jeziku, a koje je pronašao u ondašnjim časopisima i novinama hrvatskih publicista ili čuo u narodnom govoru (v. Popis Bibliografije).

Maretićevi članci puristički su usmjereni prema elementima iz unutarnjih (Maretić ih naziva „našim izmišljotinama“ – jezične (gramatičke i pravopisne) pogreške, provincijalizmi, neologizmi, arhaizmi, dijalektizmi) i vanjskih izvora (germanizmi, turcizmi, bohemizmi). Sve ih je nazvao „barbarizmima“, ali je pod tim nazivom prvenstveno podrazumijevao riječi načinjene „prema duhu kojega stranoga jezika“. Ovaj rad donosi prikaz Maretićevih jezičnih savjeta koji su podijeljeni na jezične razine – pravopis, fonologiju, morfologiju, tvorbu riječi, sintaksu te leksik. Pogreške na razini pravopisne, fonološke, morfološke razine dolaze iz unutarnjih izvora. Na tvorbenoj razini Maretić kritizira pridjeve koji su načinjeni prema utjecaju njemačkoga jezika. Sintaktičke i leksičke pogreške podijelili smo na one koje dolaze iz unutarnjih izvora te na one koje dolaze iz vanjskih izvora (sintaktički kalkovi germanske strukture, prevedenice tvorene prema njemačkom uzoru, turcizmi, rusizmi, bohemizmi).²⁰

Od pravopisnih problema Maretić je pisao o sastavljenom i rastavljenom pisanju čestice *ne* te se zalagao za fonološki princip pravopisa kakvim ga je predlagao Vuk Stefanović Karadžić. Pisao je i o glasovima – pisanju i izgovoru *jata*, glasa *h* te glasa *j* u pojedinim riječima. Od oblikotvornih problema Maretić se dotakao deklinacije imena *Jupiter* u genitivu jednine, deklinacije muških i ženskih imena u vokativu jednine, zamjeničkog oblika akuzativa za sva tri roda, brojeva, naglasaka u morfologiji itd. Tvorbena razina najviše se tiče tvorbe pridjeva te

²⁰ U hrvatskoj literaturi postoje terminološki paralelizmi kalk i prevedenica. Autori koji preferiraju naziv prevedenica, naziv kalk koriste kad je riječ o sintaktičkom i frazeološkom transferu, dok je naziv prevedenica prihvatljiv kad se radi o leksičkim jedinicama i tvorbeno odgovara nazivima koji se rabe u leksikologiji (npr. posuđenica, prilagođenica, usvojenica) (Turk 2013: 64). „Svaki je kalk potencijalan domaći oblik kome strani uzor pruža poticaj za ostvarenje“ (*idem*: 66). Turk lekseme nastale kalkiranjem naziva prevedenicama „jer taj naziv tvorbeno korespondira s praksom imenovanja leksičkih jedinica, kao što su primjerice posuđenice, usvojenice i sl.“, a latentne utjecaje u sintaksi i semantici i u frazeologiji naziva sintaktičkim, frazeološkim i semantičkim kalkovima (*idem*: 71).

složenica s prefiksoidom *vele-* u kojima se vidi utjecaj njemačkoga jezika. Sintaktičke²¹ i leksičke²² pogreške također nastaju, prema Maretiću, ponajviše zbog utjecaja njemačkoga jezika. Maretić se tako u svojim savjetodavnim i purističkim člancima najviše bavio uklanjanju germanizama iz hrvatskoga jezika. S obzirom na tadašnje društveno-političko stanje u Hrvatskoj, to je i razumljivo jer je hrvatski jezik tada bio pod snažnim njemačkim utjecajem što je dovelo do kontakta između dvaju jezika.

Kada su u pitanju jezične nepravilnosti koje dolaze iz unutarnjih izvora, Maretić detaljno pojašnjava postanak neke jezične pojave ili oblika, a ponekad mu je namjera samo „upozoriti čitaoca na ono što je bolje“, ali ne i narediti da se tako piše ili govori. Stoga često piše „ja mislim“, „treba dati“, „imamo držati“ itd.

Maretićevo objašnjenje jezičnih pojava iscrpno je objašnjeno, uz poredbeno-povijesnu analogiju prema jezičnim pojavama u drugim jezicima – njemačkoga, grčkoga, litavskoga. Uzrok pogreškama u pisanju i govoru vidi u krivoj analogiji, drugim jezicima te identificiranju onoga „što bi valjalo i po gramatici i po logici da rastavlja“ (Maretić 1884b: 128).

Kada su u pitanju germanizmi, Maretićev stav zna biti prilično afektivan. Naziva ih „grdobama“, „nakazama“ i „nepodobama“: „Uvijek mi se gotovo pozli, kad čitam u našim pozivnicama na plesove i zabave riječ *vjenčić*. Pustimo Nijemcima njihov *Kränzchen* neka im znači što hoće, ali ne pokazujmo tolike svoje golotinje, koja je toliko smiješna koliko ružna“ (Maretić 1886d: 318); „Nalazi se po našim novinama i po knjigama ovakih bljutavosti“; „To su kukavni prijevodi njemačkim adverbima“ (Maretić 1886g: 767). Iako je Maretić bio ponekad pretjerano oštar u svojim purističkim nastojanjima, Broz mu je prigovorio na mnoge nedosljednosti onoga što kori, a što će se detaljnije prikazati u poglavlju o Brozovoj recepciji Maretićevih članaka.

Od stranih riječi Maretić pak ne zazire od internacionalizama pa tako za *bitisati* preporučuje *egzistirati*, a umjesto *tjelovježba* preporučuje *gimnastika*. „Ne plašimo se riječi, koje su od Grka

²¹ Sintaktičke pogreške domaćega podrijetla – *vi ste došli* ili *vi ste došao*, *reć bi* > *rekao bih*, *rekuć* > *rekavši*, izostavljanje pomoćnog glagola u perfektu; veznik *niti*; prijedlog *s*; prijedlog *na*; tumačenje izraza *rekao mu je u oči* i *uoči Petrova*; oblici za instrumental vremena; sintaktički kalkovi germanske strukture (*isti* – *derselbe*; *takov* – *solches*; *onamo*, *tamo* – *dahin*; *svomu vlastitomu* – *eigen*; *ali* – *aber*; prijedlozi jedan do drugoga, prijedlozi koji „vise“, prijedlog *polag*).

²² Pisao je o leksičkim pogreškama iz unutarnjih izvora te, osim germanizama, i o turcizmima, bohemizmima te rusizmima.

i Rimljana primili veliki kulturni narodi evropski, bolje će biti, da se plašimo drukčijih kud i kamo većih nagrada, kojima očitujemo svoj veliki neukus“ (Maretić 1886h: 783).

U svojoj purističkoj djelatnosti, kao što je već spomenuto u prethodnim poglavljima, najviše se pozivao na Karadžića i Daničića citirajući ih gotovo u svakom članku. Već u prvom donosi riječi iz Akademijina rječnika koji je pokrenuo Daničić kako bi čitatelje bolje upoznao s njim. Ono što ne pronalazi u Daničićevu i Karadžićevu rječniku, Karadžićevu prijevodu *Svetoga pisma* ili Daničićevim *Oblicima, Osnovama i Sintaksi* – „ne valja“ ili „nije dobro“.

Osim Karadžića i Daničića Maretić se u svojim člancima, kada želi objasniti postanak neke riječi, poziva i na Miklošića, Jagića, Grimmov njemački rječnik te, kada govori o „pučkom etimologiziranju“ (*čelo – na čelu stranke*), na svoje djelo *O pučkoj etimologiji, Studije iz pučkoga vjerovanja i pričanja Hrvata i Srba* te na ostale jezike, a kritizira Kurelca (za kojega je tvrdio da je predaleko otišao u afektiranju jezičnih pojava) i Vinka Pacela (koji je zastupao oblik *vi ste došao, vi ste rekla*, umjesto *vi ste došli, vi ste rekli*).

Zastupa štokavski purizam. Štokavski govor naziva najplemenitijim i najčišćim (Maretić 1884a: 67), zalažući se za uklanjanje dijalektizama i riječi koje su već iščezle iz jezika. Ne pronalazi opravdanje za miješanje ostalih dijalekata u jeziku jer taj princip otvara vrata „gruboj samovolji“ jer nitko ne može odrediti gdje treba prestati s tim miješanjem. O tome se trebaju dogovoriti književnici, ali i u dogovoru može „biti svakojake, i najveće samovolje“ (Maretić 1886a: 222). Zbog toga, tvrdi Maretić, pravi filolozi nikad neće pristati na miješanje dijalekata. Uporabu gramatičkih arhaizama dopušta samo onda kada „književno narječje nema za njih zamjene, a tako su jeziku nužni, da bi bez njih bilo mučno biti“ (Maretić 1884c: 222). Povijest jezika, tvrdi Maretić, služi samo da objasni kako su nastajali jezični oblici, ali između dvaju oblika treba odabrati „narodan t. j. živ“ (Maretić 1884c: 223) jer je današnji govor činjenica, a prošlost stvar prošlosti. Drugim riječima, jezik je živ organizam pa se u skladu s tim mijenja i razvija.

U nastavku rada donose se Maretićevi jezični savjeti koji su podijeljeni na jezične razine – pravopis, fonologiju, morfologiju, tvorbenu razinu, sintaksu te leksik.

Nakon prikaza svake jezične razine Maretićevi jezični savjeti uspoređeni su sa suvremenom jezičnom normom u suvremenim normativnim priručnicima.

Na kraju se donosi i Brozova recepcija Maretićevih savjeta koji se kritički osvrnuo na Maretićeve članke u svojim jezičnim savjetima u časopisu *Hrvatski učitelj* (1886).

5. 1. Pravopisna razina

5. 1. 1. Maretićevi pravopisni savjeti

Maretić se u 8. broju *Vienca* XVI. godišta (1884) dotiče problematike pravopisa – donosi pravila o sastavljenom i rastavljenom pisanju čestice *ne* kod glagola, imenica, pridjeva i priloga. Problematike pravopisa dotiče se i kada govori o pravilnom izgovoru i pisanju *jata* – kritizira hrvatski zapis dugoga *jata* – npr. *sieno*, *riedak* jer su mnogi zbog toga i u izgovoru izostavljali glas *j* koji se, tvrdi Maretić, treba čuti. „Princip da se drukčije piše, a drukčije izgovara, sam po sebi nije nikaka pogriješka (da se n. pr. piše iztok, a izgovara istok), ako je osnovan na istoriji jezika, ali ako nije na njoj osnovan, onda je pogriješan t. j. onda i nije princip, nego je samovolja, neznanje ili još što gore. Za to oni, koji pišu *sieno*, *riedak*, a izgovaraju *sjêno*, *rjêdak*, ne rade žali bože ni po kakom principu, jer nema apsolutno nikakoga historičkog razloga u tim riječima pisati *i* a izgovarati *j*, kao što se za razlog pisanju : iztok mjesto istok može reći, da je nekada u jeziku doista bio u toj riječi *z* a ne *s*“ (Maretić 1884d: 418). Zbog toga se Maretić zalaže za Karadžićev „fonetički“ pravopis – pisanje i izgovor: *sijeno*, *rijedak* jer je tako „zgodnije, što bi se jamačno bolje i pravilnije izgovarale mnoge riječi nego se doista izgovaraju“. Ipak, Maretić izričito naglašava da nema namjeru kritizirati pravopis nego samo izgovor smatra „nevaljanim, a pisanje : *sieno*, *riedak*, ne držim takim, za koje bi se baš moglo reći da ne valja“. Ipak, smatra Maretić, bolje je uvesti „fonetički“ pravopis jer je „etimologički“ uzrok nepravilnoga izgovora pa tako mnogi izgovaraju onako kako vide u pismu misleći da je to pravilno (*radostna*, *lahko*, *sladko*, *otca*, *uzka*, *drugčije*). Pretpostavlja da bi mu mogli uputiti prigovor što francuski, engleski i ruski jezik imaju „etimologički“ pravopis, pa zašto onda ne bi mogao i hrvatski jezik, ali Maretić takvu tvrdnju odbacuje jer „inteligencija kod njih mnogo više razumije i štuje književni svoj jezik nego li naša svoj ; tamo ljudi od malih nogu uče književni jezik i nauče ga, kako treba, a ne kako je u nas, gdje mnogi i mnogi čovjek, od koga bi se takodjer to očekivalo, ne nauči nikada pisati svoga jezika bez krupnih pogriješaka u gramatici i u pravopisu“. Maretić donosi i pravila o pisanju i izgovoru dugoga i kratkoga *jata* o čemu će biti više riječi u poglavlju o glasovima.

Uzrok sastavljenoga pisanja čestice *ne* s glagolom (npr. *ne vidim*) vidi u krivoj analogiji sastavljenoga pisanja s imenicama (npr. *neprijatelj*) i pridjevima (npr. *nemio*), a moguće je i „da češkomu uplivu treba pripisati, što se kod nas još od ilirskih vremena povlači pisanje riječce 'ne' skupa s glagolom“ (Maretić 1884b: 130). Maretić dakle zastupa sastavljeno pisanje čestice *ne* s imenicama (*neprijatelj*), pridjevima (*nemio*) te prilozima (*nemilo*) jer tada čestica i riječ s

kojom je sastavljena gube svoje samostalno i obje tvore novo značenje. „Kada rekнем : *neprijatelj*, mislim nešto drugo nego prostu negaciju pojma : prijatelj, jer meni *nije nužno* svaki onaj neprijatelj, koji mi nije prijatelj (...)“. Nasuprot tome, savjetuje odvojeno pisanje čestice *ne* kada je riječ o glagolima (*ne poznati, ne vidim*) jer se tada značenje izricano glagolom samo negira, ali se ne dobiva novo značenje. Iz navedenog razloga Maretić zastupa i odvojeno pisanje čestice *ne* od glagola *ću, ćeš*: „Gdje koji naši pisci rastavljaju doduše riječcu „*ne*“ od glagola, ali opet pišu: *neću, nećeš* itd., a ja tomu ne vidim razloga, jer : *ću, ćeš* dolazi i bez „*ne*“ kao samostalna riječca“.

Kao argumente za svoje tvrdnje Maretić strpljivo navodi primjere sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja u kojima se ne griješi, one u kojima se svi slažu, a to je da se prijedlog uvijek piše odvojeno od imenice i pridjeva (*po vodu, u dobru*), a skupa s glagolom (*pokazati, napišite, upitasmо*). Tvrdi da je to zbog toga što u sintagmi *po vodu* obje riječi zadržavaju svoje samostalno značenje, što se vidi po tome što se prijedlog od svoje riječi može i rastaviti (*po hladnu vodu, u tom dobru*), a „ako se riječ stavi u koji drugi padež, onda ili sasvim drugo što znači s onim prijedlogom, ili u opće ne može nikako s tim prijedlogom ni stajati (...)“. S druge strane, kada se prijedlog složi s glagolom, onda obje riječi zajedno tvore novo značenje i ne mogu se rastaviti jedna od druge (*pokazati, napišite, upitasmо*).

Nadalje, ističe i one primjere koji bi mogli zbuniti čitatelje – glagoli *nemoći, nestati* itd. piše se zajedno s česticom *ne*, objašnjava Maretić, jer tu glagoli *moći, stati* nisu zaniijekani nego znače nov, pozitivan pojam, naime, 'bolovati' odnosno 'iščeznuti'. Na isti način objašnjava glagol *nenavidjeti* (prema glagolu *navidjeti se* koji znači 'živjeti u ljubavi') koji se tako treba i pisati jer daje novo značenje – 'mrziti': „ne bi dobro bilo pisati : *ne navidjeti*, jer bi to značilo : ne ljubiti, a glagol znači : mrziti“.

Iznimke pak u kojima se čestica *ne* piše sastavljeno s glagolom jesu: *nijesam, nisam, nemati* jer su tu obje riječi izgubile „samostalnost glasovnu“, odnosno otpali su neki glasovi te je tako došlo do stapanja riječi: „pošto je u ne-jesam ispao *e* između *j* i *s*, postalo je *nijesam* (...)“.

5. 1. 2. Suvremena pravopisna norma

Suvremena pravopisna norma podudara se s Maretićevim pravopisnim savjetima.

Hrvatski pravopis Matice hrvatske (Badurina – Marković – Mićanović 2008: 164) i *Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje (Jozić *et al.* 2013: 58) propisuju sastavljeno pisanje niječnih oblika prezenta glagola *biti*: *nisam, nisi, nije, nismo, niste, nisu*; glagola *htjeti*:

*neću, nećeš, neće, nećemo, nećete, neće*²³; niječnog imperativnog oblika: *nemoj, nemojmo, nemojte* te kod glagola *nedostajati, negodovati, nemati, nenavidjeti* ('mrziti, zavidjeti'), *nestati, nestajati* te njihovih oblika (*nedostajem, negodujem, nemam, nenavidim, nestanem, nestajem* itd.) „jer u njih **ne-** nije niječna čestica (...), nego dio glagola“. Također *Hrvatski pravopis* (Badurina – Marković – Mićanović 2008: 165) propisuje pisanje čestice *ne* odvojeno od glagola: *ne dam, ne vidim, ne gledaj* itd. ističući da od glagola valja razlikovati glagolske imenice, popridjevljene glagolske pridjeve i popridjevljene glagolske priloge. U njih je *ne-* prefiks i piše se sastavljeno (*nemiješanje, nepoznavanje, nepozvani, netaknuta, neviđeno, nehrđajući, nevideća*).

Hrvatska suvremena norma također propisuje nesastavljeno pisanje nesraštenih prijedložnih izraza prijedloga te imenice i pridjeva i zamjenice, brojeva, priloga (*bez brige, u oči, po starom, k tome, do jednoga, na bijelo* (usp. Badurina – Marković – Mićanović 2008: 168; Jozić *et al.* 2013: 58).

U sljedećemu poglavlju daje se pregled Maretićevih savjeta koji se tiču glasova u hrvatskome jeziku. Oni se tiču i pravopisa, ali i izgovora zbog čega smo ih svrstali u posebno poglavlje – Fonologiju.

5. 2. Fonološka razina

5. 2. 1. Maretićevi savjeti koji se tiču glasova u hrvatskome jeziku

U XVI. godištu *Vienca* br. 26 Maretić ističe veliku važnost glasova u jeziku jer su oni temelj svakoga jezika, ne postoji jezik koji ih nema. Zbog toga, prema Maretiću, velika je jezična pogreška zanemarivanje glasova u jeziku jer „čovjek, koji griješi protiv glasovnih zakona kojega jezika, taj vrijedja jezik u njegovoj najnježnijoj i najočutljivijoj strani (...) Dakle zanemarivanje glasova velika je jezična pogreška, na koju je filolog isto tako kivan, kao i na koju drugu pogrešku, koja se tiče deklinacije, sintakse, rječnika itd.“ (Maretić 1884d: 418).

Jat. Kritizirajući izgovornu praksu, Maretić navodi dva primjera dugoga *jata* za koje tvrdi da se u izgovoru treba čuti i glas *i*, a ne samo *j*: „velim, da je zlo i nenarodno izgovarati riječi

²³ Kada je riječ o pisanju niječnice *ne* uz nenaglašene oblike glagola *htjeti*, u IV. izdanju Babić-Finka-Moguševa pravopisa (1996) dopušta se dvostruki način bilježenja: *ne ću* i *neću*. Od petog izdanja (2000) pravopisa istih autora nadalje dopušteno je samo *ne ću*, u Anić-Silićevu pravopisu dopušteno je samo sastavljeno pisanje: *neću* (Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 113).

n. pr. *sijeno*, *rijedak* onako, kako je u nas obično, to jest naša inteligencija s malo izuzetaka govori: sjêno, rjédak te se između s i e u prvoj i između r i e u drugoj riječi čuje samo *j*“ (Maretić 1884d: 418). Tom kritikom, kao što je već spomenuto, Maretić dolazi do obrane Karadžićeva „fonetičkoga“ načina pisanja, ističući da za hrvatski zapis tih riječi, kako se tada pisalo (*sieno*, *riedak*), ne postoji povijesni razlog kao kod riječi *iztok*.

U sljedećem broju *Vienca* Maretić donosi pravila za pisanje jata:

1. Dugi jat ne stoji u slogu koji stoji u riječi ispred naglašenoga sloga „*jer dugi vokali nikad ne stoje u nijednoj riječi ispred sloga, koji je akcentovan*“.

Primjeri: *vjekóvâ*, *sljepòća*, *bjelína*, *ljevòruk*, a ne „*viékova*“, „*sliepoća*“, „*bielina*“, „*lievoruk*“.

Ovdje navodi iznimku oblika sa superlativom: *nâjpamètniji* „ako ih narod doista tako izgovara“, ali Maretić nije ni sam siguran u to.

2. U komparativu pridjeva prvi je vokal uvijek kratak.

Primjeri: „*rjèdji*“, *bjèdniji*, *tjesniji*, *vredniji*, a ne „*riedji*“, „*biedniji*“, „*tiesniji*“.

3. Riječi *mjesto*, *ljeto*, *vjera*, *mjera* imaju u genitivu množine *mjestâ*, *ljêta*, *vjêra*, *mjêra*, a Maretić to objašnjava tako da „*je*, koji stoji u svim ostalim padežima, po analogiji ostao i u genitivu plur., gdje bi inače zakon tražio, da bude *ije*.“ Na isti način tumači i gen. sing. imenice *inovjerac* (*inovjerca*, a ne: *inovijerca*).

Govoreći o jatu, Maretić upozorava da i *je* može biti dug pozivajući se na Karadžićev rječnik i njegove primjere zagonetki: *djéva*, *sjéda* („sjeda sjedi u sjedinu gradu“), *bjéga* („bjega bježi“), *bjéla* („bjela bjelu zove“).

Glas h. U 14. i 16. broju *Vienca* 1886. godine Maretić ponovno pridaje veliku pozornost glasovima. Ističe kako mnogi pogrešno pišu glas *h* u riječima „*hrdja*“, *hrzati*, *hrvati se*, *vehnuti*, *nahuditi*, *nahustiti*, *lahko*, *mehko*, *zahman*. Maretić dokazuje da se u njima ne treba pisati taj glas.

Objašnjava da se glas *h* u riječima „*hrdja*“, *hrzati* ne čuje među „pravim i čistim Štokavcima“. Imaju ga samo u kajkavskom narječju jer tamo „ne trpe vokalnoga *r* na početku riječi“, ali drži da ne treba unositi u „književni jezik“ oblike i riječi iz drugih dijalekata „jer taj princip otvara širom vrata svakoj, često veoma gruboj samovolji“ (Maretić 1886a: 222). Osim štokavskoga govora Maretić se poziva i na etimologiju ostalih slavenskih jezika (ruski, poljski, češki).

Zastupa pisanje *rzati* (*ržem*), *rvati se*, jer je i u ostalim slavenskim jezicima tako pa mora biti i u štokavskom. Nadodaje i da je pravilna uporaba toga glagola u prezentu oblik *rvem se*, a ne *rvam se*, opet jer tako piše Karadžić u svome rječniku. Upozorava i na pogrešno tumačenje zbog kojeg neki misle da trebaju tu riječ izgovarati s glasom *h*, a to je riječ *Hrvat*, *Hrvatska* pa neki misle da imaju isti korijen, ali zapravo nemaju, ističe Maretić, jer bi u suprotnom i u ostalim slavenskim jezicima obje riječi imale *h* ili obje bile bez njega.

Tumači kako umjesto *vehnuti* treba pisati i govoriti *venuti* jer je korijen te riječi *ved* (*vednuti*) isto kao što se govori i piše *ukinuti*.

Maretić zastupa pisanje *nauditi* umjesto *nahuditi* opovrgavajući mišljenje tadanjih pisaca da ta riječ ima isti korijen kao pridjev *hud-huda-hudo*, tj. da je *nahuditi* isto što i: „učiniti komu što hudo“. Kada bi te dvije riječi imale isti korijen, tvrdi Maretić, onda bi morale imati i naglasak isti kao što ga imaju riječi za koje se zna da su povezane: *blâg-blâga-blâgo*: *ublašiti*; *žût-žûta-žûto*: *požutiti*; *živ-živa-živo*: *oživiti*; *ljût-ljûta-ljûto*: „*ražljutiti*“. Međutim narod, pa čak i „Dubrovčani, koji svuda izgovaraju *h* gdje treba, govore ipak *nauditi*, a tako su isto govorili i pisali već i njihovi stari, kako nas uče njihove knjige, koje su nam od njih ostale“. Osim toga, dalje tvrdi Maretić, da su te dvije riječi povezane, onda bi glagol *nauditi* bio prijelazan kao što su to i drugi glagoli koji su izvedeni od pridjeva – *ublašiti* (koga), *požutiti* (koga), no nitko ne govori *nauditi koga* nego samo *nauditi komu*.

Velika je pogreška, tvrdi Maretić, pisati *nahustiti* jer nitko neće napisati niti *izhustiti* jer su te dvije riječi povezane riječju *usta*, stoga je potrebno tu riječ pisati bez *h* – *naustiti*.

U sljedećemu broju Maretić dokazuje zašto je pogrešno pisati *lahko*, *mehko* te *zahman*, a pravilno *lako*, *meko*, *zaman*.

Filologija, piše Maretić, ne dopušta pisanje glasa *h* u riječima: *lako*, *meko* jer prema staroslavenskome jeziku (лъгѣкъд, лъгѣко, маѣкъд, маѣко) u hrvatskome očekujemo *lagka*, *lagko*, *mekka*, *mekko*, „ali grupe *gk* ne podnosi jezik, nego je pretvara u *kk*, a od *kk* mora opet nastati samo *k*“ (Maretić 1886b: 255). Tako, zaključuje Maretić, dobivamo oblik *laka*, *lako*, *meka*, *meko*, a oblici za muški rod, prema staroslavenskome jeziku (лъгѣкъ, маѣкъ) u hrvatskome bi trebali glasiti *lagak*, *mekak*, ali on se promijenio prema ženskomu i srednjemu u: *lak*, *mek*. „To je djelovanje a n a l o g i j e.“ Da glas *g* zaista postoji u oblicima *laka*, *lako*, ali je „sakrito“ (kao što je *t* u oca oca) te se „opet pokazuje gdje je tomu prilika“, tvrdi Maretić, vidi se iz oblika *lagan*, *lagana*, *laglji*. A tko piše *lahak*, *lahko*, *mehak*, *mehko* morao bi, tvrdi Maretić, pisati i: *lahkši*, *oblahkšati*, *mehkši*, *umehkšati*, a tako nitko ne piše.

Maretić nadodaje i da mu je čudno što pored riječi *odlaknuti* i *odlanuti* nalazi u štokavaca i *odlahnuti* – smatra da je *h* „u tu riječ dospjelo poradi sličnosti u izgovoru i značenju s riječju *odahnuti*“.

Riječ *zaman* s glasom *h* (*zahman*), piše Maretić, kajkavska je osobina – u kajkavskome govoru ta riječ umjesto *za* može imati i prijedlog *v* – *vman*, iz čega nastaje *hman* (kao što umjesto *umrl* kajkavci varaždinske okolice govore *hmrl*): „Riječi *vman* ili *hman* s prijedlogom *za* glase *zavman* ili *zahman*“. U štokavskome govoru pravilan je oblik *zaman* – u starih se hrvatskih pisaca, piše Maretić, nalazi: *zaman*, *zamani*, *mani*, *zamanice* – „*man* ili *mani* stoji u svezi sa staroslov. glagolom **мѣнѣти** = varati“. Dakle, bez glasa *h*.

Maretić navodi dva slučaja gdje hrvatski pisci izostavljaju glas *h*, a ne bi trebali „jer *h* tu stoji po etimologiji, a i narod ga izgovara u onim krajevima, gdje je uopće glas *h* još na životu“. Prva takva riječ jest *trunuti* (*trula*, *trulo*, *trulež*). Treba, prema Maretiću, pisati: *truhnuti*, *truhla*, *truhlo*, *truhlež*, a nom. jd. m. r. glasi *truo* (umjesto: *truhl*). Druga takva riječ jest *njin*, *njina*, *njino*, a pravilno je, piše Maretić, *njihan*, *njihna*, *njihno* jer „ta riječ nije ništa drugo nego adjektivni genitiv plurala : *njih*, kojemu je dodan potrebiti nastavak“ (kao što je *njegov*, *njegova* adjektivirani genitiv singulara *njega* s nastavkom *-ov*). Adjektivirani su genitivi plurala i riječi: *naš*, *vaš* s nastavkom *j* (*nasj*, *vasj*) (kao *Nikolj*, *Ivanj* u *Nikolj dan*, *Ivanj dan*).

Pogrešan je glas *h* dualnim oblicima – umjesto *noguh*, *rukuh*, *gostijuh*, *dvajuh*, *trijuh*, *četirijuh*, *svijuh* treba pisati i govoriti *očiju*, *ušiju*, *nogu*, *ruku*, *gostiju*, *dvaju*, *triju*, *četiriju*, *sviju*, *obiju* „jer *h* nije nikada ni u staro vrijeme stajao na koncu tih oblika“ odnosno „genitiv i lokal imadu u dualu jedan zajednički oblik“ (Maretić 1884c: 224).

Glas j. Pišući o pravilnom pisanju glasa *j*, Maretić zastupa pravilo pri kojemu glas *j* ne treba pisati u riječima u kojima je glas *o* postalo od *l* (*prionuti-prianjati* (*prilpnuti* > *prilnuti*), *bio*, *vidio*, *dioba*, *dionik*, *Biograd*, *krioce*, *mio*, *dio*): „Za takovo *o*, koje je postalo od *l*, nije više vrijedio stari onaj zakon, po kojemu između *i* + *o* treba da se umeće *j*, jer je u govornjim organima mogla nastati takova promjena, da je narod počeo lako ono izgovarati, što mu je prije mučno bilo“. Priznaje da se čuje „minimalno *j*“, ali ono „nije onako očito kako je drugo koje *j*“ (Maretić 1886c: 267).

Također nije dobro pisati ni *jih*, *jim* nego *ih*, *im* jer jezik, prema Maretićevu tumačenju, ne podnosi *j* ispred *i* osim u riječima *koji*, *moji*, *brojiti*, *osvojiti*, *napojiti*, ali to je zato što se i u drugim oblicima tih riječi također nalazi *j* (*broj*, *broja*, *brojevi*).

5. 2. 2. Suvremena norma i glasovi

Jat. Oko pisanja i izgovora *jata* u hrvatskome jeziku bilo je mnogo prijepora. Ljudevit Gaj *jat* je označavao *rogatim e* (*ě*) zbog ideoloških razloga ostavljajući na izbor svakome kako da ga izgovara (*ije, je, e* ili *i*) ovisno o tome u kojemu se području govornik nalazi. Nasljedovatelji ilirske jezične koncepcije, odnosno Zagrebačka filološka škola, razlikovali su *jat* u dugome slogu te ga označavali s *ie* te *jat* u kratkome slogu koga su označavali s *je*. Maretić je takvo pisanje kritizirao zastupajući u dugim slogovima bilježenje i izgovor s *ije*, a u kratkim slogovima bilježenje i izgovor s *je*. Nakon pobjede škole hrvatskih vukovaca takav način bilježenja ustalio se te se zadržao sve do danas. No za razliku od Maretića koji je zastupao dvosložan izgovor *jata* u dugim slogovima (*ije*, npr. u riječi *sijeno* tvrdi da se treba čuti i glas *i*), u današnjem hrvatskom standardnom jeziku *jat* je u dugim slogovima jednosložan (*je, sijeno* izgovaramo kao [sjeno]). Dakle *i* u *ije* se u hrvatskome standardnom jeziku ne izgovara kako je tvrdio Maretić. I Težak – Babić u *Gramatici hrvatskoga jezika* (2007) ističu kako je donedavno kodificirana norma tražila za hrvatski izgovor *jata* (*bijel, dijete, naprijed*) trosložni izgovor *ije*, i po tome je taj izgovor nazvan *ijekavski*. Međutim upotrebnost norme nije to prihvatila, nego je prevladao jednosložni, dvoglasnički izgovor pa je taj izgovor logičnije zvati *jekavskim* (Težak – Babić 2007: 50). Jekavski izgovor potvrđuju i pjesme S. Strahimira Kranjčevića, A. G. Matoša, V. Nazora, M. Krleže, D. Cesarića i drugih. „Iako je hrvatski izgovor jekavski, dvoglasnik *ie* pišemo sa *ije*, kako se odavno uobičajilo: *bijel, dijete, naprijed* (...)“ (Težak – Babić 2007: 51). U nekim je riječima dvoslogovno *ije* (*dvije, prije*), ili pak dugo *je*: *djela, medvjeda, ponedjeljka*.

Oko pravila za pisanje i izgovor dugoga i kratkoga *jata* suvremena norma može se složiti s Maretićem. Badurina – Marković – Mićanović (2008: 24) navodi da se u glagola i imenica s korijenskim morfemima *-mjer, -mjest-, -sjed-* dugi refleks *jata* bilježi s *je* (*smjer, zamjerati, zamjeranje, premještati, premještanje, zasjedati, zasjedanje*). Također u pridjeva do promjene duljine sloga dolazi u komparativnim i superlativnim oblicima koji uvijek imaju kratak slog (*idem* 2008: 17; usp. Jozić *et al.* 2013: 17, 18; usp. Barić *et al.* 1997: 88).

Autori u knjizi *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnome jeziku* ističu kako se kraćenje *jata* donosi u: u nejednakosložnim imenicama (*dijete-djeteta*), u oblicima imenica iza *r* u suglasničkom skupu (*ždrijebe-ždrebeta*); u dugoj množini (*cvijet-cvjetovi; vijek-vjekovi*); u imenicama ž. r. s proširenom osnovom u G mn. (*pripovijetka-pripovjedaka*); u nesvršenim glagolima (*pobijediti-pobjeđivati*); u komparativu i superlativu pridjeva i priloga (*bijel-bjelji-najbjelji*); u tvorbi (*ozlijediti-ozljeda; zvijer-zvjerad*), u dugoj množini imenica s

postojanim naglaskom u jd. (npr. *lijes-ljesovi*, *snijeg-snjegovi*), ispred raznih sufikasa među kojima su *-oća* (*slijep-sljepoća*) itd. (Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 62; usp. Barić *et al.* 1997: 87).

Što se tiče Maretićeve nesigurnosti oko izgovora riječi *najpametniji*, suvremena norma ističe da u hrvatskome standardnom jeziku ima riječi koje mogu imati i dva naglaska od kojih je jedan obično glavni, dominantan. Među njima su i primjeri koje je naveo i Maretić, dakle duži superlativi pridjeva i priloga, npr. *najdalekovidniji*, *najgladniji*, *najpotpunije*, ali samo jedan naglasak imaju riječi poput *najjači*, *najmekši* (Barić *et al.*: 1997: 66–67).

Glas h. U hrvatskome standardnom jeziku glas *h* pogrešno je pisati u riječima: *venuti*, *nauditi*, *naustiti*, *lako*, *meko*, *zaman*, što se podudara s Maretićevim savjetima, ali suvremena norma ne slaže se s Maretićem da je glas *h* pogrešno izgovarati i pisati u riječima *hrđa*, *hrzati se*, *hrvati se*. Naime Badurina – Marković – Mićanović (2008: 398) propisuju pisanje glasa *h* u riječima *hrđa*, *hrzati se*, *hrvati se* (usp. i Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 47), a bez glasa *h* u riječi *venuti* (2008: 610) te bez glasa *j* u riječi *prionuti* (2008: 529).

Glas j. Priručnici hrvatskoga standardnog jezika propisuju, kao i Maretić, pisanje bez glasa *j* u riječima u kojima je *o* postalo od *l*, tj. u kojima se *l* pojavljuje u drugim oblicima riječi ili u tvorbenoj osnovi: *bio*, *činio*, *dioba*, *htio*, *mio*, *volio*, *želio* (usp. Badurina – Marković – Mićanović 2013: 10, 12; Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 47).

5. 3. Morfološka razina

5. 3. 1. Maretićevi savjeti oko jezičnih oblika u hrvatskome jeziku

U ovome poglavlju analiziraju se Maretićevi savjeti prema vrstama riječi koji se tiču morfologije (deklinacije nekih imena, zamjenički oblici za akuzativ množine ženskoga roda, deklinacija brojeva, neki glagolski oblici), ali smo ovdje svrstali i one Maretićeve savjete koji se tiču morfofonologije – neke morfološke alternacije, odnosno proširivanje glasova (na granici između naglašene i nenaglašene riječi) u prijedlozima *ob* i *s* te naglasak u morfologiji.

U 14. broju *Vienca* 1884. godine Maretić govori o gramatičkim arhaizmima, odnosno o solecizmima pišući kako je u gramatičkome arhaiziranju najdalje pošao Kurelac koji je upotrebljavao stari genitiv množine, stari oblik za prvo lice prezenta, stare participe itd. Piše kako on (Kurelac) ne želi vidjeti jezični razvoj koji je živ u ustima naroda koji se mijenja i razvija. Maretić ne razumije zašto se Kurelac protivi pluralnim oblicima *ribama*, *gradovima*,

jer ako je pogreška ono što govori „narod od 4 milijuna“, taj se malo razlikuje od onoga tko bi tvrdio da je pogreška „što tolik narod u opće živi i govori“ (Maretić 1884c: 223–225).

Imena. Kritizira pogrešnu deklinaciju imena *Jupiter* u genitivu jednine – često pronalazi pogrešne oblike *Jupitra*, *Jupitru* itd. umjesto pravilnoga oblika *Jupitera*, *Jupiteru*. Ističe kako se u genitivu jednine kod imenica muškoga roda izbacuje samo vokal *a* (*lonac* – *lonca*, *vjetar* – *vjetra*), a da drugi vokali ne ispadaju nikada, pa tako ni iz imena *Jupiter* (*jelen*, *žuber*, *Hermes*, *Filopemen*, *panter*). Maretić odlučno brani zadržavanje glasa *e* u imenu *Jupiter* jer je tako pronašao u Karadžića. Kasnije će (v. poglavlje o recepciji Maretićeva *Iverja*) Broz iznijeti kritiku na takav Maretićev zaključak postavljanjem pitanja je li *Jupiter* ili *Jupitar*.

Maretić ističe pravilo koje u svojim *Oblicima* zastupa Daničić – vlastita imena muškoga i ženskoga roda koja u nominativu jednine završavaju na *-a* samo onda tvore vokativ jednine različit od nominativa ako završavaju na *-ica* (*Milica* – *Milice*) ili ako imaju dva sloga od kojih je na prvom dugouzlazni naglasak (*Mara* – *Maro*; *Stana* – *Stano*; *Jula* – *Julo*). Sva ostala vlastita imena koja završavaju na *-a*, imaju vokativ jednak nominativu (*Milka*, *Anka*, *Jelena*). Zbog toga je pogrešno upotrebljavati za takva imena vokativ jednine *Milko*, *Anko*, *Jelena*, *Olgo*, *Tadijo*, *Nikolo*, *Luko*, *Hrvatsko*! Pritom navodi iznimku imena *Marija* koje u vokativu jednine može imati i oblik *Marijo*.

Zamjenice. Narod koji govori čisto štokavski, tvrdi Maretić, „ne pozna akusativa plur. *nje* (ili enklitički *je*), nego umjesto toga uzima uvijek : *njih* (ili enklitički *ih*)“. Nekad ga je narod imao, ali ga je s vremenom zamijenio genitivom (*njega sam vidio*). Pravi se akuzativ čuva iza prijedloga: *po nj*, *za nj*. Maretić piše kako je pogrešno kazati *po nj* za ženski i srednji rod jer je oblik *nj* pravi akuzativ jednine muškoga roda.²⁴ Pogreška je reći *došao sam oda nj* ili *beza nj*, jer prijedlozi *od* i *bez* ne stoje nikad s akuzativom. Zato treba reći *od njega*, *bez njega*.

Piše kako u narodu izumire oblik *ju* za akuzativ jednine ženskoga roda (*vidim ju*) jer Karadžić i Daničić i ostali pisci umjesto toga oblika koriste oblik *je* – genitiv umjesto akuzativa. Prema Maretiću taj oblik je i pravilan, iako nije išao provjeriti kako ljudi zaista govore nego

²⁴ Ovo opovrgava Ivan Broz u 22. broju *Vienca* 1884. godine pod naslovom *U filologičkom iverju* navodeći primjere koje je pronašao u Karadžića gdje se *po nj* koristi i za srednji rod iza prijedloga: „Vukòdržica, drvo, na kome je vrlo često i sitno trnje; po imenu misli se, da vuk *krozanj* nebi mogao proći, nego da bi ga zadržalo; i zaista je dosta teško *krozanj* ići, jer ovo trnje nije sve na jednu stranu obrnuto (...) Selo i *krozanj* potok. (...)“ (Broz 1884: 356). Maretić mu u 27. broju *Vienca* 1884. godine na str. 435. priznaje da je u pravu te da mu je „ono uteklo pera, da nijesam pravo ni promislilo“.

kako Karadžić piše da jest. I u svom *Jezičnom savjetniku* iz 1924. godine (str. 39) Maretić ističe kako je bolji oblik *je* nego *ju*, ali tvrdi da *ju* ostaje ispred glagolskoga oblika *je*: *on ju je vidio, našla ju je*.

Govoreći o zamjenjivanju akuzativa genitivom, Maretić navodi i pravilo prema kojemu je oblik odnosne zamjenice uz imenicu muškoga roda koja označava nešto živo akuzativ jednak genitivu, a uz one koje označavaju nešto neživo akuzativ je jednak nominativu. Zbog toga je umjesto izraza *to je nož kojega sam našao* pravilno rabiti izraz *to je nož koji sam našao* ili *to je nož što sam ga našao*.

Od preostalih pogrešaka koje se tiču zamjenica, piše da ne valja pisati nom. sing. *koj* umjesto *koji* jer je tu *i* dodan osnovi *koj*, a to što je on (Maretić) taj oblik upotrijebio u svom prijevodu Homerovih epova „tu je to učinjeno *neumoljivog* stiha radi“. Kasnije će Brozu riječ *neumoljiv* opet biti poticaj da iznese kritiku na Maretićevu nedosljednost kad je osuđivao oblike na *-iv*, a sam ih je nesvjesno upotrebljavao (v. poglavlje o Brozovoj recepciji Maretića).

Brojevi. Maretić izriče nezadovoljstvo jer malo ima onih koji znaju pravilno deklinirati riječ *dva* pa se može pronaći pogrešnih oblika: *iz dvijuh gradova, kuća dvajuh sestara, k dvama narodima, s dvima silama*. Nadalje, ističe kako su pravi oblici zabilježeni u Daničića: za nominativ i akuzativ: *dva* (muški i srednji rod), *dvije* (ženski); za genitiv: *dvaju* (muški i srednji), *dviju* (ženski), za dativ, lokativ, instrumental: *dvjema* (za sva tri roda). Riječ *oba* deklinira se isto tako: *oba, obje, obaju, obiju, objema*. Osim toga Maretić piše kako neki pisci misle da uvijek treba deklinirati riječi: *dva, tri, četiri, oba*, „a Daničić uči, da je *iza svakoga prijedloga običnije ostaviti te riječi u akusativu (koji je u dualu jednak s nominativom)*; – dakle: tražio sam ga u *tri* kuće, kod *dvije* sestre, bio sam na *dva* mjesta, sa *četiri* sina, tako je u narodu običnije nego: u trima kućama, kod dviju sestara itd.“ (Maretić 1884c: 224).

Glagolski oblici. Donoseći oblike imperfekta glagola *biti*: *bijah, bijaše, bijaše, bijasmo, bijaste, bijehu* ili: *bjeh, bješe, bješe, bjesmo, bjeste, bjehu*, Maretić piše kako nije dobro koristiti oblik *bje* za drugo i treće lice jednine imperfekta jer Daničić u svom rječniku uz tu riječ „ne navodi nijednoga primjera iz narodnih umotvorina, – znak, da ga u narodu nema“. Umjesto izraza *bje upitan* valja koristiti izraz *bješe upitan* ili još bolje oblik aorista *bi upitan*. „Krivo njeke misle, da je *bje* aoristski oblik; kad bi *bje* valjalo, bio bi to imperfekat, a kada ga tko uzima za aorist, čini dvostruku pogrešku“ (Maretić 1884c: 224).

Maretić drži da su pravilni oblici imperfekta kod glagola III. (*gorjeti, letjeti*) i IV. (*voditi, nositi*) vrste oni koji su stegnuti – *gorah, goraše, lećah, lećasmo*; „*vodjah*“, „*vodjaše*“,

„vodjasmo“, *mišljaste, mišljahu*. Duge oblike u tim vrstama glagola (npr. *vodijah, vodijaše, nosijasmo, hranijah, mislijasmo*) smatra „neobičnima“ i opravdava ih samo u glagolima I. vrste (*pletijah, tecijaše*).

U narodu su, tvrdi Maretić, sasvim uobičajeni izrazi *ukradav(ši), spletav(ši), rekav(ši)* te nijedan pisac ne bi upotrijebio stari oblik participa *ukradši, spletši, rekši* jer su ti izrazi postali potpuno nepoznati.

Pogrešno je pisati i govoriti *donešen, trešen, ugrizen, dovežen* jer se kod glagola kojima osnova završava na *s* ili *z* ti suglasnici ispred *e* ni u što ne mijenjaju pa su pravilni oblici *donesen, tresen, ugrizen, dovezen*. Upozorava na to da mnogi prema toj analogiji pogrešno govore i pišu također i *zamrsen, uzvisen*, a trebalo bi *zamršen, uzvišen* „jer je to postalo od: zamrsi-en, uzvisi-en, tu je *i* prešao u *j*, a od *sj* je postao *š*, tu dakle ne stoji *s* sam ispred *e*, kao u: *donesen*“ (Maretić 1884c: 225). Prema istoj analogiji objašnjava da se glasovi *s* i *z* ne pretvaraju ni u što drugo ni u vokativu jednine kod riječi *glas (glase), Isus (Isuse), mraz (mraze), obraz (obraze)*. Ne treba zbuniti što riječi *knez, vitez* ipak imaju u vokativu jednine oblike *kneže, viteže* „jer je u tim riječima iza *z* nekada stajao *j*, za to i stoji u starom slovenskom i u ruskom jeziku meki poluglas na kraju (...)“.

Kritizira krnji infinitiv u jeziku – *molit, čuvat* – jer „naš jezik na ime ne trpi *t* nigdje na kraju glagolskih oblika (...)“. Infinitivni *i* potrebno je odbacivati samo onda kada iza infinitiva dolaze oblici za futur: *ću, ćeš, će, ćemo, ćete (misliti ću, vidjeti ću; [vidjeću]*. Što Karadžić i Daničić pišu *moliću, mislićemo* „tomu je uzrok misao, da tu nije otpao samo *i*, nego čitav sufix –*ti*, pa je ostalo samo *moli–, misli–* koje je osnova, a ne riječ, dakle ju valja zajedno pisati s onim – *ću, –ćeš*“.

Vince (1992: 125) ističe da Broz, također hrvatski vukovac koji se oslanjao na Karadžićevu koncepciju jezika kao i Maretić, svoje *Crtice iz hrvatske književnosti* piše kontrahiranim (stegnutim) futurom dok će u svome *Hrvatskom pravopisu* propisati nekontrahirano (nestegnuto) pisanje.

Ob. Pogrešno je pisanje prijedloga *ob* ispred vokala. Uzrok takvom pisanju vidi u latinskome jeziku u kojem se *a* upotrebljava ispred konsonanata, a *ab* ispred vokala, pa su mnogi pisci mislili da je tako pravilno i u hrvatskome jeziku. Maretić zastupa pisanje *o ovom poslu, o učiteljima, o imenima*, a ne *ob ovom poslu, ob učiteljima, ob imenima* „jer narod poznaje prijedlog *ob* samo s akusativom“: *ob dan, ob noć* te u složenim glagolima: *obrezati, obnoviti, obasjati, obasuti* (Maretić 1886c: 268).

S. Nadalje, donosi i pravilo o pisanju prijedloga *s(a)* – *sa* dolazi samo ispred *s*, *z*, *š*, *ž* te ponekad ispred konsonantskih skupina s kojima je teško izgovarati glas *s* (*sa slugom*, *sa zlatnim*, *sa ševom*, *sa žitom*, *sa mnom*).

Naglasak u morfologiji. Govoreći o pogrešnom bilježenju naglasaka za 2. i 3. lica jednine aorista kako bi ih se razlikovalo od 3. lica jednine prezenta, (novinari su pisali: *postadè*, *zapletè*, *napisà*, *izmisli*, *poginu*), Maretić objašnjava da je bilježenje bilo kakva naglasaka bespotrebno jer takvo nerazlikovanje oblika aorista od prezenta „nastaje kod dosta malo glagola n. pr. *zaplete*, *izmisli* mogu biti jedno i drugo“. Ako ih netko želi označiti, neka to čini pravilno: *zaplètê*, *izmislí* (ako je 3. lice sing. prezenta), *zǎplete*, *ǐzmislí* (ako je treće lice aorista). „Oblike, kao što su: *postade*, *napisa*, *poginu* sasvim je suvišno bilježiti akcentom, jer tu ne može nastati sumnja, što znače ti oblici, dok su oni samo za aorist, a za present je: *postane*, *napiše*, *pogine* itd.“ U svakom slučaju, bilježio netko naglaske ili ne, tvrdi Maretić, bilježenje naglasaka na kraju riječi poput *postadé* jest pogrešno „jer nijedna hrvatska štokavska riječ koja ima dva ili više slogova (slova) ne može imati akcenta na kraju“. Pogrešno je i bilježenje naglasaka na česticama: *pà*, *tè*, *dà*. Umjesto toga Maretić savjetuje bilježenje na način: *pâ*, *dâ*, a čestica *te* je proklitična *te* se ne bilježi s naglaskom.

5. 3. 2. Suvremena morfološka norma

U velikoj mjeri suvremena morfološka norma podudara se s Maretićevim savjetima.

Imena. Što se tiče imena, Težak – Babić (2007: 110) ističu da vokativ na *-o* imaju dvosložna ženska imena s dugouzlaznim naglaskom na prvome slogu u nom. jd.: (*Mára*, *Náda*, *Rúža* – *Mâro*, *Nâdo*, *Ružo*). Vokativ na *-e* imaju imenice na *-ica* s više od dvaju slogova kad znače žensku osobu, vokativ na *-a* imaju osobna imena i prezimena na *-a* u konvencionalnom, stilski neobilježenom oslovljavanju: *Sonja*, *Dubravka*, *Toma*, *Perica* te imenice nastale preobrazbom od pridjeva (*Hrvatska*, *Divna*, *Vesela*).

Gramatička pravila suvremenoga hrvatskog jezika, kao i Maretić, propisuju da akuzativ jednine odnosno zamjenice mora biti jednak genitivu iste zamjenice kad se njome zamjenjuje imenica muškoga roda koja označuje što živo, a ako se njome označuje što neživo, oblik zamjenice mora biti jednak nominativu jednine (Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 131).

Oko oblika *ju*, *je* današnje gramatike ne mogu se složiti. Težak – Babić (2007: 5) upozoravaju korisnike da valja pripaziti da je obliku *ju*, akuzativnomu zanaglasničkomu obliku zamjenice *ona*, dana izrazita prednost. Silić – Pranjković (2005: 121) pišu da se nenaglašeni

oblik akuzativa *je* rabi svugdje, samo ne kad je uza nj *je*. Tada se rabi oblik *ju* (*vidio ju je*). No nakon toga pišu da se oblik *ju* međutim može rabiti i kad toga *je* nema: Često **ju** pita za savjet (v. i Barić *et al.* 1997: 210). Sanda Ham *et al.* (2014: 74) ističu da se oblik *ju* protjerivalo iz hrvatskoga jer ga nema u srpskome jeziku. No kako je upotreba toga oblika bila „čvrsta i dugovječna“ postavljeno je pravilo koje je priznavalo da taj oblik postoji, „ali mu je upotreba sužena“, pa se tako postavilo pravilo da se *je* treba uvijek upotrijebiti (*vidim je*), a *ju* samo ako prethodna riječ završava na *je* ili je sljedeća riječ *je* (*vidjela ju je*). Ističu kako je rečenica *Vidim ju*, sasvim pravilna i valjana. No može se i upotrijebiti oblik *je* kako bi se izbjeglo dva *ju* (*piju je*).

Brojevi. Što se tiče brojeva, suvremena norma može se djelomično složiti. Danas bismo rekli da je Maretić pogriješio rekavši da je za dativ, lokativ i instrumental pravilan oblik *dvjema* za sva tri roda. Taj oblik u suvremenome standardnom jeziku pravilan je za ženski rod, a za muški u tim padežima glasi *dvama*. Dakle sklonidba broja dva glasi: m. i s. r. (*G. dvaju, D. dvama, A. dva, L. dvama, I. dvama*); ž. r. (*G. dviju, D. dvjema, A. dvije, L. dvjema, I. dvjema*) (usp. Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 134). Često se umjesto odgovarajućih oblika upotrebljava tzv. okamenjeni akuzativ, npr. *Došao je s dva prijatelja.*, *Na obje slike vidi se grad.* U stilski biranome izričaju te je brojeve i imenice koje označuju bolje sklanjati: *Došao je s dvama prijateljima.*, *Na objema slikama vidi se grad* (Bartolec *et al.* 2016: 52). I Silić – Pranjković (2005: 143) ističu ako padeži brojeva dolaze s prijedlozima, sklonidba brojeva nije obvezatna. Tako se može reći i: *To sam čuo od dva muškarca* i: *To sam čuo od dvaju muškaraca* (Silić – Pranjković 2005: 143). Barić *et al.* (1997: 216, 217) piše da se uz NAV brojeva dva, oba, obadva, tri, četiri, imenica koja znači ono što se broji i njezin pridjev (ako ga ima) stoji u dvojini (koja je u m. i s. r. jednaka genitivu jednine, a u ž. r. je ista kao u nominativu mn.), npr. *Ulicom trče dva dječaka. Tri su sela popaljena. Imam dvije zdrave ruke. Rijetko se nađu obje sestre.* U ostalim padežima stoji uz te brojeve odgovarajući množinski oblik, npr. *Zamjerio se obadvjema strankama. Vjetar puše sa svih četiriju strana.*

Što se tiče ostalih Maretićevih savjeta – oblika imperfekta, participa odnosno glagolskoga pridjeva sadašnjega te glagolskoga pridjeva trpnoga te infinitiva i futura prvoga, prijedloga *ob* i s te naglaske – suvremena gramatička norma podudara se s Maretićem (usp. Silić – Pranjković 2005: 58, 65, 88, 90, 91). U hrvatskome standardnom jeziku ako se od glagola izvodi glagolski pridjev trpni s palataliziranom osnovom i glagolski pridjev trpni s nepalataliziranom osnovom, prednost se daje pridjevu s nepalataliziranom osnovom, npr. pridjevima *izvezen*, *prevezen* pred pridjevima *izvežen*, *prevežen*. U suvremenoj gramatičkoj normi ako u futuru glagol na *-ti*

prethodi pomoćnomu glagolu, završni se *-i* u pismu gubi (*pjevat ću*). U govoru se gubi čitav infinitivni završetak [*pjevaću*]. To ne vrijedi za glagole na *-ći* (*stići ću*) (Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 106).

5. 4. Tvorbena razina

5. 4. 1. Maretićevi savjeti koji se tiču tvorbene razine

Pridjevi na *-an* od imenica na *-ost*. Maretić umjesto *vrijednostan* (npr. *vrijednosni papiri*), *narodnostan* (npr. *narodnosna pitanja*), *sigurnostan* (npr. *sigurnosno društvo*), („Zato se tako govori i piše, jer se u Nijemaca nalazi : Werthpapiere, Nationalitätenfragen, Sicherheitsgesellschaft itd.“), predlaže izraze *vrijedni papiri* ili *papiri od vrijednosti*; *pitanja narodnosti* ili *pitanja o narodnostima*; *društvo sigurnosti* jer od „supstantiva na *-ost* tvore se u narodu veoma rijetko adjektivi s nastavkom *-an* (...)“, a takvi su *žalostan*, *radostan*, *milostan* i *krepostan*. „To bi bilo svakomu razumljivo, a i po pravilama našega slaganja riječi“ (Maretić 1886e: 510).

Pridjevi na *-iv* / *-ljiv*. U sljedećem broju *Filologičkoga iverja* Maretić kritizira tvorbu pridjeva na *-iv* koji su zapravo prijevod njemačkih pridjeva na *-bar* ili *-lich*. Tako tvorene riječi nisu dobre jer im se daje značenje da što „može ili mora biti“, a „To se protivi hrvatskomu čistomu jeziku, jer adjektivi na *-iv* i na *-ljiv* ne znače što *može* ili što *mora* biti, nego ono što *biva*“ (Maretić 1886f: 526). Tako umjesto *kažnjiv* (njem. *strafbare*), *plativ* (*zahlbar*), *djeliv*, (*djelivi brojevi*), *izberiv*, *izbrisiv*, *izvediv*, *izreciv*, *izlječiv*, *iscrpiv*, *pogrješiv*, *predobiv*, *upisiv* predlaže nekoliko načina zamjene takve tvorbe: „Kadšto se možemo pomoći, da uzmemo adjektiv na *-an* ; n. pr. mislim, da bi dobro bilo reći : *neiscrpan*, *neiscrpna*, *neiscrpno* : *predobitan*, *predobitna*, *predobitno*, *nepogrješan*, *nepogrješna* itd. Kadšto se može uzeti particip praet. pas., n. pr. *neizrečena* blagost mjesto : *neizreciva* blagost. Ali u najviše slučajeva bit će nužno drukčije izricati ono, što Nijemac izriče adjektivima na *-bar* ili *-lich*“. Tako Maretić predlaže sljedeće prijevode: *djelo kazne vrijedno*; *brojevi koji se mogu dijeliti*; *ne može biti izabran*, *moj se projekt može izvršiti*, *valja platiti* itd.

Kada bi prijevodi glagola i bili dobri, ističe Maretić, trebali bi završavati na *-ljiv*, a ne na *-iv*, jer na *-iv* ima samo nekoliko riječi i svima su njima (osim *izmašiv*) temelj imenice i pridjevi – *žalostiv*, *milostiv*, *pljesniv*, *nečastiv*, *daždživ*, *jeziv*, *ljeniv*, *osovštiv*, *spavačiv*, *ležečiv*, pritom nabraja i pidjeve na *-ajiv* (*lišajiv*, *bližnjajiv*, *žuljajiv*, *lećajiv*, *sipljajiv*, *čukljajiv*, *šuljajiv*).

Dvostrukosti mogu imati: *plašiv* i *plašljiv*, *pomnjiv* i *pomljiv*, *strašiv* i *strašljiv*. One riječi kojima je temelj glagolska osnova završavaju na *-ljiv* (*kradljiv*, *smrdljiv*, *nedokučljiv*), ali i neke druge, npr. *uvjerljiv*, *plačljiv*. Tako bi trebalo govoriti: *platljiv*, *izvedljiv*, *izrecljiv*, *predobljiv* jer su te riječi izvedene od glagolskih osnova, ali „ni tako nijesu dobre te riječi jer im se daje značenje, kojega nemaju riječi na *-iv*, *-ljiv* u narodnom govoru“.

Složenice s prefiksoidom *vele-*. Maretić izražava nezadovoljstvo složenicama *velevlast*, *veletržac*, *veleizdaja*, *veleposjednik*, *velekrst* nastale prema njemačkim složenicama (*Grossmacht*, *Grosshändler*, *Hochverrath*) objašnjavajući da prilog ne može stajati s imenicom „ni ako su riječi razvezane, ni ako su složene“, a *vele-* se osjeća kao prilog što, prema Maretiću, doista i jest. Zbog toga Maretić predlaže sljedeća rješenja: *velika vlast*, *veliki trgovac*, *velika izdaja*, *veliki posjednik*, *veliki krst*.

Posvojni pridjevi vlastitih imena na *-skov*. Umjesto izricanja posvojnosti pridjevom: *Trnskove pjesme*, *Dobrovskova gramatika*, *Zrinjskov mač* Maretić predlaže izricanje genitivom: *pjesme Trnskoga*, *gramatika Dobrovskoga*, *mač Zrinjskoga* jer „naš jezik nikako ne podnosi rečenih adjektiva na *-skov*“ (Maretić 1886f: 526). Ističe kako je „pokojni Šenoa najviše doprinesao, da su se ponješto u nas ugnijezdili taki adjektivi, jer je on uvijek tako pisao, a njezdje u 'Viencu' naročito veli, da je adjektiv *Sobjeskov* sasvim dobar“. Pritom smatra da je dobro reći *trg Zrinjskoga* i *Zrinjski trg* jer postoje mjesna imena koja završavaju na *-ski*, *-ska*, *-sko* (*Imotski*, *Makarska*, *Goransko*) pa prema tome, ističe Maretić, narod govori *imotski kadija*, *makarski biskup*, *goranska ravnina*. Priznaje da se ne bi moglo uvijek upotrijebiti *Zrinjski* umjesto *Zrinjskoga* jer se ne bi znalo misli li se na trg ili na mjesto.

Kasnije će Broz ispraviti Maretića u mnogim tumačenjima povezanim s tvorbom riječi (v. poglavlje o Brozovoj recepciji Maretića) pa će Vince (1992: 135) ustvrditi da „Broz rješava neka takva pitanja kao da je čitao suvremeni prikaz tvorbe riječi“.

5. 4. 2. Suvremena tvorbeni norma

Kada govorimo o tvorbenoj normi, u hrvatskome standardnom jeziku vrijedi pravilo prema kojemu se pri preuzimanju neke strane riječi od nje tvore tvorenice hrvatskim tvorbenim postupcima, a ne ponovnim preuzimanjem strane riječi (npr. *bakterijski*, *dijalektni*, a ne *bakterijalan*, *dijalektalan*) (Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 164). Međutim u hrvatskome standardnome jeziku izrazi kao što su *vrijednosni papiri*, *narodnosna pitanja*, *sigurnosno društvo* sasvim su uobičajeni i pravilni. Dakle pravilan je izraz i *sigurnosno društvo* i *društvo sigurnosti*. To potvrđuje i *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika – vrijednosni*,

narodnosni, sigurnosni (VRH 2015: 1702; 819; 1395). U *Gramatici hrvatskoga jezika* Stjepka Težaka i Stjepana Babića (2007: 209) stoji da pridjevi na *-iv* i *-ljiv* u hrvatskome standardnom jeziku znače opskrbljenost i oblje, ali su oba sufiksa u toj kategoriji slabo plodna (*crvljiv, paučljiv, svrabljiv, ušljiv, žižljiv, krmeljav, pljesniv* itd.). Osnovna je riječ takvih pridjeva imenica. Raspodjela sufikasa je takva da *-iv* dolazi na osnove koje završavaju na dva suglasnika ili na *lj, nj*, a *-ljiv* na ostale jednozlatvorničke. Pridjevi na *-iv* ili *-ljiv* u hrvatskome standardnom jeziku znače i mogućnost, a takvi se tvore od glagolskih osnova s tim sufiksima. Dakle Maretićev prijedlog danas više ne vrijedi jer u hrvatskome standardnom jeziku ti pridjevi znače upravo ono što je Maretić kritizirao – da se može (iz)vršiti ono što znače osnovni glagoli (*djeljav* – da se što može dijeliti; *dobavljiv* – da se što može dobiti; *dokažljiv* – koji se može dokazati). „Često pridjevi s tim sufiksima znače da tko može učiniti, da često učini ili da je takav“ (*izdržljiv, smutljiv, uvjerljiv, kolebljav, nametljiv, pažljiv, plašljiv, strpljav, šutljiv*). Razlike u značenju tih sufikasa nema, a kad će se koji upotrijebiti, ovisi o završnoj glagolskoj osnovi (Težak – Babić 2007: 210). To potvrđuje i suvremeni rječnik hrvatskoga jezika – *kažnjiv* (VRH 2015: 544); *plativ* (VRH 2015: 1056); *djeljav* – 'koji se može dijeliti' (VRH 2015: 204); *izbirljav* (VRH 2015: 471); *izbrisiv* – 'koji se može izbrisati' (VRH 2015: 473) itd. Prefiksoid *vele-* sa značenjem 'velik', 'velikih razmjera', 'na veliko' u hrvatskome standardnom jeziku sasvim je ustaljen pa su *velegrad, veleprodaja, velesajam, veleslalom* sasvim pravilni (Barić et al. 1997: 289).²⁵ Što se tiče posvojnih pridjeva na *-skov*, za razliku od Maretićeva prijedloga, suvremena norma propisuje povojni pridjev u izricanju posvojnosti (*Trnskove pjesme*) iako se u govornika često može čuti i posvojni genitiv (*pjesme Trnskoga*).

5. 5. Sintaktička razina

5. 5. 1. Maretićevi savjeti na sintaktičkoj razini

Maretićeve jezične savjete na sintaktičkoj razini podijelili smo na one koji se tiču domaćih pogrešaka te na one koje su nastale pod utjecajem njemačkoga jezika, tzv. sintaktički kalkovi.

5. 5. 1. 1. Pogreške domaćega podrijetla

²⁵ I Turk ističe kako se kritika hrvatskih purista zbog upotrebe složenice *vele* u nekim riječima kasnije pokazala neprihvatljivom. „Naime, zbog neistovjetnosti značenja opisanih zamjena i zbog činjenice da su složenice koje nastaju s prefiksoidom *vele-* zbog kraćine ekonomičnije, taj je tvorbeni tip funkcionalniji od predloženog sintagmatskog izraza. Stoga je taj normativni zahvat deaktualiziran, a po istome obrascu nastali su i novi kalkovi i to prema engleskom obrascu, npr. *velesila* (< engl. superpower). Tvorbeni sustav nije jednom zauvijek zadan, nego se proširuje pa novu pojavu treba svestrano prosuditi prije nego što se osudi“ (Turk 2013: 343).

Pri odavanju poštovanja određenoj osobi Maretić pridaje prednost upotrebi izraza *vi ste došli*, *vi ste rekli* umjesto *vi ste došao* ako se obraća muškoj osobi te *vi ste rekla* ako se obraća ženskoj osobi, kako je, tvrdi Maretić, predlagao Vinko Pacel u prvom broju *Vienca* prve godine izlaženja, i kako je pronalazio u hrvatskome novinstvu i u javnome životu uopće. Prije dokazivanja svoje teze objašnjava razloge zbog kojih se uopće upotrebljava izraz *vi* pojedinomu čovjeku kada je *ti* mnogo prirodnije. Odgovor pronalazi u psihologiji – prirodno je naime da čovjek među drugima rado ističe sebe kako bi bili „u očima drugih ljudi što veći, što viši“ te je tako, iz ljudske želje za bogatstvom, slavom, častima i dostojanstvom, nastalo da je čovjek počeo za sebe upotrebljavati pluralni *mi* umjesto singularnog *ja*, jer je množina više od jednine. „Ne govore sebi *mi* samo okrunjene glave, nego i ostali obični smrtnici (...) čovjek govoreći čovjeku *vi* p o š t u j e g a (...) kao da ih je više, a ne samo jedan“ (Maretić 1884a: 65). Iz istoga razloga pojedinačnoj osobi govori se *vi*. U Engleskoj nitko ne govori nikomu *ti* nego samo *vi* (you), a Nijemci su otišli još dalje jer pojedincu govore *oni* (Sie). Nakon toga iznosi dokaze zašto je bolje reći *vi ste došli*, *vi ste rekli* od *vi ste došao*, *vi ste rekla* pobijajući tumačenje Vinka Pacela koji je zastupao potonje.

Naime Vinko Pacel zastupao je uporabu izraza *vi ste došao* ili *vi ste rekla* jer se misli na jednu osobu, a ne na više. Maretić to opovrgava ističući kako se i jednoj osobi treba obratiti izrazom *vi ste došli* „jer je porabi riječi *vi* mjesto *ti* uzrok, što baš hoćemo izreći, kao da je više čeljadi, a ne samo jedno čeljade“ (Maretić 1884a: 66). Predikatom u pluralu daje se, prema Maretiću, i smisao zamjenici *vi* koja bez toga ne bi imala svoju svrhu.

Na tom tragu Maretić objašnjava i razloge za uporabu izraza *vi ste došli* i kada se obraća ženskoj osobi umjesto izraza *vi ste došle* ističući kako se, kao što plural izriče „nješto više“ od singulara, tako se „zna, da je muško jače i pretežnije od ženskoga, za to poštujući koje žensko čeljade upotredit ću ne samo plural mjesto singulara, nego i muški rod mjesto ženskoga t. j. jače mjesto slabijega, a što je jače, to se drži, da je i bolje i čestitije (...); za to ću dakle kazati i ženskomu: *vi ste došli* kao i muškomu“. Iako je Maretićev argument proturječan razlogu odavanja poštovanja ženskoj osobi s izrazom *vi ste došli*, odlazi još dalje, pa tako unaprijed pretpostavlja prigovore da bi ga, kako tvrdi, mogli upitati zašto se prema navedenim postavkama ne bi moglo reći *Hrvati su narodi*; *vi ste trgovci* (obraćanje jednoj osobi). Maretić pronalazi objašnjenje i za taj prigovor – ne može se jednomu čovjeku reći *vi ste trgovci* „jer jedan čovjek može biti samo jedan trgovac“, odnosno bilo bi nelogično da jedan čovjek može biti više nego jedan trgovac, a *Hrvati su narod*, „to se veli za to, jer su samo svi Hrvati skupa narod, a pojedini Hrvat nije narod“. Prema tome, tvrdi Maretić, pravilan je izraz *vi ste dobar*

trgovac, ali: *vi ste dobri* jer „tu ne dolazi nitko u napast, da pomisli, da jedan čovjek može doista biti više nego jedan čovjek“, a i ne postoji jezik, konstatira Maretić, u kojemu bi subjekt bio u pluralu dok bi njegov predikat u adjektivu bio u singularu.²⁶

Od ostalih pogrešaka Maretić ne pronalazi opravdanje za uporabu infinitiva *reći* s riječcom *bi* u npr. izrazima *izišao je reć bi čitav Zagreb* ili *on je reć bi sasvim ozdravio*. Umjesto toga preporučuje *izišao je, rekao bih, čitav Zagreb; on je, rekao bih, sasvim ozdravio*. Tvrdi i da je pogrešna uporaba izraza *tako rekuć* u primjerima poput *tu sam se tako rekuć preporodio* jer nijedan perfektivni glagol nema participa prae. act. Preporučuje uporabu izraza *tako rekavši* ili *da tako rečem* (Maretić 1886f: 527).

Maretić upozorava na izostavljanje pomoćnoga glagola u perfektu: *nauk, što nam ga već Grci ukazivali; krvnik što nam dušu pritisnuo; koji do sad moje kakve knjige u ruci ne imali*. Ističe kako je uobičajeno izostavljati *je* iza *se*, npr. *zaista se doznalo*, ali i u tom slučaju može ostati *je* (Maretić 1886i: 799). Iza veznika *niti* ne dolazi negacija, upozorava Maretić, pa umjesto *ne diraj ga niti ga ne tuci; on ga niti ne pita* itd. treba govoriti i pisati *ne diraj ga niti ga tuci, on ga i ne pita*.

Prijedlog *s* ne upotrebljava se samo onda kada se naznačuje društvo, nego i onda kada se naznačuje i način. Zbog toga je pogrešno izostavljati prijedlog *s* u primjerima poput *pročitao sam velikom radošću, doznao sam žalošću, Daničić je umro perom u ruci, pomoću ove nauke*. Umjesto toga treba govoriti i pisati: *pročitao sam s velikom radošću; doznao sam sa žalošću; Daničić je umro s perom u ruci; s pomoću ove nauke*. U izrazu *taj će nam čovjek biti vremenom pogibeljan* također je potrebno upotrijebiti prijedlog *s* jer se vrijeme „shvaća kao društvo, t. j. vrijeme će prolaziti, a on će bivati pogibeljan, događat će se jedno s drugim“ (Maretić 1886g: 767). Ovdje ističe i čestu pogrešku tadanjih pisaca *učinio sam to punim pravom* tvrdeći da su tu dvije pogreške „prvo, izostavljen je prijedlog *s*, a drugo, riječ *pun* nema onoga značenja, koje joj se daje. Za to treba govoriti: *učinio sam s potpunim pravom*“.

Maretić upozorava na pogrešnu uporabu prijedloga *na* kada se govori *učenik na realci, profesor na gimnaziji, na taj način doznali smo te*, umjesto toga, predlaže sljedeće izraze:

²⁶ U 40. i 42. broju *Vienca* 1885. godine (XVII. godište) pod naslovom *Filologičko iverje* anonimni autor Maretićevo tumačenje postanka i pravoga značenja upotrebe plurala u množini kada se obraća jednoj osobi iz poštovanja naziva vrlo umnim: „Tumačenje je ovo vrlo umno, a i za izvedeno pravilo bilo bi samo željeti, da bi ga sva hrvatska inteligencija prigrlila u punoj mjeri i u govoru i u pismu“ (Anonimni autor 1885a: 638). Anonimni autor u spomenutom članku navodi primjere iz čakavskoga jezika gdje se takav predikat upotrebljava.

učenik u realci ili *realački učenik*; *gimnazijski profesor* ili *profesor u gimnaziji*; tako smo doznali ili s tim smo načinom doznali (Maretić 1886h: 783).

U svome *Filologičkom iverju* tumači i značenje pojedinih fraza objašnjavajući značenje pojedinih riječi u njima. Tako u frazama *rekao mu je u oči*; „*u oči*“ Petrova; „*u oči*“ Božića tumači značenje prijedloga *u oči* i prijedložno-padežnog izraza *u oči* što u navedenoj frazi znači isto što i *pred očima* pa *rekao mu je u oči* znači „tako, da je morao čuti, ako mu i nije bilo milo“. Izraz *u oči* jednak je značenju „pred očima“ te „između fraze: *r e k a o m u j e u o č i i*: *u o č i B o ž i ć a* nema druge razlike, nego što u prvoj ono: *u oči* znači: *pred u p r o s t o r u*, a u drugoj: *pred u v r e m e n u*; a dobro je poznato, da se mnoge preposicije upotrebljuju i za prostor i za vrijeme n. pr. *u ruci* (*p r o s t o r*), *u proljeću* (*v r i j e m e*) itd.“ (Maretić 1883b: 820).

Maretić ispravlja, kako tvrdi, pogrešnu upotrebu instrumental vremena u izrazima: *svakim danom*, *svakim petkom*, *subotom*, *početkom*, *svršetkom* u pravilne izraze: *svaki dan*, *svaki petak*, *u subotu*, *na početku* (ili *u početak*), *na svršetku* (ili *na svršetak*) jer se „instrumental vremena govori samo od onih riječi, koje same sobom znače kako vrijeme, dakle: *zorom*, *jutrom*, *večerom*, *noću*, (...)“ (Maretić 1886g: 766). Kao instrumental vremena služe još i ove riječi: *mahom*, *čim*, *istom*, *jednom*, *prvom*, *drugom*. Naglašava da nikad u instrumentalu vremena ne stoji pridjev s imenicom (*svakim danom*, *svakim petkom*).

5. 5. 1. 2. Sintaktički kalkovi germanske konstrukcije

Maretić upozorava na određene sintaktičke konstrukcije u kojima se određene riječi „krivo upotrebljavaju“ zbog utjecaja njemačkoga jezika. Tako ističe da se pogrešno upotrebljavaju zamjenice *onaj*, *isti* (njem. *derselbe*) u sljedećim izrazima: *djela mladića*, *djela muževa* i *ona staraca treba da su poštena*; *učenici srednjih i oni visokih škola*, *našao sam jutros malen nož*; *isti je još sasvim nov*. Treba govoriti i pisati: *djela mladića*, *djela muževa* i *djela staraca*; *učenici srednjih i učenici visokih škola*; *našao sam jutros malen nož*: *sasvim je još nov*. Umjesto *isti* može se koristiti i *taj* (*taj je sasvim nov*) i *koji* (*koji je sasvim nov*). Još većom pogreškom Maretić smatra uporabu riječi *takov* (njem. *solcher*) umjesto *on* ili *taj*, npr. *Izgubio sam knjigu, tko bi takovu našao neka mi je vrati* (*ich habe mein Buch verloren, wer solches gefunden hat*) (Maretić 1886e: 540).

Osuđuje pleonastičko upotrebljavanje riječi *onamo*, *tamo* primjerice u izrazima: *taj paragraf tumače pravnici tamo da je svatko dužan*; *nastojanje sabora onamo je upravljeno, da stvori što*

korisnije zakone jer su to također germanizmi i riječ *dahin* ne treba prevoditi u takvim slučajevima (Maretić 1886f: 527).

Nadalje, nije potrebno prevoditi njemačko *eigen* iza posvojnih zamjenica kao u izrazu *ne bih dao ni svomu vlastitomu bratu*. Dovoljno je reći samo *svomu bratu* jer slavenski jezici ne poznaju nuždu pojačavanja posesivnih pronomina (Maretić 1886i: 799).

Maretić kritizira prijevod njemačkih izraza *wozu fragen?*, *ich bitte die Thür zuzumachen* koristeći infinitiv: *čemu pitati?*, *molim vrata zatvoriti*. Umjesto toga predlaže *čemu da se pita?*; *molim te zatvori vrata*; *molim da se zatvore vrata* (Maretić 1886f: 527).

Veznik *ali* mora uvijek stajati na prvome mjestu u rečenici jer ako stoji na drugome mjestu (npr. *ovake se stvari ne smiju doduše s uma smetnuti, mnogi ih ali brzo zaborave*) – to je povodjenje za njemačkim jezikom u kojemu riječ *aber* ne mora stajati na prvome mjestu (Maretić 1886f: 527).

Nije dobro da dva prijedloga stoje jedan do drugoga. Tako umjesto izraza *za i pred kućom* (*vor und hinter dem Hause*); *kupio sam za u gradu zaslužene novce*; *pod- i nadnačelnik došli su skupa* Maretić savjetuje: *za kućom i pred kućom*; *kupio sam za novce zaslužene u gradu*; *podnačelnik i nadnačelnik došli su skupa* (*Vice- und Ober- bürgermeister*) itd. (Maretić 1886f: 527).

Govoreći dalje o pravilnoj upotrebi prijedloga Maretić savjetuje da se nijedan prijedlog ne upotrijebi da stoji sam kao npr. u izrazu *danas sam došao s knjigom, a sutra ću doći bez* (*morgen komme ich ohne*). Objašnjava da samostalno mogu stajati samo oni prijedlozi koji su ujedno prilozi npr. *neprijatelj je blizu*; *doći ću poslije*; *on je prije našao* (Maretić 1886f: 527).

Germanizam je također pridavanje prijedlogu *polag* adverbijalno značenje. Umjesto *koji su polag stajali*; *ja sam bio polag* (*auch ich war dabei*) treba govoriti *koji su ondje stajali*; *ja sam bio tamo* (Maretić 1886f: 527).

Pogrešno je prevoditi s njemačkoga u genitivu sljedeće izraze: *on je svjestan svoje nedužnosti* (*er ist sich seiner Unschuld bewusst*); *nisam siguran svoga života* (*hier bin ich meines Lebens nicht sicher*), „jer su tu genitivi sasvim protiv duha narodnoga jezika“. Predlaže izraze „on je svijestan, da je nedužan (...) ovdje nijesam siguran za svoju glavu“ (Maretić 1886g: 767).

5. 5. 2. Suvremena sintaktička norma

Gotovo svi Maretićevi savjeti koji se tiču sintakse mogu se primijeniti i u suvremenoj normi. Suvremeni jezični savjetnici također upozoravaju na neke jezične pogreške koje su i danas aktualne, a o kojima je pisao i Maretić. To su najčešće savjeti oko upotrebe izraza *vi ste došli*, *vi ste rekli*, a ne *vi ste došao*, *vi ste rekla*²⁷, upozorenja na izostavljanje pomoćnoga glagola u perfektu²⁸, pisanje dva uzastopna prijedloga koji se slažu s različitim padežima²⁹, savjeti oko pravilne upotrebe veznika *niti*, prijedloga *s* te na uporabu pleonazama pod njemačkim utjecajem (*onaj*, *isti*, *onamo*, *tamo*, *svomu vlastitomu*). Tu su također savjeti za pogreške za koje bismo rekli da su manje aktualne – *reć bi* umjesto *rekao bih*, upotreba prijedloga *na*. Maretićev savjet da je pogrešno upotrebljavati instrumental vremena, odnosno da su pogrešni izrazi *svakim danom*, *svakim petkom*, *subotom*, *početkom*, *svršetkom* te umjesto njih valja rabiti izraze *svaki dan*, *svaki*, *petak*, *u subotu*, *na početku*, *na svršetku* nije zaživio te su u suvremenome standardnom jeziku posve prihvatljivi³⁰. Prihvatljivo je Maretićevo tumačenje razlike

²⁷ U suvremenoj hrvatskoj jezičnoj normi kada se osobna zamjenica *vi* upotrebljava iz poštovanja, tj. kad se komu obraćamo u 2. licu množine, predikat koji uz nju dolazi uvijek je u množini muškoga roda, neovisno o tome obraćamo li se muškoj ili ženskoj osobi. *Vi* iz poštovanja upotrebljava se isključivo u obraćanju jednoj osobi i piše se velikim početnim slovom (*Vi ste mi dali knjigu.*, *Vi ste baš dragi.*). U svakodnevnoj se praksi često griješi u izricanju perfekta jer se pri obraćanju ženskoj osobi umjesto predikata u množini muškoga roda upotrebljava predikat u ženskome rodu jednine. Ta se pogreška pojavljuje i u rečenicama sa zamjenicom *Vi* (*Vi ste jučer kasnila.*, *Vi ste nam rekla istinu.*), i u rečenicama u kojoj se ta zamjenica izostavlja (*Jeste li već bila kod nas?*, *Kad ste došla?*). Umjesto takvih rečenica u perfektu je u obraćanju osobama obaju spolova pravilno upotrebljavati samo oblike u muškome rodu množine, dakle *Vi ste jučer kasnili.*, *Vi niste rekli istinu.*, *Jeste li već bili kod nas?*, *Kad ste došli?* (Bartolec 2016:153; usp. Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005: 125).

²⁸ **On me zaprosio.** > **On me je zaprosio.** **On se je prepao.** > **On se prepao.** Perfekt se tvori prezentom pomoćnoga glagola *biti* i glagolskim pridjevom radnim, koji se mijenja po rodu i broju. Katkad se kratki oblik pomoćnoga glagola uz zamjenicu sažima: *Ona me pitala.*, *Ivan te zvao.*, no u hrvatskome standardnom jeziku te rečenice trebaju glasniti: *Ona me je pitala.*, *Ivan te je zvao.* Kratki oblik pomoćnoga glagola za treće lice jednine (*je*) s povratnim glagolima, dakle uz riječ *se*, ne izgovara se i ne piše: *On se prepao.*, *Ona se nasmijala* (Bartolec 2016: 105).

²⁹ Jedan uz drugi ne mogu stajati prijedlozi koji dolaze s različitim padežima. **Cvijeće smo zasadili pred i iza kuće.* Iza svakoga prijedloga stavlja se imenica u padež koji taj prijedlog zahtijeva: *Cvijeće smo zasadili pred kućom i iza kuće*, ili se iza drugoga prijedloga upotrebljava odgovarajući padež osobne zamjenice: *Cvijeće smo zasadili pred kućom i iza nje*. Ako se prijedlozi slažu s istim padežom, povezuju se veznikom *i* (*Zvao sam te prije i poslije utakmice*) (Frančić – Hudaček – Mihaljević 2005).

³⁰ Instrumental vremena rezerviran je za neka specifična vremenska značenja i načelno se ograničuje na uzak krug riječi. Tako primjerice kad imenica znači dan, posebno dan u tjednu, onda se veže za učestale glagole (ili čak neučestale čini učestalima) i dobiva značenjsku nijansu „svaki“. Imenice koje označuju dan u tjednu pritom se rabe u jednini, npr. *Nedjeljom se odmaramo*, *Rade samo utorkom*, *Vikendom je uvijek kod kuće*. (nije npr. obično

prijedloga *uoči* i prijedložno-padežne konstrukcije *u oči*, samo što je Maretić taj prijedlog pisao razdvojeno³¹.

5. 6. Leksička razina

Maretićeva puristička usmjerenost na leksičkoj razini može se podijeliti na nepoželjne elemente koji dolaze iz unutarnjih izvora koje on naziva „našim izmišljotinama“, te na one koji dolaze iz vanjskih izvora – turcizmi, bohemizmi, germanizmi, rusizmi.

Već u prvom broju svoga *Filologiškoga iverja* Maretić donosi riječi iz Daničićeva, odnosno Akademijina rječnika s ciljem da ga što više približi čitateljima zagovarajući tako jezičnu i pravopisnu koncepciju Vuka Karadžića.

Od vanjskih nepoželjnih elemenata najviše je riječi koje dolaze iz njemačkoga jezika. To je i razumljivo s obzirom na višestoljetnu povezanost Hrvatske s njemačkim kulturnim i političkim vezama, što je dovelo i do izravnoga dodira hrvatskoga i njemačkoga jezika. Govoreći o germanizmima prvenstveno mislimo na riječi koje su skovane, odnosno prevedene prema njemačkim leksičkim uzorima – tzv. leksičkim kalkovima ili leksičkim prevedenicama.

U ovome dijelu rada donosi se prikaz Maretićevih leksičkih savjeta te njihove sudbine u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika. Potpoglavlja su podijeljena na jezične savjete u vezi s domaćim leksemima, turcizmima, bohemizmima, germanizmima te rusizmima. U svakome potpoglavlju donosi se tablica u kojoj se prikazuju riječi koje Maretić kritizira (prvi stupac), zamjena koju Maretić predlaže (drugi stupac) te sudbina tih riječi u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika – *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića (2003) te *Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika* iz 2015. godine (u nastavku skraćeno VRH).

Nedjeljama se odmaramo.) (Silić – Pranjković 2005: 235). U vremensko-socijativnome značenju, tj. u značenju koje pretpostavlja da se događaj odvija zajedno s vremenom označenim instrumentalom, dolazi također mali broj riječi, npr. *Krenuli su zorom, Javit će se početkom/krajem svibnja*. Nasuprot „iterativnomu“ instrumentalu instrumental duga trajanja dolazi samo u množini i tvori se od riječi koje označuju mjeru vremena, npr. *Čeka satima/ danima/ tjednima/ mjesecima/ godinama* i sl. (Nije npr. obično **Čeka danom niti *Čeka zorama ili *Čeka zimama*.) Množinom se u takvim izričajima označuje, odnosno naglašava, dužina trajanja vremenskoga odsječka označena instrumentalom (Silić – Pranjković 2005: 235).

³¹ Badurina – Marković – Mićanović (2008: 169) propisuju sastavljeno pisanje tzv. sraštenih prijedloga: *uoči* (*uoči blagdana*). Pritom ističu da od sraštenih prijedloga valja razlikovati prijedložne izraze, npr. *u oči* (*Uoči sastanka pogledali smo se u oči*).

5. 6. 1. „Naše izmišljotine“

Maretić kritizira što pjesnici za slavujevo pjevanje koriste riječ *biljisanje*, *biljisati* umjesto riječi *bìglisati* tumačeći da su je čitatelji starih dubrovačkih knjiga pogrešno čitali zbog nedostatka u starome pravopisu u kojemu su Dubrovčani „mjesto *ghl* gdjekad pisali i: *gl*; a budući da su sa *gl* označivali obično glas *lj* (...), za to su u novije vrijeme čitatelji starih dubrovačkih knjiga počeli čitati pomenutu riječ b i l j i s a t i“ (Maretić 1883a: 788).

Pogrešna je uporaba riječi *čelo* u izrazima *na čelu deputacije bio je X*; *vojvodu Y postavi car na čelo vojske*; *na čelu toga društva stoji vrijedni Z* jer, kako tvrdi, u Daničićevu rječniku nema potvrde da se upotrebljava u tim izrazima. Umjesto njih, Maretić predlaže sljedeće: *X je načelnik deputacije* jer između riječi *čelo* i *načelnik*, prema Maretiću, nema nikakve etimološke veze – riječ *načelnik* ima korijen *čen* odakle su i riječi *poče(n)ti*, *nače(n)ti* pa prema tome *načelnik* „znači onoga koji načinje, koji počinje, k o j i j e p r v i (...)“, a riječ *čelo*, tvrdi, ima sasvim drugi korijen. Razlog zbog kojega ljudi povezuju te dvije riječi vidi u tzv. pučkom etimologiziranju jer je u hrvatskome i srpskome jeziku stari glas *ḷ* (iz riječi *čelo*) postao *e*. Iz istog razloga umjesto riječi *čelòvodja* predlaže da se koristi također riječ *načelnik* (Maretić 1883a: 788).

Objašnjava razliku između *klonuti se* i *kloniti se*: „Nije dobro: *klonuti se*, *klonem se*, nego treba da bude: *kloniti se*, *klonim se*, kao što je i: *ukloniti*, *uklonim*, *zakloniti*, *zaklonim*; n. pr. treba se *kloniti* rdjavih ljudi; *klonim se* zla, koliko mogu. Drugo je: *klonuti*, *klonem* n. pr. *klonu* ruka niz dolamu; srce će mi *klonuti* itd.“ (Maretić 1886g: 767).

Između oblika – *Slovin* (*slovinski*), *Sloven* (*slovenski*), *Slovjen* (*slovjenski*), *Slavjan* (*slavjanski*), *Slaven* (*slavenski*) ističe kako je najpravičniji oblik *Sloven*, *slovenski*. „Gledajući na stari slovenski jezik“ prema kojemu staroslovenski sufiks –*ьнъ* u Hrvata i Srba ima *en* (*kamen*, *drven*, a ne: *kamjen*, *drvjen*) najpravičniji oblik jest *Sloven* (*slovenski*). Nije dobro pisati *Slavjan*, *slavjanski* jer „ako se i ruskoga jezika hoćemo držati u pisanju“ „opet bi nam nužno trebalo pisati : *Slovenin*, *slovenski*, jer gdje Rusi imadu *ja*, tu i mi imademo samo onda *ja*, ako je taj *ja* originalan, t. j. ako je tako i u starom slovenskom jeziku (...).“ Ipak, Maretić je svjestan da se u govornika već ustalio naziv *Slaven*, *slavenski*, i sam tako govori, ali mu je namjera bila samo pokazati koji je oblik pravičniji. „Samo tko upotrebljava : *Slaven(in)*, *slavenski*, neka ne misli, da to dolazi od riječi : *slava* i da je za to dobro ; jer da dolazi od *slava*, bio bi *a* i u starom slovenskom jeziku.“ Neki su pisci pisali *Slovinski*, a razlog Maretić vidi „što su čitali u latinskim knjigama : *slavinicus*, *Slavini*“ (Maretić 1884e: 435).

Kao i Daničić umjesto *vatrogasac* tvrdi da je bolja riječ *požarnik*, ali je svjestan da se ta zamjena neće dogoditi jer je riječ *vatrogasac* čvrsto zaživjela u narodu, ali nije njome zadovoljan: „Riječ nam je vatrogasac opet svjedočanstvo, kako se često lakoumno kuju u nas riječi. Samo kad bi ona jedina bila lakoumno skovana“ (Maretić 1886h: 783).

Iz tablice je vidljivo jesu li Maretićevi prijedlozi zaživjeli u suvremenome standardnom jeziku:

Maretić kritizira:	Maretić predlaže:	Suvremeni rječnik (Anić i VRH):
biljisanje, biljisati	biglisati	biglisati; biglisanje (VRH 2015: 81) Anić (2003) ne bilježi
na čelu deputacije, čelovođa	načelnik	čelo (VRH 2015: 143); biti na čelu čega (na čelu tvrtke, na čelu stranke); čelovođa – onaj koji predvodi što (čelovođa bune, stranke) (VRH 2015: 143); načelnik – onaj koji je na čelu uprave grada ili sela, upravne jedinice i dr. (gradski načelnik) (VRH 2015: 789) čelo (Anić 2003); čelovođa (Anić nema); načelnik 1. <i>pov.</i> najviši nosilac vlasti u gradu, selu ili manjoj upravnoj jedinici 2. onaj koji je na čelu službe u većoj organizaciji (Anić 2003)
klonuti se / klonem se zla / ljudi	kloniti se / klonim se zla / ljudi; ALI! srce će mi kloniti	klonuti – gl. svrš. klonuti-klonem – izgubiti uspravan položaj; izgubiti snagu ili volju za rad (VRH 2015: 559); izgubiti snagu, pokleknuti (<i>dosl. i pren.</i>) (Anić 2003) kloniti – gl. nesvrš. – držati se dalje od koga ili čega (VRH 2015: 558); 1. (koga, čega) izbjegavati 2. (čemu) priklanjati se (ob. o Suncu); zapadati, zalaziti (Anić 2003)
Slaven, slavjenski	Sloven, slovenski	Slaven, slavenski (VRH 2015: 1422; Anić 2003) Slovinci (= Slovjenci), slovinski (=slovjenski) = slavenski (VRH 2015: 1427)

		Sloven – stanovnik ili državljani Slovenije (Anić 2003) slovenski – 1. koji se odnosi na Sloveniju i Slovence 2. u starih kajkavskih pisaca: kajkavski, slovinski (Anić 2003)
vatrogasac	požarnik	vatrogasac (VRH 2015: 1666; Anić 2003) požarnik (VRH 2015: 1141; Anić 2003)

Od Maretićevih prijedloga u suvremenome rječniku nalazi se *biglisati* (Anić ne bilježi uopće) te se također razlikuju oblici *klonuti* i *kloniti*. Ostale riječi – „barbarizmi“ koje Maretić kritizira, ali i njegov prijedlog njihove zamjene – sve su normativno prihvaćene u suvremenom jeziku, ali treba naglasiti da će se u jeziku češće čuti *vatrogasac* nego *požarnik*, *slavenski* od *slovenski*. Anić, za razliku od VRH-a, daje prednost samo obliku *Slaven*, *slavenski* dok mu *Sloven* podrazumijeva samo stanovnika Slovenije, a za *slovenski* navodi da se nalazi samo u starih kajkavskih pisaca. VRH pod tim riječima podrazumijeva i značenje koje im pridaje i Maretić. Također u suvremenome rječniku postoji nijansa u značenju riječi *čelovođa* i *načelnik*, što je vidljivo iz tablice, pa će se češće čuti potonja riječ koju, za razliku od VRH-a, Anić i bilježi dok riječ *čelovođa* ne bilježi.

5. 6. 2. Turcizmi

Umjesto riječi *bitisati*, koja se prema Maretiću pogrešno upotrebljava kada se želi reći „da što eksistira“, Maretić predlaže *eksistirati* ili *eksistovati* tvrdeći da *bitisati* ne stoji ni u kakvoj vezi s glagolom *biti* nego je postala od turskoga „b i t - m e k (= transire), te je mjesto turskoga nastavka m e k uzet grčki: i s a i sa slavenskim t i postalo je bit-isa-ti“ (Maretić 1883a: 788). Taj glagol je perfektivan, stoga se ne može upotrebljavati u prezentu, a u jedinom primjeru u kojoj se ta riječ nalazi – u poslovi *bilo i bitisalo* znači isto što i *proći*, *ne biti* više.

Turcizme *badava*, *budala* i *lješina* (*lešina*) treba zamijeniti, tvrdi Maretić, riječima *naprazno*, *besplatno*, *uzalud*; riječju *ludak* odnosno riječima *mrtvac* ili *mrtvo tijelo*. Objašnjava da je *lešina* augmentativ od turske riječi *leš*, koja njima znači isto ono što je nama *strvina* ili *mrcina*. Piše, ako ju već žele upotrebljavati, neka ju koriste za životinje, a ne za ljude (Maretić 1886h: 783).

Osim riječi *naprazno* (ni VRH ni Anić je ne bilježe), iz tablice je vidljivo da se svi ostali navedeni turcizmi te njihove zamjene nalaze i u općem leksiku suvremenoga hrvatskog jezika. Anić, za razliku od VRH-a, bilježi i riječ *bitisati* koju VRH nema. Osim toga, zanimljiva je razlika u značenju riječi *lešina* u rječnicima – VRH podrazumijeva pod tom riječi 'mrtvo tijelo čovjeka', a Anić 'mrtvo tijelo životinje', u skladu s Maretićevim prijedlogom da se ta riječ i upotrebljava samo za životinje, a ne i za čovjeka. Kad će se koje značenje upotrijebiti ovisi o kontekstu, ali će se u općem leksiku hrvatskoga jezika ta riječ upotrijebiti ipak više za životinje.

Maretić kritizira:	Maretić predlaže:	Suvremeni rječnik (Anić i VRH):
bitisati	eksistirati, eksistovati	egzistirati (VRH 2015: 254; Anić 2003) bitisati – <i>reg.</i> opstojati, bivstvovati (Anić 2003)
badava	naprazno, besplatno, uzalud	badava, razg. turc. < per. – besplatno, uzalud (VRH 2015: 58; Anić 2003) naprazno (VRH nema; Anić nema) besplatno – badava, džaba, gratis, mukte, zabadava (VRH 2015: 73; Anić 2003) uzalud – badava, beskorisno, džaba, jalovo, nekorisno, nizašto, uludo, utaman (VRH 2015: 1652; Anić 2003)
budala	ludak	budala turc. < ar. (VRH 2015: 117; Anić 2003) luđak (VRH 2015: 678; Anić 2003)
lješina (lešina)	mrtvac, mrtvo tijelo (lešina samo za životinje)	lešina (VRH 2015: 659) – leš, mrtvo tijelo čovjeka, truplo lešina (Anić 2003) – mrtvo tijelo životinje, strvina, crkotina, lješina mrtvac (VRH 2015: 776) mrtvac (Anić 2003) – mrtvo tijelo čovjeka, mrtav čovjek; truplo; leš (kad se govori i piše sa suosjećanjem, individualizirano i imenujući, riječ se izbjegava i upotrebljava se umrli ili pokojnik)

5. 6. 3. Bohemizmi

Umjesto *tjelovježba* predlaže imenicu *jačanje* prema glagolu *jačati se* ili internacionalizam *gimnastika* tvrdeći da je ta riječ nestala od kada su je Česi u svom jeziku preveli kao *tělocvik*. „Ja samo velim: čuvaj nas bože češkoga purizma, koji je bar meni često upravo smiješan!“ (Maretić 1886h: 783).

U suvremenome hrvatskom jeziku žive sve tri navedene riječi, ali *jačanje* se rabi u drugačijem značenju od onoga za koje Maretić predlaže da se upotrebljava:

Maretić kritizira:	Maretić predlaže:	Suvremeni rječnik (Anić i VRH):
tjelovježba	jačanje, gimnastika	tjelovježba (VRH 2015: 1559; Anić 2003), fiskultura, gimnastika jačanje – nadmetanje u snazi, hrvanje (VRH 2015: 500; Anić 2003) gimnastika (VRH 2015: 330; Anić 2003)

5. 6. 4. Germanizmi

U 20. broju XVIII. godišta Maretić započinje pisati o germanizmima koje smo naslijedili u hrvatskome jeziku. U kratkome uvodu kritizira predrasude tadašnjih novinara i književnika o Nijemcima „jer da u njih nema ni topla srca ni svijetla uma, onda bi najprije trebalo, da se aratosiljamo svega onoga, što u našem govoru i pisanju zaudara kad više kad manje na germanstvo, pak da svi uznastojimo, da nam bude jezik što narodniji i čišći“ (Maretić 1886d: 316). Dakle nije dobro u teoriji grditi Nijemce dok u praksi njihov jezik utječe na naš kako treba misliti i govoriti. Predlaže dvije strategije u obrani od germanizama koje naziva mnoštvom „kojekakih grdoba i nakaza“ koji jezik čine „rdjavim“ – misliti hrvatski i učiti jezik. To su prema Maretiću dvije velike tajne. Potom nabraja germanizme u hrvatskome jeziku i predlaže njihove zamjene. Na njih će se kasnije osvrnuti Broz i prigovoriti Maretiću zbog određenoga pretjerivanja i preuveličavanja (v. poglavlje o recepciji Maretićevih članaka).

Kritizira uporabu glagola *posvetiti se* uz dativ (*posvetio se učiteljstvu*) jer je to njemačka konstrukcija (*er hat sich dem Lehrerstande gewidmet*). Zastupa uporabu tog glagola uz instrumental (*posvetio se postom i molitvom*) jer se ne može posvetiti drugome nego nečime,

„svatko se sebi ili za se posvećuje!“. Pravilan izraz umjesto *posvetiti se učiteljstvu* jest, prema Maretiću, *dao se na učiteljstvo, dao se za naukom*.

Pogrešan je izraz *pisac je posvetio knjigu svome prijatelju* umjesto *pisac je prikazao knjigu svome prijatelju* pa tako, tvrdi, umjesto *posveta* (u knjizi) pravilno je koristiti riječ *prikaz*.

Germanizam „uz prkos“ u izrazu „uz prkos“ *velikoj muci nije to i to načinio* (*trotz der grossen Mühe*) treba zamijeniti riječju *pored* (*pored velike muke opet nije načinio*).

Nadalje, umjesto *osvjedočiti, osvjedočen, osvjedočenje*, što je doslovan prijevod njemačke riječi *überzeugen*, predlaže riječ *uvjeriti se, uvjeren, uvjerenje*.

Umjesto glagola *dorasti* u izrazu *nije dorastao tome poslu* (*gewaschen*) predlaže uporabu pridjeva *podoban* – *nije podoban tome poslu*. Ovdje naglašava da je pogrešno upotrebljavati izraz *podoban* u značenju 'sličan' jer „toga značenja ona nema u pravom narodnom jeziku.“

Ističući pravilnost izraza *dorastao* umjesto *dorasao*, kada to ne bi bio germanizam, Maretić objašnjava zašto je osnova *rast* sačuvala svoje *t* u muškom rodu dok druge osnove odbacuju svoje *t* ili *d* (*krao* – *krad*; *pleo* – *plet*, *cvao* – *cvat*): „U prastaro vrijeme glasio je muški rod *rastlъ*, ženski *rastla*, srednji *rastlo* ; ali u slovenskim su se jezicima poluglasi na kraju veoma rano počeli gubiti; riječ *rastlъ* bilo je bez poluglasa na kraju veoma mučno izgovoriti: *rastl*, za to je između *t* i *l* umetnut poluglas, od kojega je po malo nastalo *a*, dakle *rastal*, a otud *rastao*. U ženskom i srednjem rodu stajao je od pamtivijeka vokal iza *l*, za to su konsonanti *stl* mirno stajali jedan do drugoga sve do onoga vremena, dok nije *t* počelo izpadati ispred *l* ; dakle *rastla*, a otud *rasla*. U muškom rodu nije *t* ispalo, jer ono nije stajalo neposredno ispred *l* u ono vrijeme, kada je uopće *t* počelo ispred *l* iščezavati.“

Umjesto glagola *predbaciti* u izrazu *predbacio mu je njegovu nezahvalnost* (*er hat ihm seinen Undank vorgeworfen*) Maretić predlaže glagol *prekoriti* – *prekorio ga je s njegove nezahvalnosti*.

Maretić donosi razliku između glagola *oženiti* i *oženiti se*. Umjesto izraza u kojima se pogrešno upotrebljava značenje njemačkoga glagola *heirathen*: *oženit ću tu djevojku, oženio je udovicu* pravilno je reći *oženit ću se tom djevojkom, oženio se udovicom*. Glagol *oženiti* jest prijelazan glagol i upotrebljava se u npr. izrazu *otac je oženio sina*.

Umjesto „hrvatskih germanizama“ *opaziti*, „opazka“, *primijetiti*, *primjedba* u značenju 'reći', 'dodati' (*imam vam ovo opaziti*), preporučuje uporabu riječi *napomenuti* (*napominjati*),

napomena. „Možda bi se moglo govoriti i *pripomenuti* (*pripominjati*), *pripomena* poput čeških riječi *připomněti* (*připomínati*), *připomenutí*, ali ne znam, jesu li poznate u narodu“.

U 33. broju *Vienca* iste godine Maretić spominje da je doznao da se već u Akademijinu rječniku nalaze zamjene za njemačko *Bemerkung*, a to su *biljeg* ili *bilješka* (Maretić 1886f: 527).

Maretić kritizira riječ *vjenčić* na tadašnjim pozivnicama za plesove i zabave jer je to doslovni prijevod njemačke riječi *Kränzchen* koja znači 'mali ples'. Predlaže riječi *plesić* ili *igranka*: „kad mi dakle veliki ples ili bal zovemo na prosto *ples*, za što ne bismo onda za *Kränzchen* govorili *plesić*?“ (Maretić 1886d: 318).

Izražava nezadovoljstvo što za tadašnju grupu zastupnika u Hrvatskome saboru, koji su bili izvan stranaka nije smišljen neki hrvatski naziv nego *divljaci*, jer je to prijevod iz njemačkoga jezika *die Wilden*: „Da ima u nas isto zdrava smisla za čistoću jezika, nikada se ne bi tako grdilo pojavilo među nama“. Umjesto toga predlaže imenicu *nastranik* (plural *nastranici*): „Naš narod onome čovjeku, koji se s drugim ne slaže, nego sve hoće drukčije, veli, da je *nástran* ; kako bi dakle bilo, da prema toj riječi načinimo supstantiv *nastranik* (plural *nastranici*) i da njom zovemo ljude, koje Niemci zovu *die Wilden*?“

U sljedećoj tablici uočljivo je da su sve riječi – i one koje je Maretić kritizirao i njihove zamjene – danas posve žive i uobičajene u hrvatskome standardnom jeziku. Postoji jedino razlika u značenju pojedinih Maretićevih kritika i njihovih zamjena – npr. *posveta* i *prikaz*; *predbaciti* i *prekoriti* – danas nemaju isto značenje, kako im je pridavao Maretić. Također, za razliku od VRH-a, Aniće bilježi riječi koje Maretić kritizira – *divljaci* i *vjenčić* – i to baš u značenju koje navodi i Maretić. VRH te riječi ne donosi u onom značenju koje Maretić kritizira. Maretićeve prijedloge zamjene tih riječi – *plesić* ili *igranka* te *nastranici* – ne bilježi ni Aniće ni VRH.

Maretić kritizira:	Maretić predlaže:	Suvremeni rječnik:
posvetiti se + D, posvetiti se učiteljstvu,	posvetiti se + I (npr. postom) dati se na učiteljstvo prikazati knjigu, prikaz	posvetiti se – odano se predati komu ili čemu; obratiti u potpunosti pažnju na što (posvetiti se odgoju djece; izabrati što kao poziv, zanimanje (posvetiti se glazbi) (VRH 2015: 1125; Aniće 2003) posveta (VRH 2015: 1125) prikaz – opis, predstavljanje, izvještaj (VRH 2015: 1190; Aniće 2003)

posvetiti knjigu, posveta		dati se na što – posvetiti se čemu, početi se baviti čime (VRH 2015: 786)
usprkos	pored	usprkos – unatoč (VRH 2015: 1639; Anić 2003) pored 1. označuje da se tko ili što nalazi u blizini koga ili čega; pored mene (tebe) živoga unatoč tome što sam ja tu, bez obzira na mene, ignorirajući moje zasluge ili moje znanje, zaobilazeći mene [<i>Pored mene živoga daju taj položaj onoj neznalici.</i>] (VRH 2015: 1114; Anić 2003)
osvjedočiti, osvjedočen, osvjedočenje	uvjeriti se, uvjeren, uvjerenje	osvjedočiti – uvjeriti se (VRH 2015: 988; Anić 2003) osvjedočenje (VRH 2015: 988; Anić 2003) uvjeriti se, uvjeren, uvjerenje (VRH 2015: 1650; Anić 2003)
dorasti, dorastao nije dorastao tome poslu	podoban nije podoban tome poslu	podoban (VRH 2015: 1074; Anić 2003) – koji je komu ili čemu sličan; koji ispunjava određene uvjete dorasti (VRH 2015: 222; Anić 2003) – razviti se do određenog stupnja; postati sposobnim ili spremnim za što; dorasti za udaju
predbaciti	prekoriti	predbaciti – prigovoriti komu zbog lošega ili nepristojnoga postupka (VRH 2015: 1151); prigovoriti, zamjeriti (Anić 2003) prekoriti (VRH 2015: 1159; Anić 2003) – uputiti komu prijekor, izgrditi, kritizirati, pokuditi, ukoriti
oženiti djevojku / udovicu	oženiti se djevojkom / udovicom ALI! oženiti sina	oženiti / oženiti se (VRH 2015: 1005) – također razlikuje ta dva glagola oženiti – 1. (koga) a. učiniti da muškarac stupi u brak; b. uzeti za ženu; oženiti se – izvesti čin kojim muškarac stupa u brak (Anić 2003)
opaziti, opaska, primijetiti, primjedba (‘reći’, ‘dodati’)	napomenuti, napomena, pripomenuti, pripomena biljeg, bilješka	opaziti, opaska (VRH 2015: 959; Anić 2003) primijetiti, primjedba (VRH 2015: 959; Anić 2003) napomenuti, napomena (VRH 2015: 814; Anić 2003) – ‘opaska’, ‘primjedba’, ‘bilješka’ pripomena (VRH 2015: 1198; Anić 2003) – ‘opaska’, ‘primjedba’ pripomenuti (VRH 2015: 1198; Anić 2003) – ‘napomenuti’, ‘primijetiti’, ‘spomenuti’ biljeg, bilješka (VRH 2015: 83; Anić 2003)
vjenčić (‘mali ples’)	plesić, igranka	vjenčić – plesna priredba [cvjetni vjenčić u vrtiću] (VRH 2015: 1689); 1. društvena čajanka 2. zast. prvi ples mladića i djevojke u javnosti (Anić 2003) plesić i igranka nema ni VRH ni Anić

divljaci (‘neutralna grupa zastupnika’)	nastranici	nastran (VRH 2015: 823) – čudan; nastrano – izopačeno (Anić 2003) divljaci (VRH 2015: 202) – osoba koja je živjela u plemenu u razdoblju najnižeg stupnja razvoja čovječanstva; onaj koji se divlje, grubo i neodgojeno ponaša divljak (Anić 2003) – 3. pov. u nekadašnjem hrvatskom saboru naziv za narodnog zastupnika koji nije pripadao ni jednoj stranci
--	------------	---

Maretić u sljedećemu broju (br. 32, 1886) nastavlja pisati o utjecaju njemačkoga jezika na hrvatski. Obazirući se na prigovore što se i u narodnome govoru i u Karadžića mogu pronaći brojni germanizmi, pa nije potrebno da ih izbjegavaju ni viši društveni slojevi, Maretić obrazlaže da su sve germanizme koji postoje u narodu načinili „književni ljudi, a u narod je prodrli iz crkve, iz sudnice itd“. Takve su riječi *dopasti se*, *dopadati se* (njem. *gefallen*); *udvoran* – *udvorica* (njem. *höflich* – *Höflich*), *samostalan* (njem. *selbstständig*). Nakon pohvale Karadžića i njegovih djela, Maretić spominje tri barbarizma koja je pronašao u njegovim djelima: *predstaviti* (njem. *vorstellen*), *pretjerano* (njem. *übertrieben*) te izraz *rado imali* (*gerne gehabt*) tvrdeći da ga „Vuk nije sam skovao, a moguće je, da mu je samo onako utekao“ te da i on može pogriješiti (Maretić 1886e: 510).

Maretić nastavlja predlagati zamjene germanizmima. Upozorava da ne treba prevoditi svaki njemački prilog doslovno. Umjesto *primam mjesečno* (njem. *monatlich*), *plaćaju godišnje* (njem. *jährlich*), *redarstveno je kažnjen* (njem. *polizeilich*), *optuženik je navodno iz Italije* (njem. *angeblich*), *sudbeno progonjen* (njem. *gerichtlich*), *povjerenstveno određena* (njem. *commissionaliter*) Maretić predlaže *primam na mjesec*; *plaćaju na godinu*; *policija ga je kaznila*; *optuženik je, kako se veli, iz Italije*; *progonit će ga sud*; *komisija je odredila* (Maretić 1886g: 767).

Od ostalih germanizama Maretić preporučuje zamjenu riječi *možebitni* (njem. *etwaig*) u riječ *kakih* (npr. *nadje li se kakih dugova, ja ću ih platiti*); *napadan* (njem. *auffallend*) u izraz *udariti u oči* (npr. *tolika njegova strašljivost udarila mi je u oči*); *neophodan* (njem. *unumgänglich*) u izraz *veoma nužno* (npr. *veoma mi je nužno*); *glasom* (njem. *laut*, *glasom carske odredbe*) u prijedlog *po* (*po carskoj odredbi*); *putem* (*putem novina* – niem. *im Wege*) u prijedlog *u* (*javit će se u novinama*); *uslijed* (njem. *in Folge*) u riječ *poradi* (*poradi toga*); *sastojati*, *sastojati se* (njem. *bestehen*) u riječ *složen* (npr. *iz koliko je elemenata složen zrak*), *stajati* (*moja sva*

mudrost u tom stoji, da se znam čuvati), sastavljen (*ta je čorba sastavljena iz toga i toga*) (Maretić 1886h: 782–783).

Nadalje, Maretić također ističe da je riječ *mjerodavan* germanizam (*massgebend*), ali ne pronalazi prikladne zamjene za nju te moli ostale književnike da objave ako li se možda oni sjete.

Umjesto prijedloga *glede*, za koji tvrdi da ga ne poznaje „naš narod, a rekao bih ni starija literatura“, predlaže uporabu prijedloga *o*.

Maretić piše kako se glagolu *doviti se* daje pogrešno značenje 'dokopati se' i to prema njemačkomu značenju 'erreichen', 'assequi' pa se tako često može čuti *dovinuo se bogatstvu/bogatstva*, ali, ističe Maretić, glagol *doviti se* znači 'domisliti se', npr. *dovio sam se zgodnoj riječi; dovija se kako će živjeti*. Isto tako tvrdi da je pogrešno glagolu *domoći se* davati značenje 'dokopati se' (npr. *domogao se vlasti*), a to je „gadan germanizam“ (*sich bemächtigen*). Umjesto toga predlaže nekoliko riječi koje stoje s genitivom: *dokopati se, dočepati se, dostati se, dosinuti se* (Maretić 1886i: 799).

Riječ *rabiti* (*rabim*), tvrdi Maretić, ima značenje 'raditi od robije' (*fröhnen*) jer riječ *rab* znači isto što i *rob*. Prema tome, veli Maretić, pogrešno je govoriti *dugo sam rabio taj nož* jer to je kao da smo rekli *dugo sam služio taj nož* jer „kako stoji *služiti* prema *sluga*, tako stoji *rabiti* prema *rab*“. Dakle glagol *rabiti* ima isto značenje kao i glagol *služiti*. Zbog toga Maretić predlaže da se govori i piše *dugo sam se služio tim nožem*, odnosno *dugo mi je rabio taj nož*.

Maretić izraze, koji su „veliki germanizmi“, *ne mogu se pravo izraziti* (*ich kann mich nicht genau ausdrücken*), *on se za me izjavio* (*er hat sich für mich erklärt*) savjetuje zamijeniti izrazima *ne mogu pravo izreći; on je rekao, da je za me*. Pritom ističe da riječ *izraz*, *izraziti*, preuzeta iz ruskoga jezika, „sama sobom nije zla (...) ali mi ne treba da našljeduemo tudje grijehe.“

Riječi koje Maretić kritizira – *mjesečno, godišnje, navodno, neophodan, uslijed*, itd. – danas su sasvim uobičajene u hrvatskih govornika i zabilježene u suvremenim rječnicima. S njima supostoje i njihove zamjene koje Maretić predlaže – *na mjesec, na godinu, kako se veli, veoma nužno, radi* itd., iako germanizam i Maretićeva zamjena ponekad nemaju jednako značenje – npr. *uslijed* („kazuje uzrok koji leži u nekoj pojavi koja je u pravilu nepovoljna i s neželjenom posljedicom“ (VRH 2015: 1636)) i *poradi* („*knjiš.* radi [A to biva poradi bure...]“ (VRH 2015: 1113)). Sve ostale riječi preživjele su u onome značenju za koje Maretić objašnjava da im

pripada, ali i u onome koje kritizira (npr. *doviti se* „1. domisliti se; 2. uspjeti postići što naporom ili domišljajem, dokopati se čega, podići se u društvu [doviti se do visokog položaja]“ (VRH 2015: 227)). Neke riječi koje Maretić predlaže kao pravilne suvremeni rječnici ne bilježe – npr. *dostati se*, *dosinuti se*. Neki Maretićevi prijedlozi nisu nikako zaživjeli u suvremenome jeziku nego su preživjela upravo ona značenja za koja Maretić tvrdi da su nepravilna – npr. *rabiti* – „1. upotrebljavati u obavljanju kakva posla, primjenjivati u kakve svrhe [rabiti računalo] 2. rabiti se – biti u primjeni [rabe se različiti pravopisi], koristiti (se), služiti, uporabljivati“ (VRH).

5. 6. 5. Rusizmi

U sljedećemu, 51. broju *Vienca* istoga godišta Maretić nastavlja govoriti o rusizmima. Nabraja najčešće lekseme koji su preuzeti iz ruskoga jezika: *činovnik*, *dozvoliti*, *iskren*, *nagrada* (*nagraditi*), *negodovanje*, *opasan* (*opasnost*), *oprovrci* (*oprovrgavati*), *otmjén*, *podal* (*podlost*), *polučiti*, *ponjaće* (*ponjati*), *poprište*, *povod*, *sloj*, *strog*, *suprug* (*supruga*), *svemir*, *točka* (*točan*), *tronut*, *uslov*, *uštrb*, *vjerojatan*. Maretić nema ništa protiv rusizama nego se samo osvrće na pojedine glasove u dvjema riječima: *točka* (*točan*) i *vjerojatan*.

Piše kako često čuje da se govori *tačka*, *tačan* te naglašava kako je to pogrešno jer „smo mi riječ *točka* (*točan*) istom u novije vrijeme uzeli od Rusa, a nijesmo je nikako naslijedili iz prastaroga vremena kao riječi *san*, *snaha* itd., koje niti su uzete iz staroslov. niti iz ruskoga jezika“. Objašnjava kako je u staro vrijeme vrijedio glasovni zakon prema kojemu staroslavensko *ʃ* odgovara hrvatsko-srpskomu *a*, ali to ne vrijedi za novije vrijeme jer „kada govorimo *točka*, *točan*, to se ni malo ne protivi našim govornjim organima jer glas *o* mi imamo u hiljadama i hiljadama riječi“. Zbog toga je pravilno pisati i govoriti *točka*, *točan*, „pače je to konsekvantnije od *tačka*, *tačan*, jer koji piše *a*, taj bi morao pisati i : *odmjén*, *trgnut*, a to ne znam, bi li se kome hotjelo“.

Da smo riječ *vjerojatan* preuzeli u staro vrijeme, glasila bi *vjerojetan*, međutim kako smo ju preuzeli u novije vrijeme iz ruskoga jezika, ona glasi upravo tako *vjerojatan* jer skupinu *ja* ne osjećamo kao tuđu jer ju imamo već u mnogim domaćim riječima. Nepravilno je pisati i govoriti *vjerovatan* s naslonom na infinitiv *vjerovati* jer „nema nijedne riječi, koja bi se izvodila nastavkom *tan* od glagolske osnove na *ova* (...)“.

S Maretićevim objašnjenjima slaže se i suvremena leksička norma – *točka* i *vjerojatan* pripadaju hrvatskome suvremenom leksiku dok se *tačka* i *vjerojetan* te *vjerovatan* ne smatraju dijelom hrvatskoga standardnog jezika.

5. 7. Brozov kritički stav spram Maretićevih savjeta

Ivan Broz (1852–1893), purist i pravopisac, najpoznatiji je kao autor *Hrvatskoga pravopisa* (1892) te kao suautor *Rječnika hrvatskoga jezika* s Franjom Ivekovićem, a iza sebe ostavio je i dva sveska *Crtica iz hrvatske književnosti* (1886, 1888), raspravu o imperativu te tri rukoveti „filologijskih sitnica“. Purističko djelovanje Ivana Broza važno je za standardizaciju hrvatskoga jezika. Svoje purističke poglede, zanimljivo i precizno pisane, iznio je Broz u jednome nizu „filologijskih sitnica“ (*Hrvatski učitelj*, 1886) i dva niza „filologičkih sitnica“ (oba u *Viencu*, prvi 1889, drugi dvije godine poslije, 1891). Godine 1893. objavio je u *Pobratimu* i nekoliko purističkih „pabiraka“.

U *Filologijskim sitnicama* Broz je izložio, polemičkim tonom, svoje sumnje i neslaganja s mnogim filologijskim tvrdnjama Tome Maretića dijelom istodobno objavljivana u *Viencu* pod naslovom *Filologičko iverje*. Smatra kako je potrebno mnogo toga ispraviti i u metodi i u rezultatima. Obojica su pripadali školi hrvatskih vukovaca.

Brozova kritika Maretićeva tumačenja nekih jezičnih pojava sastoji se od šest članaka. Prvi članak (br. 17) posvećen je dvojbi treba li pisati i govoriti *Jupiter*, *Jupitera*, kako je savjetovao Maretić, ili *Jupitar*, *Jupitra*, kako je, uz prvi oblik, dopuštao Broz. U drugome članku (br. 17) Broz brani oblike *Slovjenin*, *slovjenski* u značenju 'Slaven', 'slavenski' za koje je Maretić tvrdio da i nisu onako pravilni kako se misli. U trećemu članku (br. 18) polemizira s Maretićevom tvrdnjom da *nauditi* i *hud* ne stoje ni u kakvoj etimološkoj vezi. U četvrtome članku (br. 18) Broz dokazuje da je etimološki opravdan oblik *lahko*, kao i *lako*, te upozorava na Maretićevu metodu tumačenja jezičnih pojava. Broz u petome članku (br. 19) brani riječi koje je Maretić nazivao „grdobama“, a neke od njih je i sam koristio: *posvetiti se*, *posveta*, i *vrijednostan*, a tako i u šestome članku (br. 20 i 21), brani oblik *djeliv* koji je Maretić htio zamijeniti izrazom „koji se može dijeliti“.

³² Broz upotrebljava tu latinsku izreku za Maretićeve jezične savjete i purizam (Broz 2000: 20) (Ako nešto stvarno postoji, onda se mora zaključiti da je njegovo postojanje moguće).

U ovome poglavlju iznijet ćemo Brozove kritičke napomene nekim Maretićevim rješenjima i zaključcima.³³

I. *Jupiter – Jupitera; Jupitar – Jupitra.* Najprije citira Maretićev članak u kojemu piše o deklinaciji imena *Jupiter*. Broz se slaže s Maretićevim argumentom da od nominativa *Jupiter* ne može nikako biti genitiv *Jupitra*, ali onaj tko govori *Jupitra* u genitivu, ističe Broz, pisat će i govoriti *Jupitar*. Zatim opovrgava Maretićevu tvrdnju prema kojoj ne postoji riječ u kojoj rimski *e* samo u toj riječi prelazi u *a* (*Hermes, Filopemen, panter*) – Broz za primjer navodi *Niger – Nigar, frater – fratar* (Broz 2000: 6).

Braneći oblik *Jupiter* Maretić se poziva na Karadžića i ruske pisce te pjesnike. Broz ističe da to što Karadžić piše jedan oblik, ne znači da drugi nije pravilan. Osim toga i on može pogriješiti te i piše oblik *Damask*, iako je bolje pisati *Damasak*, pa u tom slučaju, ističe Broz, Maretiću vrijede oba oblika: „Što Vuk piše n. pr. D a m a s k djel. 9, 2. ne dokazuje, da valja pisati samo D a m a s a k, koje će biti još i bolje nego što je D a m a s k. I sam g. T. M. priznaće nam, da se može pisati i D a m a s k“ (Broz 2000: 7).

II. *Slovenin, slovjski.* Broz ispravlja Maretića „da prema straoslavenskom sufiksu – ЪИЪ, današnji Hrvati i Srbi imadu *en*“ te ističe kako ima riječi u kojima je prema staroslovenskom sufiksu -ЪИ danas *jen* ili *ijen* – *bratjenac, mladijenci, mladjenaca, prvijenac*. Upućuje ga na Akademijin rječnik u kojemu postoji *Bratjen* i *Čerjenko*. Broz tako konstatira da oblik *Slovenin* i „nije baš tako nepravilan“ kako je to isticao Maretić (Broz 2000: 8). Nadalje, ispravlja i Maretićevu tvrdnju prema kojoj stari dubrovački pisci govore *slovinski* jer su čitali u latinskim knjigama: *slavinicus, Slavini* – da su se zaista stari Dubrovčani povodili za latinskim knjigama pisali bi, utvrđuje Broz, prije *Slavonci, slavonski* ili *Slavi, slavski*, a ne *Slovini, slovinski*: „ako su se u istinu povodili za latinskim knjigama, za što ne pišu S l a v i n i, s l a v i n s k i, kao što odista pišu oni, koji su se povodili za latinskimi knjigama, S l a v o n i j a, S l a v i ?“ (Broz 2000: 9).

III. *Nauditi – nahuditi.* Broz kritizira Maretićeve argumente prema kojima „riječi h u d i n a u d i t i ne stoje u svezi jedna s drugom“ – „jedan apsolutno ništa ne vrijedi a drugomu moglo bi se može biti nešto i zabaviti“ (Broz 2000: 9). Potom upozorava na opasnost takva tumačenja: „Upotrebljavajući dokaze, treba da smo na oprezu, jer bi nam se moglo desiti te bismo

³³ Brozove kritike Maretićevih savjeta izvorno su objavljene u časopisu *Hrvatski učitelj* – X (1886), br. 17 (str. 268–269); br. 18 (str. 283–285); br. 19 (str. 300–302); br. 20 (str. 315–316); br. 21 (str. 332–333). Ovdje se služimo Brozovim tekstom pretiskanim 2000. godine, v. Broz 2000.

dokazujući nešto što je samo sobom dobro, nevaljalim dokazima mogli uzdrmati vjeru u naših čitalaca, je li odista ono što hoćemo da utvrdimo dokazima onako kako mi mislimo uistinu da jest“.

Maretićevoj tvrdnji o nepovezanosti riječi *hud* i *nauditi* jer taj glagol nije prijelazan, kao što su drugi glagoli s infinitivom na *-iti* prijelazni, ako su izvedeni od adjektiva, Broz se suprotstavlja ističući da ima glagola u IV. vrsti koji su izvedeni od pridjeva i koji nisu prijelazni, a sve ih donosi iz Karadžićeva rječnika – *dogustiti kome*, *obositi*, *ogluhnuti*, *ogrozničaviti*, *ogrubiti*, *ogušaviti*, *ojediniti*, *omlitaviti*, *omudriti*, *ugojiti se*, *ozdraviti* itd.

Drugi Maretićev argument – „Da riječ *n a u d i t i* dolazi od *h u d*, onda bi morao biti akcent: *n a ú d i t i*, jer je akcenat drugoj riječi *h û d* – *h ú d a* – *h ú d o*. Evo potvrda: *b l â g* – *b l á g a* – *b l á g o* : *u b l á ž i t i* ... itd., ali narod ne govori *n a ú d i t i*, nego samo *n à u d i t i*“ – Broz naglašava da se još nitko nije dovoljno bavio naglascima „da pokaže zakone, po kojima postaju akcenti u glagola, što su izvedeni od imena“. Ističe kako ima glagola u IV. vrsti koji imaju različit naglasak od imenica od kojih su nastali – *mômčiti se* (*mòmak*, *mòmka*); *dvòriti* (*dvôr*) itd. Ima takvih glagola koji su izvedeni od pridjeva – *ponòviti* (*nòv*), *vesèliti* (*vèseo*) itd. „Prema tomu neka se sudi o apsolutnoj vrijednosti dokaza, što ga izvodi g. T. M. iz akcenta u riječi *h û d* *h ú d a* prema akcentu u riječi *n à u d i t i*“ (Broz 2000: 12).

IV. Lahak – lak. U vezi s Maretićevim dokazom da ne valja pisati *lahak*, *lahka*, *lahko*, Broz se slaže, ali nije zadovoljan dokazima koje Maretić koristi u svojim tvrdnjama. Smatra da je *lakši* postalo prema osnovi *лѣгъ-* (*lag-*), *lagši*, *lakši*, a ne prema *лѣгък-* kako je mislio Maretić. Nadalje, Broz se ne čudi što u štokavaca postoji i *odlahnuti*, i ne misli da je *h* u tu riječ dospjelo zbog sličnosti s riječju *odahnuti*. Ne slaže se s Maretićem koji kaže da glas *h* u riječi *vehnuti* „nije po etimologiji opravdano“. Broz ističe da jest opravdano, kao i *venuti*, ali potrebno je držati se mlađega oblika. Isto vrijedi i za *lahak*, *lahka*, *lak*, *laka*. „Zar smijemo odatle, što ne možemo koje pojave u jeziku da objasnimo, izvoditi da nije opravdana?“ (Broz 2000: 13).

Iako se Maretić u svom *Iverju* pozivao na strogu znanstvenost u tumačenju jezičnih pojava, „jer se ni jedna znanost ne može uvijek zadovoljiti običnim umovanjem, koje je osnovano na površnom motrenju pojava, a nije uzeto iz dubljine, gdje se svakom pojavu određuje pravo mjesto i vrijednost prema uzrocima i posljedicama, s kojima stoji u svezi“ (Maretić 1884b: 128–131), Broz o načinu Maretićeva dokazivanja pojava u jeziku piše sljedeće: „Metod što ga upotrebljava g. T. M. u jednu je ruku nekako neobičan a u drugu prilično lak. Iz dvije tri činjenice izvodi on, što mu se u prvi čas čini najudesniji, a ne obzire se na druge činjenice koje

bi mogle ili uništiti ili daj budi oslabiti dokaznu silu njegovima dokazima, ili ako se i obazre, a on se ne žaca i preko poznatih činjenica prijeći, što no vele, na dnevni red (Broz 2000: 13).

V. Posvetiti knjigu; vrijednostan. Broz u *Hrvatskom učitelju* piše da istrijebiti germanizme iz hrvatskoga jezika nije lak posao, a tome svjedoči i činjenica da se čak ni filolozi, koji tvrde da ne vole „grdobe i nakaze“ koje „zaudaraju na germanstvo“, „ne mogu sa svijem da uklone toga zla“.³⁴ Citira Karadžića i Daničića koji koriste izraz *posvetiti knjigu* i riječ *posveta* te postavlja pitanje „Komu da vjerujemo?“ jer Maretić u svome *Filologičkom iverju* (1886d: 316) tvrdi da su navedene riječi germanizmi, a u *Viencu* od g. 1884, na str. 67. i sam upotrebljava riječ *posveta*.³⁵ „Bi li se povelu po teoriji, što je uči T. M., koji je ni sam ne slijedi u praksi?“ (Broz 2000: 15).

Broz uzima tri primjera za koje Maretić tvrdi da su „grdobe“ te ih razrađuje argumentima kako bi pokazao jesu li te riječi doista onakve kakvima ih Maretić naziva.

Maretić je, kao što znamo, pisao da ne valja pisati i govoriti npr. *vrijednostan*, *vrijednosni papiri* jer „Od supstantiva na –o s t tvore se u narodu veoma rijetko adjektivi s nastavkom –a n“. Misli da postoji samo četiri takva pridjeva – *žalostan*, *radostan*, *milostan* te *krepostan*. Broz ispravlja Maretića – tvrdi da „ima u Vukovu rječniku sedam pridjeva na –ostan: i n ò k o s a n , j à k o s t a n , m ì l o s t a n , ò p r o s n a , p à k o s t a n , r à d o s t a n (n è r a d o s t a n) , ž à l o s t a n . Uzmemo li još i pridjev k r e p o s t a n , kojemu ne zabavlja ni g. T. M., to imademo osam pridjeva na –o s t a n , a g. T. M. hoće da znade samo za četiri“ (Broz 2000: 15). Broz piše da nitko ne jamči da su svi pridjevi na *-ostan*, koji postoje u živome hrvatskom govoru, zabilježeni u Karadžićevu rječniku, a i da jesu, tvrdi Broz, da govor zahtijeva još takvih pridjeva – narod bi ih i više stvorio (Broz 2000: 16). Prema tome, ako takvi pridjevi (pa bilo ih četiri, sedam ili osam) već postoje u narodu, onda, ispravno zaključuje Broz, „nije ni pošto protiv pravila našega slaganja riječi, ako n. pr. prema riječi v r i j e d n o s t načinimo pridjev v r i j e d n o s t a n“.

Osim toga, o tome treba li nam uopće ta riječ, Broz tvrdi da o tome treba pitati i novčare (bankare) jer može biti da se *papiri od vrijednosti* ili *vrijedni papiri* razlikuju u značenju od *vrijednosnih papira* kao što se razlikuju npr. *jak* i *jakostan*, *krepak* i *krepostan*. „Već po tome,

³⁴ Misli na Maretića.

³⁵ Zaista: „Primjerâ će se od Vuka naći u njegovoj posveti 'poslovica' 1849 crnogorskome knezu i u listu Kaznačiću u Miklošićevoj „Slavische Bibliothek“ I. ; a od Daničića u Milićevićoj knjizi : Pomeni o Daničiću itd.“ (Maretić 1884a: 67).

što se riječi *v r i j e d a n – v r i j e d n o s t a n* razlikuju jedna od druge nastavcima, dopuštaće teorija, da se mogu razlikovati jedna od druge i značenjem, koje im da što ne će može biti odrediti teorija, već praksa.“ Ima mnogo papira koji su vrijedni, ali za koje Nijemac ne bi rekao da su *Werthpapiere* (Broz 2000: 17).

VI. Pridjevi na -iv i -ljiv: *djeliv* – *djeljiv*. Broz se osvrće na Maretićev prigovor da „mi njemački mislimo, a hrvatski govorimo“ analizirajući Maretićeve prigovore oko riječi koje završavaju na -iv (*djeliv*) – kada bi takve riječi i bile dobre, trebale bi, prema Maretiću, završavati na -ljiv jer na -iv u narodnome jeziku ima samo nekoliko riječi. Broz mu odgovara da ako Karadžić više nema nijedne riječi koja završava na -iv, ne znači da ih nema u narodnome govoru, a čak i da u narodu ne postoji, Broz pita, zar se, ako bi bilo potrebno, ne bi smio načiniti pridjev *djeliv*? (Broz 2000: 18).

Nadalje, na Maretićevu tvrdnju da na -iv nema, osim *izmašiv* „nijedne narodne riječi, koja bi se neposredno izvodila iz glagolske osnove, svima su temelj adjektivi ili supstantivi; a gdje je temelj glagolska osnova, tamo se riječi svršuju na – l j i v“, Broz odgovara da u Daničićevim *Osnovama* (str. 94) ima još takvih riječi (*plašiv, strašiv*) (Broz 2000: 18).

Broz naglašava da mu nije stalo do brojeva, ali ne razumije zašto Maretić, kad već želi pokazati da filolog mora osobito paziti koliko se puta koja pojava javlja u jeziku, ne broji savjesnije. Osim toga, piše da u akad. rječniku ima mnogo pridjeva koji su nastali prema glagolskim osnovama četvrte vrste (*budiv, cviliv, braniv*).

Maretićevoj tvrdnji, prema kojoj pridjevi na -iv i na -ljiv nisu dobri jer ne znače 'što može' ili 'što mora biti', nego 'ono što biva', Broz odgovara da se u starijih hrvatskih pisaca mogu pronaći takvi pridjevi koji znače 'što mora biti': „Tako je n. pr. b j e ž i v i što brzo prelazi, *fugax*, i od koga treba bježati, *fugiendus*, a b o j a ž l j i v i koji se boji, *strašiv, timidus*, i koga se ili čega se treba bojati, *timendus*. To su da što arhaismi, a bismo li smjeli upotrebljavati arhaisme, o tom do zgođe“ (Broz 2000: 19). Ima i u narodnome govoru, ističe Broz, pridjeva koji znače 'što može biti' – npr. *strpljiv* znači 'koji se stidi', ali i 'koji se može stidjeti'; *blago nebrojeno* – ne znači samo 'blago koje nije brojeno', nego i 'blago koje se ne može brojiti'. Takvi su pridjevi i: *nedokučljiv, neispitljiv, neistražljiv, nepokolebljiv* (*idem*: 20).

Broz upozorava na Maretićevu nedosljednost u praksi koja mu se kosi s teorijom: „To pokazuje n. pr. i ono, što je napisao u 'Viencu' g. 1884. br. 14, str. 224: 'ali tu je to učinjeno n e u m o l j i v o g a stiha radi'. A šta znači: n e u m o l j i v stih? Stih, koji ne umoljava, ili koji se ne umoljava, ili koji ne može umoliti ili koji se ne može umoliti ili – i t. d.? Ako ne znaš

njemački govoriti a pomalo i njemački misliti, ne možeš da odgonetneš te zagonetne riječi, u kojoj se krije 'nakaza i grdoba', koja 'zaudara na germanstvo'.“ Broz konstatira da Maretić tom pridjevu u praksi pridaje značenje koje u teoriji najodrživije poriče (Broz 2000: 21).

Pridjevi na *-iv*, *-ljiv* ne znače samo ono 'što biva', kako to tumači Maretić, već i 'kako biva' – *dremljiv* ne znači 'kome se drijema' nego 'kome se često drijema'; *dočekljiv* nije 'koji dočekuje' nego 'koji rado dočekuje', a *zakidljiv* nije 'što se kida' nego bi bolje i preciznije bilo 'što se lako kida'. Dakle zaključuje Broz, značenja koja navodi Maretić potrebno je dopuniti i posebnim modifikacijama.

Pridjev *djeliv*, konstatira Broz, nije nikakva „grdoba i nakaza“, i ne može se zamijeniti izrazom *koji se može dijeliti*, a koji predlaže Maretić, jer matematičarima to nije isto – oni su „svjesni da se svaki broj može podijeliti na bezbroj dijelova ili da se svaki broj može podijeliti svakim brojem, ali da nije moguće da se svaki broj podijeli svakim brojem tako točno da izađu sve samo cijeli brojevi, a ne česnici ili cijeli brojevi s česnicima“. Upravo im je za takve brojeve bilo potrebno da ih posebno označe, pa su ih i označili kao *djelive*.

Maretićev odgovor. Na Brozove kritike Maretić je kratko odgovorio u zadnjemu broju *Filologičkoga iverja* u 51. broju *Vienca* 1886. godine (str. 819): „Sada je evo konac mome *iverju*. Bilo bi dobro, da se još tko pomuči oko ostalih stvari, kojih ja nijesam taknuo, a takih je još mnogo. Bože daj, da se čim prije tko nadje, tko će ljepše i bolje nastaviti, što sam ja započeo. Ja mu želim svaku sreću!“

„Pisac 'filologijskih sitnica' u Hrvatskom učitelju obara se na gdje koje moje misli, što su napisane u 'iverju', dovikujući mi: n a k j i v o t o j a n ! – Nepravda bi bila ne priznati, da pisac 'filologijskih sitnica' u dosta stvari ima pravo, ako i s potpunim uvjerenjem moram u drugu ruku reći, da dosta zabada trn i u zdravu nogu. To bih lako mogao dokazati, ali dobro znam, da su čitačoj publici filologičke polemike jedna od najdosadnijih stvari. Za to ne ću da se dajem na dosadan i jalov posao: čitaoci bi se lako ozlovoljili, a pisac „filologijskih sitnica“ ostao bi – kaki već obično jesu filolozi – pri svome“ (Maretić 1886j: 819).

Vince (1992: 139) piše da iako ima nešto istine u Maretićevim riječima, „on se ipak općim riječima izvukao iz obaveze da odgovori Brozu ako je doista šta odgovoriti imao.“

Jedan je kritičar u *Viencu* (*Vienac* 1889, str. 478, inicijalom V. potpisan članak) istakao izvrstan Brozov jezik, naravan i lak, protiveći se suvišnom isticanju da je Broz kajkavac; naprotiv, misli isti kritičar V. u *Viencu*, u Maretićevu se jeziku osjeća forsiranost, što zaključuje

po „onome mučnom prijelazu od manirane škole do zdravog naravskog pisanja, kako se to opaža“ kod Maretića. (Vince 1975: 157).

Iako su mu kritike tadašnje prakse govorenja i pisanja bile nepotpune i djelomično krive, Maretiću se mora priznati velika i poslovična marljivost te vrijedni rezultati njegova neumornoga i plodnoga rada u proučavanju i normiranju novijega književnog standarda u Hrvata i Srba (Vince 1992: 139).

6. Zaključak

Rasprave, polemike, borbe oko jezika hrvatske književnosti protezale su se kroz čitavo devetnaesto stoljeće u okviru suprotnosti dviju koncepcija – jedne koja rješava pitanje zajedničkoga jezika za sve Južne Slavene i druge koja rješava pitanje zajedničkoga jezika samo za Hrvate i Srbe. Pobjedu je izborila škola hrvatskih vukovaca na čelu s Tomom Maretićem nakon čega je hrvatski standardni jezik konačno kodificiran. Osim pravopisa, gramatike i rječnika, u kodificiranju hrvatskoga standardnog jezika pridonijeli su puristički i savjetodavni članci Tome Maretića objavljivani u časopisu *Vienac* pod naslovom *Filologičko iverje* – 1883, 1884. i 1886. godine. Smatraju se prvim pisanim normativnim člancima u povijesti hrvatskoga jezičnoga purizma.

Maretić se u 17 članaka svojega *Filologičkoga iverja* posvetio tadašnjoj govornoj i pisanoj praksi koju je pronalazio u ondašnjim časopisima i novinama hrvatskih publicista ili čuo u „narodnome govoru“. Jezičnim pojavama i problemima pristupio je vrlo detaljno, iscrpno objašnjavajući postanak i dijakronijsko podrijetlo, koristeći se znanjem poznavanja drugih jezika, uspoređujući ih s hrvatskim čime potvrđuje titulu najvećega hrvatskog filologa 19. stoljeća. Desetak godina nakon *Iverja* te odrednice Maretićeva stila – marljivost i detaljnost, potvrdit će i Jagić u ocjeni *Gramatike* (1899). Ipak, iako se pozivao na znanstvenost u svojem radu, ideološki razlozi vodili su ga u tome da se previše nekritički oslanja i poziva na Karadžića i Daničića, do te mjere da je njegov odnos prema njima pretjerano adorativan.³⁶ U svakome

³⁶ „I u Vuka ima barbarizama! O tom imam ovo reći. Da me tko zapita, što ja držim najvećim svojim dobitkom od svega svojega truda, kojim se trudim već dosta godina oko filologije, ja bih svakomu odgovorio, da držim najvećim i najljepšim dobitkom to, što je u meni utvrđeno i svaki dan se sve jače utvrđuje neograničeno štovanje Vukova rada; njegovu kritičnost u izdavanju narodnoga blaga, njegov stil i jezik, njegovu oštroumnost i fini takt u svim jezičnim pitanjima – sve to ja toliko cijenim, koliko je samo moguće cijiniti ikoje ljudsko djelo. Za to mene slabo što toliko može ozlojediti koliko to, kada tko lakoumno što prigovara Vuku. 'Tko *vuka* gadja, treba dobro da gleda',

članku *Iverja* poziva se na Karadžića – ono što nema u Karadžića – nije dobro. To mu je prigovorio i Broz, također hrvatski vukovac, ali, za razliku od Maretića, njegov stav prema Karadžiću bio je mnogo realniji i kritičniji, u usporedbi s Maretićevom pretjeranošću (Vince 1992: 138). Skok je Maretića okarakterizirao kao kabinetskoga učenjaka, što se ogleda i u *Iverju* – ponekad nije siguran kako se govori na terenu, prihvaća ono što je Karadžić zapisao. Maretić, pozivajući se na Vuka Karadžića, zanemaruje hrvatsku stariju tradiciju prije njega kritizirajući stari etimološki dubrovački pravopis (*bighlisati*) te zanemarujući hrvatska narječja. Broz ima elastičnije poglede na književni jezik priznajući i hrvatsku književnu baštinu i ističući posebno hrvatstvo dubrovačkih književnika Dinka Zlatarića i drugih, čemu se usprotivio Maretić (v. više Vince 1975: 157). Broz se pokazuje superiornijim od Maretića i po tome što uviđa da narodni jezik ne može zadovoljiti sve potrebe znanstvenoga, poslovnoga i administrativnoga jezika, za što Maretić nije imao dovoljno sluha – bio je preoštara prema takvim riječima, a preoštara je i prema nekim germanizmima koji to nisu bili (Vince 1992: 138). Maretić je dakle bio suviše i jednostrano povezan s narodnim govorom, ne želeći ga obuhvatiti u širem značenju dok je Broz to činio (*idem*: 139). Stoga je Broz prigovarao Maretiću zbog raskoraka između riječi i djela jer se nerijetko događalo da je načelno zagovarao zamjenjivanje posuđenica iz npr. turskog, ali se u pisanju nije uspijevao othrvati snazi vlastite jezične navike.

Maretićeve savjete prikazali smo na pravopisnoj, fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini. Neki Maretićevi savjeti primjenjivi su i u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku dok drugi pak nisu. Savjeti koji se tiču pravopisne, morfološke i sintaktičke norme – i danas su neki od njih primjenjivi u standardnome jeziku, djelomično i fonološke dok savjeti koji se tiču tvorbene i leksičke razine, danas više ne vrijede. Uzrok tome vidi Jonke (1965: 183) ističući kako Tomo Maretić u svojim jezičnim savjetima nije računao s principom dulje usvojenosti neke riječi ili izraza u književnome jeziku, pa ga je dalji jezični razvoj demantirao. I povjesničar hrvatskoga književnog jezika Mario Grčević (prema Piškorec 2015: 17–18) ističe kako se Maretić uspijevao nametnuti kao normativni autoritet i bitno utjecati na hrvatski književnojezični razvoj, ali je stvarni domet njegova utjecaja ipak ostao dosta ograničen, što pokazuje velik broj njegovih raznovrsnih normativnih preporuka koji u suvremenoj normi nisu prihvatljivi. Samardžija također navodi da je manji dio njegovih zamjena prihvaćen, ali je veći dio ostao neprihvaćen u standardnojezičnoj praksi. Navodi četiri

rekao je Daničić na početku svojega književnoga rada, i to bi trebalo svi da upamte, koji što Vuku prigovaraju, bili taki ljudi filozofi ili ne bili“ (Maretić 1886e: 509–510).

razloga za to: nije uvažavao stupanj usvojenosti nekoga rješenja, nije uvažavao mnoge ustaljene značenjske odnose u općemu leksiku i stručnome nazivlju, izjednačavao je hrvatski standardni jezik sa stanjem u štokavskome narječju (i to onome koje je zabilježeno u Karadžićevim djelima) i nije prihvatao čakavske i kajkavske elemente (Samardžija 2001d: 229). Kajkavska i čakavska književna stilizacija nikada nije prestala biti sastavnim dijelom hrvatske književnosti u hrvatskih pisaca.

Iako se Maretić nekritički oslanjao na korpus Karadžića i Daničića, zbog čega je velik dio njegovih savjeta ostao neusvojen, pogotovo kada je u pitanju leksik, ne bismo smjeli zanemariti, prema riječima Stjepana Damjanovića (prema Piškorec 2015: 85) „njegovu znanstvenu darovitost i marljiv rad kojim je ostvario filološko djelo s kojim se samo rijetki opusi u povijesti hrvatske filologije mogu mjeriti“.

7. Literatura

- Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Elektronička građa. Zagreb: Novi Liber.
- Anić, Vladimir. 2009. [1975]. Kultura književnog jezika i sredstva masovnih komunikacija. Pola stoljeća od Maretićeva jezičnog savjetnika. U: *Naličje kalupa. Sabrani spisi*: 449–457. Priredio Ivan Marković. Zagreb: Disput.
- Anonimni autor. 1885a. Filologičko iverje. *Vienac* 40: 638–639.
- Anonimni autor. 1885b. Filologičko iverje. *Vienac* 42: 671.
- Badurina, Lada – Ivan Marković – Krešimir Mićanović. 2008. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika. 1997. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bartolec Blagus, Goranka – Lana Hudaček – Željko Jozić – Ivana Matas Ivaković – Milica Mihaljević. 2016. *555 jezičnih savjeta*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Bašić, Nataša. 1991. *V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike*. Zagreb: Školske novine.
- Brešić, Vinko – Marina Protrka Štimec – Suzana Cocha. 2012. *Bibliografija hrvatskih književnih časopisa 19. stoljeća*. Svezak 2. *Vienac* (1869–1903). Zagreb: FF PRESS.
- Broz, Ivan. 1884. U filologičkom iverju. *Vienac* 22: 356.
- Broz, Ivan. 2000. *Filološke sitnice i pabirci*. Prikupio i pogovor napisao Marko Samardžija. Zagreb: Pergamena.
- Brozović, Dalibor. 1985. Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće (O jednom razvojnom zaokretu u hrvatskome književnom jeziku). *Jezik* 1: 1–15.
- Frančić, Anđela – Lana Hudaček – Milica Mihaljević. 2005. *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Ham, Sanda – Jadranka Mlikota – Borko Baraban – Alen Orlić. 2014. *Hrvatski jezični savjeti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ivšić, Stjepan. 1938. Moj posljednji oproštaj s drom. T. Maretićem. *Savremenik* 3: 272–275.
- Jonke, Ljudevit. 1965. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje.

Jozić, Željko – Goranka Blagus Bartolec – Lana Hudaček – Kristian Lewis – Milica Mihaljević – Ermina Ramadanović – Matea Birtić – Jurica Budja – Barbara Kovačević – Ivana Ivanković Matas – Alen Milković – Irena Miloš – Tomislav Stojanov – Kristina Despot Štrkalj. 2013. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Malić, Dragica. 1975. Uz svršetak jednog velikog posla (u povodu izlaska posljednjeg, 97. sveska Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu). *Jezik* 3: 145–152.

Maretić, Tomo. 1883a. Filologičko iverje. *Vienac* 48: 788.

Maretić, Tomo. 1883b. Filologičko iverje. *Vienac* 50: 820.

Maretić, Tomo. 1884a. Filologičko iverje. *Vienac* 4: 65–67.

Maretić, Tomo. 1884b. Filologičko iverje. *Vienac* 8: 128–131.

Maretić, Tomo. 1884c. Filologičko iverje. *Vienac* 14: 223–225.

Maretić, Tomo. 1884d. Filologičko iverje. *Vienac* 26: 418.

Maretić, Tomo. 1884e. Filologičko iverje. *Vienac* 27: 434–435.

Maretić, Tomo. 1886a. Filologičko iverje. *Vienac* 14: 220–223.

Maretić, Tomo. 1886b. Filologičko iverje. *Vienac* 16: 255.

Maretić, Tomo. 1886c. Filologičko iverje. *Vienac* 17: 267–268.

Maretić, Tomo. 1886d. Filologičko iverje. *Vienac* 20: 316–319.

Maretić, Tomo. 1886e. Filologičko iverje. *Vienac* 32: 509–510.

Maretić, Tomo. 1886f. Filologičko iverje. *Vienac* 33: 524–527.

Maretić, Tomo. 1886g. Filologičko iverje. *Vienac* 48: 766–767.

Maretić, Tomo. 1886h. Filologičko iverje. *Vienac* 49: 782–783.

Maretić, Tomo. 1886i. Filologičko iverje. *Vienac* 50: 798–799.

Maretić, Tomo. 1886j. Filologičko iverje. *Vienac* 51: 818–819.

Maretić, Tomo. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom*. Dopuna Broz-Ivekovićevu *Rječniku hrvatskoga jezika*. Zagreb: JAZU.

Moguš, Milan. 1995. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Peti, Mirko. 2008. Jagić o Maretiću. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34: 305–321.

Piškorec, Velimir – Sanja Janković. 2015. *Tomo Maretić na raskrižju filologije i jezične politike*. Zagreb: Udruga zagrebačkih esperantista.

Pranjeković, Ivo. 2006. *Filološki vjekopisi*. Zagreb: Disput.

Protuđer, Ilija. 2010. Skrb hrvatskih književnika i jezikoslovaca nad hrvatskim jezikom od početka 16. do početka 20. stoljeća. *Hrvatski* 1: 44–72.

Samardžija, Marko. 1993. *Jezični purizam u NDH*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Samardžija Marko. 2001a. Hrvatsko jezikoslovlje od sedamdesetih godina XIX. stoljeća do godine 1918. U: *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić): 11–47. Prir. Marko Samardžija. Zagreb: Matica hrvatska.

Samardžija Marko. 2001b. Ivan Broz. Predgovor. U: *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić): 91–104. Prir. Marko Samardžija. Zagreb: Matica hrvatska.

Samardžija Marko. 2001c. Tomo Maretić. Predgovor. U: *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić): 131–151. Prir. Marko Samardžija. Zagreb: Matica hrvatska.

Samardžija Marko. 2001d. Vatroslav Rožić. Predgovor. U: *Jezikoslovne rasprave i članci* (Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić): 227–236. Prir. Marko Samardžija. Zagreb: Matica hrvatska.

Silić, Josip. 1986. Tomo Maretić – jedan od najvećih hrvatskih lingvista. *Virovitički zbornik 1234–1984*: 395–403.

Silić, Josip – Ivo Pranjković. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Skok, Petar. 1949. Tomo Maretić (1854–1938). *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1946–1948* 54: 310–335.

Skok, Petar. 1952. Tomo Maretić (1854–1938). *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godine 1949–1950* 56: 319–326.

Stojić, Aneta. 2008. Njemačke posuđenice i hrvatski ekvivalenti. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 34: 357–369.

Tafra, Branka. 1993. O hrvatskim vukovcima iz drugoga kuta. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 19: 363–387.

Težak, Stjepko – Stjepan Babić. 2007. *Gramatika hrvatskoga jezika – priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.

Turk, Marija. 1996. Jezični purizam. *Fluminensia* 1–2: 63–79.

Turk, Marija. 2013. *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Prilog lingvistici jezičnih dodira*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. Rijeka: Filozofski fakultet sveučilišta u Rijeci.

Vince, Zlatko. 1975. Zaokret u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća. *Croatica* 6: 131–159.

Vince, Zlatko. 1986. Mirko Divković i Tomo Maretić – takmaci u objavljivanju hrvatskih školskih gramatika. *Filologija* 14: 411–417.

Vince, Zlatko. 1992. *Ivan Broz*. Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Vince, Zlatko. 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika: lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

VRH = *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika*. 2015. Ur. Ljiljana Jojić. Zagreb: Školska knjiga.

Bibliografija članaka *Filologičko iverje* Tome Maretića u časopisu *Vienac*:

1883.

- 1) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XV (1. 12. 1883), 48, str. 788.

[*Biljisanje ili biglisanje. Bitisati – egzistirati. Načelnik ili na čelu.*]³⁷

- 2) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XV (15. 12. 1883), 50, str. 820.

[Kako se imaju tumačiti riječi: *u oči* (*rekao mu je u oči, uoči Petrova*).]

1884.

- 3) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVI (26. 1. 1884), 4, str. 65–67.

[*Vi ste došao, vi ste rekla ili Vi ste došli, vi ste rekli.*]

- 4) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVI (23. 2. 1884), 8, str. 128–131.

[Sastavljeno i rastavljeno pisanje čestice *ne*.]

- 5) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVI (5. 4. 1884), 14, str. 223–225.

[1. *Jupitera* ili *Jupitra*. 2. Deklinacija imena. 3. Zamjenički oblici. 4. *Koji / kojeg*. 5. Glas *h* u genitivu. 6. Sklonidba broja dva. 7. *Koj / koji*. 8. Glagolski oblici – imperfekt, participi, glagoli IV. vrste; infinitiv.]

- 6) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVI (28. 6. 1884), 26, str. 418.

[Glasovi – *ije / je*. Princip da se drukčije piše, a drukčije izgovara.]

- 7) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVI (5. 7. 1884), 27, str. 434–435.

[Pogreške pisanja staroga jata. Kraćenje sloga. *Slovjenin. Slovjenski.*]

1886.

- 8) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (3. 4. 1886), 14, str. 220–223.

³⁷ U uglatim zagradama navode se savjeti, kronološki poredani, koje Maretić donosi u pojedinom broju *Filologičkoga iverja*.

[Glas h (1. „hrdja“, „hrdjav“, „zahrdjati“ 2. hrzati 3. hrvati se 3. vehnuti 4. nahuditi 5. nahustiti.)]

9) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (17. 4. 1886), 16, str. 255.

[6. lahko. 7. mehko. 8. zahman. truhnuti, truhla, truhlež, ali truo; njin, njina, njino – njihan, njihna, njino. Ivanj dan, Nikolj dan.]

10) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (24. 4. 1886), 17, str. 267–268.

[Glas j. *Prianjati*. Prijedlog ob. Prijedlog s. Krivo upotrebljavanje akcenata.]

11) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (15. 5. 1886), 20, str. 316–319.

[Germanizmi. 1. posvetiti se učiteljstvu 2. „uz prkos velikoj mucī“ 3. osvjedočiti 4. nije dorastao 5. predbaciti ili prekoriti 6. oženiti /oženiti se 7. opaziti, opaska, primijetiti, primjedba 8. vjenčić 9. nastranici ili divljaci]

12) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (7. 8. 1886), 32, str. 509–510.

[Prigovori oko toga da se „barbarizmi“ nalaze i u Karadžića. *Dopasti se. Udvoran. Samostalan.* Hvaljenje Karadžića. *Predstaviti, pretjerano, rado imali.* 1. zamjenica isti 2. zamjenica onaj 3. vrijednostan, narodnostan, sigurnostan]

13) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (14. 8. 1886), 33, str. 524–527.

[4. pridjevi na -iv (*djeliv, kažnjiv*) 5. *velevlast, veletržac, veleizdaja, veleposjednik, velekrst.* 6. *Trnskove pjesme, Dobrovskova gramatika, Zrinjskov mač.* 7. infinitiv čemu pitati (*wozu fragen?*) 8. veznik *ali*. Prijedlozi jedan do drugoga. Pleonastičko upotrebljavanje riječi *onamo, tamo*, prijedlog *polag*. Prijedlozi koji „vise“.]

14) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (27. 11. 1886), 48, str. 766–767.

[1. prijedlog s kao način i sredstvo 2. instrumental vremena 3. *svjestan svoje nedužnosti – svjestan da je nedužan* 4. tvorba komparativa 5. *klonuti se / kloniti se* 6. *prilozi – mjesečno, godišnje, redarstveno*]

15) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (4. 12. 1886), 49, str. 782–783.

[7. riječi: *možebitni, napadan, neophodan, glasom, putem, uslijed, mjerodavan, sastojati, sastojati se, tjelovježba, glede, vatrogasac.* 8. turcizmi: *badava, budala, lješina*; prijedlog *na* (*na gimnaziji, na realci*)]

16) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (11. 12. 1886), 50, str. 798–799.

[10. *dovinuo se bogatstvu*. 11. riječ *rabiti*, *rabim* 12. *svomu vlastitome bratu* 13. izostavljanje pomoćnoga glagola u perfektu 14. partikula *nit* 15. *izraziti se* , *izjaviti se*]

17) Filologičko iverje, *Vienac*, Zagreb, XVIII (18. 12. 1886), 51, str. 818–819.

[16. *činovnik*, *dozvoliti*, *iskren*, *nagrada* (*nagraditi*), *negodovanje*, *opasan* (*opasnost*), *oprovrci* (*oprovrgavati*), *otmjen*, *podal* (*podlost*), *polučiti*, *ponjaće* (*ponjati*), *poprište*, *povod*, *sloj*, *strog*, *suprug* (*supruga*), *svemir*, *točka* (*točan*), *tronut*, *uslov*, *uštrb*, *vjerojatan*]

Sažetak

Rad donosi prikaz savjetodavnih članaka Tome Maretića objavljivanih u rubrici pod naslovom *Filologičko iverje* u časopisu *Vienac* 1883, 1884. i 1886. godine. Smatraju se prvim normativnim pisanim jezičnim savjetima u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, ali do sada nisu dovoljno obrađeni. Prvi članak *Filologičkoga iverja* objavljen je 1. prosinca 1883. godine (XV. godište, br. 48, str. 788), a posljednji 18. prosinca 1886. godine (XVIII. godište, br. 51, str. 818–819). Nakon uvodnoga, kao teorijski okvir, u drugome poglavlju rada donosi se prikaz stanja u jeziku u 19. stoljeću u okviru filoloških škola i njihovih predstavnika te njihovih pogleda na koncepciju hrvatskoga književnog jezika i pravopisa sve do pojave hrvatskih vukovaca. U trećemu dijelu rada donosi se povijesni prikaz purizma u hrvatskome jezikoslovlju te savjetodavna djelatnost hrvatskih vukovaca, kako bi se dobio uvid u mjesto Maretićevih jezičnih savjeta. U četvrtome poglavlju prikazuje se i Maretićev životni put te njegovo jezičnopolitičko i filološko djelovanje. Maretićevi jezični savjeti prikazuju se u središnjemu dijelu rada (peto poglavlje). Savjeti su podijeljeni na jezične razine – pravopisnu, fonološku, morfološku, tvorbenu, sintaktičku te leksičku. Uspoređuju se sa suvremenom jezičnom normom te se tako prikazuje sudbina pojedinih Maretićevih savjeta. Donosi se i Brozova recepcija Maretićevih članaka, također hrvatskoga vukovca, koji se u svojim *Filologijskim sitnicama* u *Hrvatskom učitelju* (1886) kritički osvrnuo na pojedine Maretićeve članke te ih dopunio. U zaključku se iznose spoznaje na temelju analize, utvrđuje se mjera općeprihvaćenosti Maretićevih normativnih preporuka u suvremenoj normi hrvatskoga standardnog jezika te se pokušava utvrditi uzrok toga.

Ključne riječi: *Filologičko iverje*, *Vienac*, Tomo Maretić, jezični savjeti, purizam, hrvatski vukovci, Ivan Broz, *Hrvatski učitelj*.

Summary

The paper presents a review of the articles of Tomo Maretić published in the rubric entitled *Filologičko iverje* in the *Vienac* magazine in 1883, 1884 and 1886. These articles are considered to be the first normative written language advice in the history of Croatian linguistics but have not been sufficiently analyzed so far. The first article of *Filologičko iverje* was published on December 1st, 1883 (XV year, number 48, page 788), and the last one on December 18th, 1886 (XVIII year, number 51, pages 818–819). After the introduction, as a theoretical framework, the second chapter of the paper presents the situation in the language of the 19th century within philological schools and their representatives, as well as their views on the concept of Croatian literary language and spelling before the appearance of vukovci (Vuk Karadžić's followers). The third part of the paper presents the historical view on purism in Croatian linguistics and the advisory activity of Croatian vukovci, in order to give insight into Maretić's language advice. The fourth chapter tells us about Maretić's life and his linguistic and philological work. Maretić's language advice is presented in the central part of the paper (fifth chapter). The advice is divided into language levels – spelling, phonological, morphological, constituent, syntactic and lexical. They are compared to the contemporary language norm thus showing the destiny of some of Maretić's advice. This chapter also presents the reaction of Broz to Maretić's articles, who was also Croatian vucovac, critically commented on some of Maretić's articles and supplemented them in his works *Filologijske sitnice* in *Hrvatski učitelj* (1886). The conclusion of the paper determines based on analysis the measure of general acceptance of Maretić's normative recommendations in the contemporary standard of Croatian standard language and attempts to determine the cause of that.

Key words: *Filologičko iverje*, *Vienac*, Tomo Maretić, language advice, purism, Croatian vukovci, Ivan Broz, *Hrvatski učitelj*.